

ISSN 2522-1205 (Print)
ISSN 2522-1213 (Online)

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 67

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
2022

Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. – Вип. 67. – 92 с. – (Економічні науки).

Збірник наукових праць

Випуск 67

Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна перейменовано у Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.

Згідно з наказом МОН України № 1643 (Додаток 4) від 28.12.2019 вісник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії “Б”.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ від 7.06.2016 р. Серія КВ № 22161-12061 ПР. Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. Протокол № 12 від 14 червня 2022 року.

Редакційна колегія:

Куцик Петро Олексійович, д.е.н., проф. (головний редактор);
Семак Богдан Богданович, д.е.н., проф. (заступник головного редактора);
Переполюк Олена Олександрівна, к.е.н., доц. (відповідальний секретар);
Ааронсон Е. Вільям, Ph.D, As.Pr. (США);
Васильців Тарас Григорович, д.е.н., проф.;
Виноградова Олена Володимирівна, д.е.н., проф.;
Воронко Роман Михайлович, д.е.н., проф.;
Господаровіч Анджей, Dr.hab., As.Pr. (Республіка Польща);
Дайновський Юрій Анатолійович, д.е.н., проф.;
Копилюк Оксана Іванівна, д.е.н., проф.;
Лупак Руслан Любомирович, д.е.н., проф.;
Мізюк Богдан Михайлович, д.е.н., проф.;
Міценко Наталія Григорівна, д.е.н., проф.;
Міщук Ігор Пилипович, д.е.н., проф.;
Полякова Юлія Володимирівна, д.е.н., доц.;
Редченко Костянтин Іванович, д.е.н., проф.;
Сафонов Юрій Миколайович, д.е.н., проф.;
Трут Ольга Олексіївна, д.е.н., проф.;
Флейчук Марія Ігорівна, д.е.н., проф.;
Черкасова Світлана Василівна, д.е.н., проф.;
Шавга Лариса Афанасіївна, д.е.н., проф. (Республіка Молдова);
Шевчук Віктор Олексійович, д.е.н., проф.;
Шимановська-Діанич Людмила Михайлівна, д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Семак Б. Б.

Видання індексується у наукометричних базах:

Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, World Cat

DOI: 10.36477/2522-1205

DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67

Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

© Львівський торговельно-економічний університет,
2022

ЗМІСТ

Куцик П. О., Щупаківський Р. В.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ТРЕНДИ, ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....5

Воронко Р. М., Чабанюк О. М., Чік М. Ю., Воронко О. С.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЇЇ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....13

Міценко Н. Г., Іванченко Г. В., Боднарюк В. А., Лозовий Т. І.

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК СКЛАДОВА
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВА.....21

Гліненко Л. К., Дайновський Ю. А., Семак Б. Б., Коник М. І.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ
ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ.....27

Копилюк О. І., Музичка О. М.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БАНКІВСЬКОЇ
СИСТЕМИ ТА РІВНЯ ЇЇ РОЗВИТКУ.....37

Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лунак Р. Л., Бідак В. Я.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (ЧИННИК
СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ): ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....43

Куцик В. І., Майборода В. М.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ.....49

Міценко Н. Г., Бачинський В. І., Кузьмінська К. І.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ОБЛІКУ
ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....55

Полякова Ю. В., Басій Н. Ф., Яремко Л. А.

ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОГО ІМІДЖУ РЕГІОНІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ РОЗВИТКУ.....60

Куцик П. О., Сороківський В. М., Кузьма Х. В.

СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ВЕЛИЧИНИ РИЗИКОВОЇ ПРЕМІЇ.....67

Процикевич К. І.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ СТАРТАПІВ У СФЕРІ ІКТ.....72

Грищенко О. В.

АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОСЛУГ ПРОКАТУ.....80

Демчук С. В.

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВЩИНИ.....85

CONTENT

Kutsyk P. O., Shchupakivskyi R. V.

EXISTENTIAL TRENDS, CHALLENGES AND CONSEQUENCES OF GLOBALIZATION TO ENSURE THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY.....5

Voronko R. M., Chabaniuk O. M., Chik M. Yu., Voronko O. S.

FEATURES OF FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE AND CERTAIN ISSUES OF ITS NORMATIVE AND LEGAL REGULATION.....13

Mitsenko N. G., Ivanchenko H. V., Bodnariuk V. A., Lozovyi T. I.

PERSONNEL MANAGEMENT ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A COMPONENT OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE.....21

Hlinenko L.K., Daynovskyy Y. A., Semak B. B., Konyk M. I.

CURRENT PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF MARKETING INTERNET COMMUNICATIONS IN UKRAINE.....27

Kopylyuk O. I., Muzychka O. M.

RESEARCH METHODOLOGY OF THE REGIONAL BANKING SYSTEM AND ITS LEVEL OF DEVELOPMENT.....37

Vasylytsiv T. G., Mulska O. P., Lupak R. L., Bidak V. Ya.

PRESERVATION OF UKRAINE'S HUMAN CAPITAL IN CONDITIONS OF WAR (FACTOR OF SOCIAL VULNERABILITY OF THE POPULATION): STATEMENT OF THE PROBLEM.....43

Kutsyk V. I., Maiboroda V. M.

THEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE FIELD OF SERVICES.....49

Mitsenko N. G., Bachynskyi V. I., Kuzminska K. I.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF ACCOUNTING OF PRODUCTION COSTS OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE.....55

Poliakova Ju. V., Basij N. F., Yaremko L. A.

FORMATION OF BUSINESS IMAGE OF REGIONS AS A PREREQUISITE FOR THEIR DEVELOPMENT.....60

Kutsyk P. O., Sorokivsky V. M., Kuzma Kh. V.

STATISTICAL METHODS OF ANALYSIS OF THE RISK PREMIUM AMOUNT.....67

Protsykevych K. I.

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF STATE POLICY FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HIGH-TECH STARTUPS IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES.....72

Gryshchenko O. V.

ASPECTS OF DOCUMENTATION OF RENTAL SERVICES.....80

Demchuk S.V.

ANALYSIS OF THE INNOVATION POTENTIAL OF LVIV REGION.....85

УДК 339.137.2:338

Куцик П. О.,

kutsykpetro@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,

Researcher ID: G-9204-2019,

д.е.н., проф., ректор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Щупаківський Р. В.,

shch.roman.v@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-2036-0332,

к.ю.н., здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ТРЕНДИ, ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Узагальнено теоретико-методичні положення глобалізації та встановлено, що вона стала одним із визначних екзистенційних трендів другої половини ХХ ст. та на нині лише посилюється, маючи як істотно позитивний вплив, так і негативні наслідки для кожної з економік світу. Обґрунтовано, що глобалізація поширюється у всі сфери суспільного життя головно через економіку, політику та культуру, однак найбільш визначальною в сенсі долучення до прогресу є безпосередньо економічна інтеграція. Встановлено, що використання її переваг і можливостей здатне прискорити процеси забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Наголошено, що державна політика забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобалізаційних умовах повинна розвивати можливості інтеграції економіки до світогосподарських економічних процесів та залучення інвестицій, кооперації між країнами в різних сферах економічної взаємодії, обміну та імпорту передових технологій, реалізації експортного потенціалу, зростання мобільності капіталу та робочої сили, ефективізації бізнес-процесів, залучення ресурсів міжнародних фінансово-економічних організацій для збереження стабільності в умовах шоків і криз. Зроблено висновок, що у межах конкурентної політики важливо передбачити інструментарій ідентифікації та протидії викликам і загрозам глобалізації, з-поміж яких – посилення відставань у розвитку національної економіки та її залежності від ринків ресурсного забезпечення і збуту товарів (послуг), зростання ролі ТНК та їх впливу на політико-економічні рішення, дестабілізація торгово-економічних відносин, ланцюжків поставок і збуту через конфлікти поляризації світових економічних центрів, поширення гібридного втручання у внутрішньоекономічні процеси, проблеми збереження та ефективного використання інтелектуально-кадрового потенціалу через ускладнення соціально-трудова відносин. Розвинуто тезу про те, що глобалізація стала провідною передумовою цифрової трансформації національної економіки та розвитку її інформаційно-комунікаційного потенціалу в умовах вирішення завдань забезпечення конкурентоспроможності.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, національна економіка, державна політика, тренди, виклики, наслідки.

Kutsyk P. O.,

kutsykpetro@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,

Researcher ID: G-9204-2019,

Doctor of Economics, Professor, Rector, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Shchupakivskyi R. V.,

shch.roman.v@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-2036-0332,

Ph.D, Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

EXISTENTIAL TRENDS, CHALLENGES AND CONSEQUENCES OF GLOBALIZATION TO ENSURE THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

Abstract. *The theoretical and methodological provisions of globalization are summarized and it is determined that it has become one of the defining existential trends of the second half of the 20th century and is currently only intensifying, having both a significantly positive impact and negative consequences for each of the world's economies. It is substantiated that globalization spreads to all spheres of social life mainly through economy, politics and culture, but the most decisive in the sense of involvement in progress is directly economic integration. It has been determined that the use of its advantages and opportunities can accelerate the processes of ensuring the competitiveness of the national economy. It was emphasized that the state policy of ensuring the competitiveness of the national economy in the conditions of globalization should develop the possibilities for integrating the economy into global economic processes and attracting investments, cooperation among countries in various spheres of economic interaction, exchange and import of advanced technologies, implementation of export potential, growth of capital and labor mobility, streamlining business processes, attracting the resources of international financial and economic organizations to maintain stability in conditions of shocks and crises. It was concluded that within the framework of competitive policy it is important to provide tools for identifying and countering the challenges and threats of globalization, among which are the strengthening of lags in the development of the national economy and its dependence on the markets for resource provision and sales of goods (services), the growing role of TNCs and their influence on political and economic decisions, destabilization of trade and economic relations, supply and sales chains due to conflicts of polarization of world economic centers, spread of hybrid intervention in internal economic processes, problems of preservation and effective use of intellectual and personnel potential due to complications of social and labor relations. The thesis was developed that globalization has become a leading prerequisite for the digital transformation of the national economy and the development of its information and communication potential in the conditions of solving the tasks of ensuring competitiveness.*

Key words: globalization, competitiveness, national economy, state policy, trends, challenges, consequences.

JEL Classification: F01, O10

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-01>

Постановка проблеми. Глобалізація є об'єктивним закономірним процесом. Її витoki виходять фактично одразу з початку розвитку торгівлі після появи Великого шовкового шляху, який зв'язав Китай та Римську імперію. Надалі нові географічні відкриття та все більш активні комунікації між країнами (регіонами), започаткування й утвердження торгово-економічних, культурних, інших відносин, розвиток транспорту і зв'язку лише сприяли активізації чинників, наслідків і перебігу глобалізаційних процесів, адже, по суті, глобалізація являє собою всесвітню економічну, політичну, культурну, ментальну та іншу інтеграцію й уніфікацію.

Глобалізація прискорила, поглибила і сформувала ту систему міжнародного поділу праці, що склалася на відповідний момент світового розвитку, вона провокує й обумовлює міграційні зміни в масштабах усієї планети, забезпечує правила розподілу капіталу, людських та виробничих ресурсів, приводить до стандартизації законодавства, економічних та технічних процесів, зближення культур різних країн.

З одного боку, це явище позитивне, адже пришвидшує комунікацію, а відтак – бізнес-процеси, сприяє нарощуванню обсягів та ефективізації зовнішньоекономічної діяльності, формує канали системної комунікації (інформація, знання, ресурси, капітал, активи тощо), посилює різного роду залежності між країнами, що робить багато процесів більш прогнозованими, сприяє економічній та іншій інтеграції, розвитку різних типів інтегрованих суб'єктів і структур, спільній діяльності країн

навколо проблематики вирішення типових та специфічних проблем людства. Одночасно економічно глобалізуються виробництво, послуги, капітал, технології та інформація. Все це сприяє зростанню продуктивності праці, капіталу, окупності інвестицій, економії на масштабах діяльності, посиленню конкуренції, технологічному зростанню тощо.

Однак, з іншого боку, на сьогодні маємо й багато скептиків переваг глобалізації та відомих економістів, які досліджують негативні аспекти глобалізації та її наслідків, ствердно доводять її руйнівний вплив, включно з міжнародними конфліктами, поглибленням диференціацій та диспропорцій у соціально-економічному розвитку (коли одні країни стають більш багатими, а інші – все біднішими). Відповідно, закономірно, що економічно розвинені країни отримують значно ширші переваги та нові можливості від глобалізації, тоді як країни з низьким рівнем розвитку опиняються за межами прогресу і блага глобалізації розподіляються нерівномірно.

Неоднозначними можуть виявитися й структурні наслідки глобалізації. Так, існували практики нерационального розподілу ресурсів та капіталу між різними видами економічної діяльності та галузями, що призводило до занепаду окремих із них. Неготовність національної економіки до труднощів конкуренції в умовах глобалізації призводила до деіндустріалізації цілих регіонів. Відбувається колонізація країн зі застосуванням інструментарію транснаціональних корпорацій чи міжнародних організацій. Світова фінансово-економічна криза 2008 р. засвідчила високий рівень залежності практично всіх країн світу не лише від переваг

глобалізації, але й від негативних наслідків глобалізаційних криз. Глобалізація також створює ґрунт для поширення гібридних ризиків і загроз.

Таким чином, під час формування і реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки важливо розуміти, передбачати та враховувати вплив екзистенційних трендів і викликів глобалізації, що дозволить підсилити дію сприятливих тенденцій та мінімізувати (у повній мірі усунути) вплив деструктивних ризиків і загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методичні засади забезпечення конкурентоспроможності національної економіки достатньо комплексно досліджені у працях таких науковців, як В. Базилевич, Я. Базилук, Я. Березівський, З. Варналій, Т. Васильців, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Дикань, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Р. Лупак, О. Шнипко та ін.

Серед вітчизняних науковців питаннями дослідження глобалізаційних тенденцій займалися Г. Башнянин, О. Данильян, О. Дзьобань, О. Диба, О. Ковтун, С. Коляденко, П. Куцик, В. Кушнерик, І. Одотюк, Л. Ороховська, Є. Осадчий, В. Петрінко, Е. Семенюк, Т. Туниця та ін.

Глобалізаційні тенденції світової економіки мають визначальний вплив на конкурентоспроможність будь-якої країни і здатність забезпечити її достатній рівень у таких умовах потребує ґрунтовних наукових досліджень. Особливу увагу слід приділити вивченню передумов, викликів та наслідків, що формують та розвивають глобалізаційні тренди і тим самим чинять вплив на процеси забезпечення національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення концептуальних характеристик екзистенційних трендів, викликів та наслідків (можливостей та загроз) глобалізації, що визначають передумови та стратегічні засади забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Результати. Відомо, що термін “глобалізація” походить від англ. “*global*” – який має відношення до земної кулі; відповідно “*globalize*” – перетворювати щось на глобальне; “*globalization*” – зміна, трансформація певного явища на таке, що має відношення до всього світу. Слово “глобалізація” вперше з’явилося в англомовному словнику у 1961 р., позаяк у сенсі економічного терміна було використане у 1983 р. Т. Левіттом у статті “Глобалізація ринків”, де автор влучно визначив глобалізацію як “... процес глобальної інтеграції економічних, технологічних, політичних і соціальних аспектів між різними країнами”, додавши, що економіка кожної країни піддається наслідкам посилення економічної і культурної інтеграції, які сприяють міжнародним відносинам, а також міжнародній торгівлі, міжнародному бізнесу і знову ж таки подальшій глобалізації світу. Т. Левітт здійснив істотний внесок у широке використання терміна “економічна глобалізація” та вдосконалення теоретико-методичних засад її впливу на торгівлю та інвестування між країнами [1].

З того часу кількість випадків застосування аналізованого терміна зростала у геометричній прогресії, розвиваючи його як в загальному, так і головню за трьома магістральними напрямками

(сферами): (1) економічним, (2) політичним, (3) культурним, кожен із яких має власні причини і чинники, обумовлює інші, втім, на переконання Г. Колодко, економічна з них провідна; у підсумку саме вона визначає і економіку, і ідеологію, і культуру і врешті-решт політику та спроможність країни до якісних перетворень і швидкого зростання. Науковець зазначав, що якщо Польща не перебудує свою модель економічного розвитку на таку, яка використовує ключові переваги глобалізації та Великої трансформації, вона ніколи не позбудеться статусу відстаючої країни, причому не лише в економічному плані, але й в усіх сферах суспільного життя [2, с.76-77]. І, як показав досвід, він був правий.

Утім, важливо наголосити, що економічна глобалізація виступає таким собі узагальнюючим чинником – регулятором наслідків впливу, тоді як сама глобалізація визначається власними внутрішніми процесами, часто не пов’язаними безпосередньо з суто економічними відносинами. Так, в економічній літературі ведуть мову про науково-технологічний розвиток як центрове питання глобалізаційних трендів і мотивів [3, с. 30-34]; про діджиталізацію та глобалізацію через поширення інформаційних технологій [4, с. 108-114]; про геополітичні акценти глобалізації в підсумку еволюції мегарегіонів та ролі в їх функціонуванні окремих країн [5, с. 92-95]; про екологічні наслідки та особливості глобалізації [6, с. 9-22]; про уніфікацію культурних процесів під час глобалізації [7, с. 30-40]; про філософію одиничного і загального в середовищі глобалізаційних трендів [8, с. 9-22] і т. п. Відтак логічно, що й виклики (рівно як і можливості), які створює глобалізація для конкурентоспроможності національної економіки, слід ідентифікувати й у зазначених керунках, забезпечуючи системний підхід в аналізованій сфері.

Ще один вельми цікавий та актуальний аспект глобалізації стосується того, що саме вона дала змогу суб’єктам господарювання виходити за межі країни свої резиденції (через розміщення виробництв практично у будь-якій точці світу, релокацію активів і капіталу, вільний рух фінансів і трудових ресурсів), створивши такі собі різномірні площини функціонування внутрішньо-го ринку та світового господарства [9, с. 12-15]. Потрібно наголосити, що вже на нині характерні ситуації, коли зі 100 найбільших економік світу лише 48 є національними господарствами, тоді як 52 – ТНК, які обіймають близько 50 % світового виробництва та понад 60,0 % світової торгівлі [10, с. 9-22]. Звідси – високий рівень залежності національних господарств та навіть країн від окремих ТНК. І це системний виклик, причому рівня вже не тільки суто економічної, але й національної безпеки держав та навіть цілих регіонів. Економіка країни стає все менш керованою з боку владних структур та безпосередніх державних фінансово-економічних регуляторів [11, с. 322-325], коли більша частина фінансово-ресурсного потенціалу концентрується в руках однієї чи кількох корпорацій і це все ще й на тлі потужних зв’язків і впливу ТНК на ЗМІ та громадськість.

Однак цей так званий “рух униз” має й власну протипагу у вигляді “руху угору”. Йдеться про те,

що процеси економічної і загальної глобалізації спершу популяризують та реалізують ідею про об'єднання країн у політико-економічні угруповання з виведенням їх у ранг потужних центрів впливу на загальносвітовий розвиток. Однак, коли таких центрів зростання стає кілька, то світ поляризується, стає поліцентричним із велими потужними гравцями [12, с. 198-220]. Відтак сьогодні відбувається переосмислення бачення процесу глобалізації з природно-історичного і соціокультурного, такого, що уніфікує функціонування і розвиток країн та мегарегіонів (дослідження Р. Робертсона, Дж. Шолте, М. Стегера та ін. науковців) на глобально управлінсько децентралізований, коли посилюються протистояння між класичними історичними лідерами (США, Великобританія, Франція, Німеччина, ЄС назагал) та новими військово-політичними центрами впливу (Китай, Бразилія, Індія, країни Південно-Східної Азії і т. п.) (актуальні публікації К. Мерфі, Д. Нельсона, К. Менарда, П. Тейлора та ін. дослідників).

Практично аналогічні висновки знаходимо й у результатах досліджень П. Хірста, Г. Томпсона [13, с. 42-48], Б. Барбера [14, с. 53-65], де превалюють наступні тези (твердження): "... сучасна глобалізація все більше веде до "зіткнення цивілізацій", "... глобалізований світ розділяється на цивілізаційні блоки, суперечності, а, в підсумку й конфлікти між якими неминучі", "... в умовах глобалізації протистояння між сильними регіональними лідерами посилюються як за рівнем, так і за різними аспектами і все це послаблює взаємозалежності, які, наче, вважалися постулатами специфіки глобалізації" тощо.

Відтак дослідження проблеми формування сильних, часто протилежних за моделлю управління й розвитку, цивілізаційним вибором, політико-економічних центрів тяжіння стають все більш актуальними, маючи при цьому й все потужніший вплив на активізацію системних загроз подальшої еволюції людства й окремих регіонів, країн. Її прями й опосередковані наслідки потребують аналізування й з позиції їх впливу на політику менеджменту конкурентоспроможності національних економік.

Водночас вплив глобалізації (як позитивний, так і негативний) на провідні фактори конкурентоспроможності не обов'язково реалізується через виклики і загрози, що її супроводжують, є її наслідками. Він обумовлюється й новими можливостями, якими можуть або скористатися уряди країн, або ні і за випадку два – це знову ж проблема та втрата конкурентних позицій, тоді як один – здатність стрімко зростати. У цьому ракурсі слід погодитися з твердженнями П. Бергера, який зазначає, що "... саме глобалізація слугує чинником модернізації, вона «штовхає» реформи та інновації, створюючи для цього безпрецедентне мотиваційно-конкурентне середовище між країнами та економічними агентами, які прагнуть лідерства; саме на зараз можна спостерігати, як глобалізація забезпечила перехід до постіндустріалізації (інформаційне суспільство) та неоіндустріалізації (Промислова революція 4.0, розвиток таких новітніх високотехнологічних галузей (сфер), як хмарні обчислення, *Big Data*, штучний інтелект,

робототехніка, біотехнології, наномедицина, наномолекулярні та адитивні технології (3D-друк), блокчейн, кібербезпека, цифрова і додана реальність тощо)" [15, с. 23-29].

Слід вказати, що попри створення можливостей для подальшого збагачення світових лідерів та навпаки поглиблення відставання країн із низьким рівнем економічного розвитку глобалізація призводить й до запуску так званого ефекту мультиплікатора, коли провідні ТНК (фактично монополісти) або ж олігархічні групи акумулюють значну частину світових активів, пригнічуючи при цьому можливості і ресурсне забезпечення розвитку місцевих громад. Як зазначає у своїх публікаціях В. Гей, такі процеси забезпечують сприятливий ґрунт для зрощення бізнесу і влади, посилення бюрократії відносно виробництва та руху товарів (послуг), ускладнення адміністративних процедур, послаблюють потенціал поступу малого і середнього підприємництва й бізнесу назагал, деформують природньо конкурентні процеси, дестимулюють ділову активність населення й пасіонарність суспільства [16, с. 17-25]. Інші науковці (зокрема, М. Обштфельд, А. Тейлор) йдуть далі і доповнюють, що в сукупності зі загальносвітовими кризами ці деструктивні процеси закономірно обумовлюють потребу в регіоналізації (як антиподу глобалізації), яка дозволяє послаблювати виклики і мінімізувати її вади [17].

Після 2008 року ці питання (теорія автаркії без самоізоляції) стали особливо актуальними відносно фінансових ринків, відповідно, низка країн активізували програми послаблення залежностей власних фінансових систем від глобальних ринків капіталу. Однак тут є достатній сенс і в частині конкурентної політики, коли в умовах глобалізації зростають ризики і загрози, які накопичуються на ґрунті фінансово-ресурсних, економіко-правових, техніко-технологічних, науково-дослідних, інформаційних, виробничих тощо підпорядкованостей.

Засобами стратегії регіоналізації можна послабити окремі деструктивні впливи тотальної світової економічної інтеграції, проте вони повинні мати вузькоспеціалізований дискретний характер, адже в іншому разі обмежуватимуть участь країни в системі міжнародного поділу праці. Опинитися обабіч процесів глобалізації - це як обмежити самому собі доступ до внутрішнього ринку, є самогубством для мікроекономічної системи, а в сенсі глобалізації – для національної економіки [18, с. 7-15; 19, с. 69-75].

Відтак різноманітні міжнародні організації стали запроваджувати власні критерії оцінювання міри залученості національних економік до загальносвітового виробництва. Відомими на нині є Індекс глобалізації CSGR, Індекс глобалізації N. Kearney, Соціологічний індекс глобалізації Global Index, KOF – індекс глобалізації та ін. [20, с. 64]. Власне, останній чи не найбільш авторитетніший та складається за даними ще з 1970 р. Методика його визначення передбачає обчислення трьох субіндикаторів: (1) економічного (індикатори: обсяги зовнішньої торгівлі товарами та послугами, різноманітність торгових партнерів, правила торгівлі, податки і тарифи, торгові угоди, обсяги прямих закордонних інвестицій, портфельних інвестицій,

міжнародного боргу та резервів, міжнародні виплати доходів, інвестиційні обмеження, відкритість капіталу, міжнародні інвестиційні угоди), (2) соціального (обсяги поштових відправлень, міграційна (у т. ч. освітня) активність населення, обсяги туристичних потоків, міра культурної інтеграції, масштаби міждержавних грошових переказів, стан якості інформаційно-комунікаційної інфраструктури, наявність міжнародних аеропортів, якість свободи переміщень), (3) політичного (чисельність посольств, членство країни в міжнародних організаціях, міра ратифікації країною міжнародних угод та договорів). При тому КОФ – індекс глобалізації складається за субіндексами: (1) торговельна глобалізація, (2) фінансова глобалізація, (3) міжнародна глобалізація, (4) інформаційна глобалізація, (5) культурна глобалізація, (6) політична глобалізація та в аспектах: (1) де-факто (потоки між країнами) та (2) де-юре (інституційні можливості країн), у підсумку яких виводиться інтегральний індекс глобалізації [21].

Високі позиції країни в рейтингу є хорошою передумовою для її подальшої більш глибокої інтеграції у світогосподарські процеси, включно з взаємопов'язаністю ринків, нарощенням обсягів експорту товарів і послуг, валютних надходжень, руху капіталу, трансферу передових технологій та прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій. Власне, цей аспект обумовлює актуальність фокусування державної конкурентної політики навколо покращення значень вказаних вище індикаторів, зокрема в частині зовнішньоекономічної діяльності (зовнішня торгівля та інвестиції) й умов її здійснення, що сприятиме зміцненню конкурентоспроможності національної економіки [22, с. 31-35]. В протилежному підсумку низькі значення відповідних параметрів сигналізують іншим країнам про несформованість середовища для глобалізації, а відтак неготовність країни та її економіки до співпраці в найрізноманітніших сферах, передовсім в економічній, соціально-гуманітарній, культурній, до участі у реалізації перспективних коопераційних проєктів тощо. Таким чином, високі позиції в рейтингу - це одночасно й свідчення належної конкурентоспроможності національного господарства і навпаки.

Багато науковців, ведучи науковий дискурс у площині проблематики та викликів глобалізації, звертають увагу на її вплив на чи не найбільш важливий ресурс функціонування національних економік – інтелектуально-кадровий. Відповідні процеси мають свій перебіг крізь площину соціально-трудова відносин, а також ринку праці й зайнятості. Як зазначається у [23, с. 19-28; 24, с. 162-164], глобалізація слугує тим драйвером, який щобільше інших активізує соціально-економічні зрушення, водночас загострюючи при цьому проблеми в соціально-трудова сфері, які головню проявляються у зростанні рівня та структурних проблем безробіття, звуженні частки конкурентоспроможних робочих місць, підвищенні Індексу Джинні (диференціації найбільш багатих та бідних), поширенні диспропорцій у соціальній системі країни,

активізації процесів десолідаризації і соціальної згуртованості суспільства, зниженні спроможностей соціальних інститутів.

Окрім зазначених найбільш виразних трендів (і їх наслідків) глобалізації, у профільній сучасній економічній літературі також ведуть мову про, наприклад: посилення актуальності та зростання значимості державного регулювання економіки під час глобалізації, яка своїм системно-тотальним впливом на всі без виключення процеси розвитку національних господарств змушує країни переходити від практики довгострокової економічної політики забезпечення розвитку до проактивного державного втручання задля врегулювання проблемних трендів і ситуацій (Ж. Дерій, Т. Зосименко [25, с. 96]); зростання ризиків неплатоспроможності, а відтак потребу в формуванні більш якісної та резилентної грошово-кредитної політики (О. Харун, Л. Грицина [26, с. 176-182]); поглиблення нерівностей між країнами та у внутрішньорегіональному аспекті (В. Опалько [27, с. 37-45]); дестабілізацію традиційних ланцюгів поставок та обумовлені нею процеси деглобалізації задля посилення покращення можливостей захисту внутрішнього ринку в середовищі криз і нестабільності, що особливо актуалізувалося під час пандемії Covid-19 (К. Шехзад, Л. Ксіаоксінг, Ф. Білгілі, Е. Кочак [28]).

На основі вищенаведеного та опрацювання інших результатів наукових досліджень є підстави виокремити та вести мову про наступні екзистенційні тренди, пов'язані з ними виклики глобалізації, а також наслідки в контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на теперішньому етапі розвитку людства та еволюції системи світового і національних господарств (рис. 1).

Висновки. Процеси активної глобалізації закономірно обумовили й те, що нинішній етап розвитку пов'язаний із активним впровадженням та поширенням як у господарській практиці, так і в суспільному житті інформаційно-комунікаційних технологій. Це стало можливим завдяки бурхливому розвитку і поширенню можливостей Інтернет, а також мобільного зв'язку.

На нині все більша кількість товарів і послуг пропонується в системах Інтернет-маркетингу (причому міжнародних), зростають обсяги, частка та популярність електронних розрахунків, а широкі можливості цифрових комунікацій забезпечили зростання в рази людської мобільності. Таким чином, активна цифрова трансформація, характерна для цілого світу, відкриває як нові можливості для зростання, так і містить у собі виклики, ризики та загрози для людства назагал, але й для національних економік зокрема, які не здатні відстежувати та прогнозувати сучасні тренди розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і цифрових відносин, їх наслідки для економіки й суспільства. Відтак актуалізується значимість завдання ідентифікації тенденцій тотальної цифровізації та їх впливу на специфіку й акценти в державній політиці забезпечення конкурентоспроможності національного господарства.

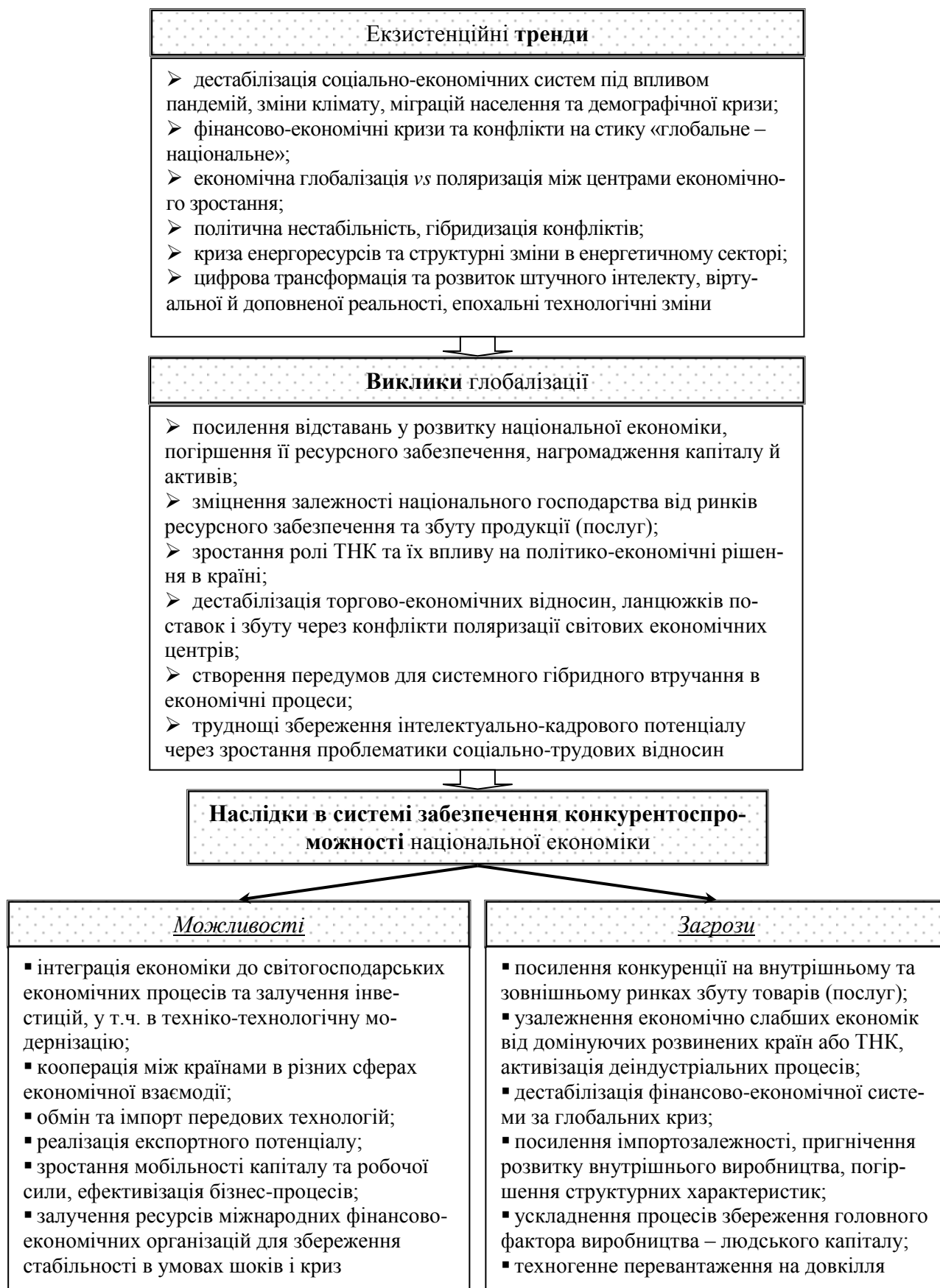

Рис. 1. Екзистенційні тренди, виклики та наслідки глобалізації для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки

Джерело: авторська розробка

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі мають стосуватися обґрунтування положень формування в країні привабливого середовища для розвитку конкуренції та забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності національного господарства, що дозволить повноцінно враховувати та адаптуватися до глобалізаційних тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Levitt T. The Globalization of Markets. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1983. 10 p.
2. Колодко Гж. В. Велика трансформація. *Век глобалізації*. 2010. № 2. С. 68–77.
3. Кушнерик В. В. Вплив глобалізації на розвиток науково-технічної революції. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8 (134). С. 30–34.
4. Коляденко С. В. Вплив цифрової економіки на глобалізацію. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 2. С. 104–118.
5. Петрінко В. С. Глобалізація як геополітичний фактор зовнішньої політики США. *Регіональні студії*. 2021. № 25. С. 91–96.
6. Туниця Ю., Семенюк Е., Туниця Т. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу. *Вісник НАН України*. 2008. № 2. С. 8–24.
7. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Глобалізація культури: протиріччя та тенденції розвитку. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. 2017. № 2. С. 29–41.
8. Ороховська Л. А. Глобалізація та глобалізм: соціально-філософський аспект. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2009. Т. 10. № 2. URL : <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/8067>.
9. Куцик П., Ковтун О., Башнянин Г., Шевчук В. Інтеграція економіки України в глобальне господарство: проблеми та перспективи. *Економіст*. 2017. № 2. С. 11–17.
10. Одотюк І. В. Глобалізація і локалізація: від теорії до практики. *Ефективна економіка*. 2021. № 11. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/10.pdf.
11. Vasylytsiv T. G., Klipkova O. I., Lupak R. L., Mitsenko N. H., Mishchuk I. P. Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of stateregulation. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2019. № 4(31). P. 320–330.
12. Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : моногр. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 594 с.
13. Hirst P., Thompson G. Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance. Cambridge : Polity Press, 1996. 304 p.
14. Barber B. R. Jihad Vs. McWorld. *The Atlantic Monthly*. 1992. Vol. 269. № 3. P. 53–65.
15. Barger P. Four Faces of Global Culture. *National Interest*. 1997. Vol. 49. P. 23–49.

16. Gay W. C. Understanding and Assessing Globalization: The Role of Global Studies. Amsterdam : Rodopi, 2008. 205 p.

17. Obstfeld M., Taylor A. Global capital markets: Integration, crisis and grows. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 354 p.

18. Макогон Ю. В., Орехова Т. В. Глобалізація и Украина в мировой экономике : моногр. Донецк : ДонНУ, 2004. 478 с.

19. Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V., Protsykevych A. State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2020. № 182 (3-4). P. 64–76.

20. Плахотнік О. О., Павленко А. А. Вплив глобалізації на розвиток світової економіки та економіки України. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 62–67.

21. KOF Globalisation Index. URL : <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.

22. Березівський Я. П. Ідентифікація умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип. 63. С. 31–35.

23. Діба О., Осадчий Є. Вплив глобалізації на соціально-економічний стан України. *Ринок цінних паперів в Україні*. 2014. № 7. С. 19–28.

24. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Васильців В. Г. Характеристики функціональних складових економічної безпеки сектору інформаційно-комунікаційних технологій України. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 1. С. 161–172.

25. Дерій Ж., Зосименко Т. Глобальні тренди світової економіки: вплив на українські інтереси. *Євроінтеграція України та економічна безпека держави*. 2021. Вип. 1 (26). С. 94–101.

26. Харун О. А., Грицина Л. А. Розвиток грошово-кредитної політики України в умовах глобалізації. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 176–182.

27. Опалько В. В. Діагностика соціально-економічної нерівності у глобальному вимірі. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 37–45.

28. Shehzad K., Xiaoxing L., Bilgili F., Koçak E. COVID-19 and Spillover Effect of Global Economic Crisis on the United States' Financial Stability. *Front. Psychol*, 2021. № 12:632175. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.3389/fpsyg.2021.632175>.

REFERENCES

1. Levitt T. (1983), The Globalization of Markets. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 10 p.
2. Kolodko, Hzh. V. (2010), Velykaia transformatsiya, *Vek hlobalyzatsyy*, № 2, s. 68–77.
3. Kushneryk, V. V. (2012), Vplyv hlobalizatsii na rozvytok naukovo-tekhnichnoi revoliutsii, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, № 8 (134), s. 30–34.

4. Koliadenko, S. V. (2020), Vplyv tsyfrovoy ekonomiky na hlobalizatsiiu, *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, № 2, s. 104–118.
5. Petrinko, V. S. (2021), Hlobalizatsiia iak heopolitychnyj faktor zovnishn'oi polityky SShA, *Rehional'ni studii*, № 25, s. 91–96.
6. Tunytsia Yu., Semeniuk E. and Tunytsia T. (2008), Dialektyka hlobalizatsii v konteksti ekolohichnoho imperatyvu, *Visnyk NAN Ukrainy*, № 2, s. 8–24.
7. Danyl'ian, O. H. and Dz'oban', O. P. (2017), Hlobalizatsiia kul'tury: protyrichchia ta tendentsii rozvytku, *Visnyk Natsional'noho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*, № 2, s. 29–41.
8. Orokhovs'ka, L. A. (2009), Hlobalizatsiia ta hlobalizm: sotsial'no-filosofs'kyj aspekt, *Visnyk Natsional'noho aviatsijnoho universytetu*, T. 10. № 2, available at : <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/8067>.
9. Kutsyk P., Kovtun O., Bashnianyn H. and Shevchuk V. (2017), Intehratsiia ekonomiky Ukrainy v hlobal'ne gospodarstvo: problemy ta perspektyvy, *Ekonomist*, № 2, s. 11–17.
10. Odotiuk, I. V. (2021), Hlobalizatsiia i lokalizatsiia: vid teorii do praktyky, *Efektivna ekonomika*, № 11, available at : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/10.pdf.
11. Vasyl'siv, T. G. Klipkova, O. I. Lupak, R. L. Mitsenko, N. H. and Mishchuk, I. P. (2019), Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of stateregulation, *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, № 4(31), r. 320–330.
12. Kutsyk, P. O. Kovtun, O. I. and Bashnianyn, H. I. (2015), Hlobal'na ekonomika: pryntsyпы stanovlennia, funktsionuvannia, rehuliuвання ta rozvytku : monohr., Vyd-vo LKA, L'viv, 594 s.
13. Hirst P. and Thompson G. (1996), Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance, Polity Press, Cambridge, 304 p.
14. Barber, B. R. (1992), Jihad Vs. McWorld, *The Atlantic Monthly*, vol. 269, № 3, p. 53–65.
15. Barger P. (1997), Four Faces of Global Culture, *National Interest*, vol. 49, p. 23–49.
16. Gay, W. C. (2008), Understanding and Assessing Globalization: The Role of Global Studies, Rodopi, Amsterdam, 205 p.
17. Obstfeld M. and Taylor A. (2004), Global capital markets: Integration, crisis and grows, Cambridge University Press, Cambridge, 354 p.
18. Makohon, Yu. V. and Orekhova, T. V. (2004), Hlobalyzatsiia y Ukraina v myrovoj ekonomyke : monohr., DonNU, Donetsk, 478 s.
19. Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V. and Prot-sykevych A. (2020), State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine, *Economic Annals-XXI*, № 182 (3-4), p. 64–76.
20. Plakhotnik, O. O. and Pavlenko, A. A. (2022), Vplyv hlobalizatsii na rozvytok svitovoy ekonomiky ta ekonomiky Ukrainy, *Ekonomika ta derzhava*, № 5, s. 62–67.
21. KOF Globalisation Index, available at : <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
22. Bereziv'skyj, Ya. P. (2021), Identyfikatsiia umov ta chynnykiv formuvannia tekhnolohichnoi konkurentospromozhnosti natsional'noi ekonomiky, *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vyp. 63, s. 31–35.
23. Dyba O. and Osadchyy Ye. (2014), Vplyv hlobalizatsii na sotsial'no-ekonomichnyj stan Ukrainy, *Rynok tsinnykh paperiv v Ukraini*, № 7, s. 19–28.
24. Vasyl'tsiv, T. H. Lupak, R. L. and Vasyl'tsiv, V. H. (2017), Kharakterystyky funktsional'nykh skladovykh ekonomichnoi bezpeky sektoru informatsijno-komunikatsijnykh tekhnolohij Ukrainy, *Ekonomichnyj dyskurs*, vyp. 1, s. 161–172.
25. Derij Zh. and Zosymenko T. (2021), Hlobal'ni trendy svitovoy ekonomiky: vplyv na ukrains'ki interesy, *Yevrointehratsiia Ukrainy ta ekonomichna bezpeka derzhavy*, vyp. 1 (26), s. 94–101.
26. Kharun, O. A. and Hrytsyna, L. A. (2019), Rozvytok hroshovo-kredytnoi polityky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vyp. 41, s. 176–182.
27. Opal'ko, V. V. (2018), Diahnostyka sotsial'no-ekonomichnoi nerivnosti u hlobal'nomu vymiri, *Ekonomika i suspil'stvo*, vyp. 17, s. 37–45.
28. Shehzad K., Xiaoxing L., Bilgili F. and Koçak E. (2021), COVID-19 and Spillover Effect of Global Economic Crisis on the United States' Financial Stability, *Front. Psychol.*, № 12:632175, available at: <https://www.readcube.com/articles/10.3389/fpsyg.2021.632175>.

Стаття надійшла до редакції 11 квітня 2022 року

УДК 343.148.5(075.8)

Воронко Р. М.,

rvoronko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3796-2556, Researcher ID: F-8536-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Чабанюк О. М.,

odarka2020@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-0884-3515,

Researcher ID: G-7875-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Чік М. Ю.,

marija_chik@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8124-2276,

Researcher ID: Y-3059-2018,

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Воронко О. С.,

oksanavoronko@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-8235-611X,

Researcher ID: F-8553-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЇЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Розглянуто сутність судово-бухгалтерської експертизи як важливого засобу виявлення і профілактики правопорушень у сфері економіки. Розкрито значення законодавчого регулювання судово-експертної діяльності для належної організації і практичного проведення одного з найпоширеніших видів судових експертиз – судово-бухгалтерської. Акцентовано увагу на окремих законодавчих протиріччях, які мають місце у нормативно-правовому регулюванні процесу організації і здійснення експертної діяльності в Україні. Досліджено погляди різних науковців щодо трактування змісту і призначення судово-бухгалтерської експертизи. Встановлено особливості судово-бухгалтерської експертизи та її використання під час розгляду кримінальних, процесуальних справ на основі сформульованих об'єктивних висновків із застосуванням спеціальних знань. Судово-бухгалтерську експертизу визначено як дослідження фахівцями, які володіють спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку, господарського контролю й економічного аналізу інформації щодо здійснених господарських операцій, яка зафіксована у системі бухгалтерського обліку (первинних документах, облікових регістрах, звітності), що проводиться під час досудових слідчих дій і судових процесів з метою складання висновку за переліком питань, визначених органами дізнання, попереднього слідства чи суду. Зроблено акцент на проблемах, які стосуються використання результатів судово-бухгалтерської експертизи в судовій практиці, зокрема щодо участі судового експерта в розгляді справ, надання переваги висновкам експертів як джерела доказів над іншими доказами, недооцінки ролі діяльності судового експерта-бухгалтера під час розгляду деяких злочинів. Визнано доцільність введення окремого нормативно-правового акта, спрямованого на регламентацію організаційних засад здійснення судово-бухгалтерської експертизи та порядку залучення експерта-бухгалтера до судового процесу. Зосереджено увагу на потребі єдиних професійно-кваліфікаційних вимог до фахівців, які проводять судово-бухгалтерські експертизи, оскільки завдяки цьому може бути досягнута їхня ефективність. Визначено напрями подальших наукових досліджень, спрямованих на встановлення теоретико-прикладних аспектів і ролі судово-бухгалтерської експертизи під час судових проваджень у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: експертиза, судово-бухгалтерська експертиза, суд, експерт, експерт-бухгалтер, спеціальні знання, висновок, нормативно-правове регулювання.

Voronko R. M.,

rvoronko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3796-2556, Researcher ID: F-8536-2019,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Chabaniuk O. M.,

odarka2020@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-0884-3515,

Researcher ID: G-7875-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Chik M. Yu.,

marija_chik@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8124-2276,

Researcher ID: Y-3059-2018,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Voronko O. S.,

oksanavoronko@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-8235-611X,

Researcher ID: F-8553-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

FEATURES OF FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE AND CERTAIN ISSUES OF ITS NORMATIVE AND LEGAL REGULATION

Abstract. *The essence of forensic accounting expertise as an important tool of detection and prevention of offenses in the economic sphere is considered. The significance of the legislative regulation of forensic expertise for the proper organization and practical implementation of one of the most common types of forensic expertise - forensic accounting - is revealed. Attention is focused on certain legislative contradictions that take place in the normative and legal regulation of organization and implementation of expert activities in Ukraine. The views of various scientists regarding the interpretation of the content and purpose of forensic accounting expertise were studied. The peculiarities of forensic accounting expertise and its use during the consideration of criminal, procedural cases based on formulated objective conclusions with the application of special knowledge have been determined. Forensic accounting expertise is defined as a study by specialists who have special knowledge in the field of accounting, economic control and economic analysis of information regarding the performed economic transactions, which is recorded in the accounting system (primary documents, accounting registers, reports), which is carried out during pre-trial investigative actions and court proceedings with the aim of drawing up a conclusion based on the list of issues determined by the bodies of inquiry, preliminary investigation or court. Emphasis is placed on the problems related to the use of the results of forensic accounting expertise in judicial practice, in particular regarding the participation of a forensic expert in the consideration of cases, giving priority to the conclusions of experts as a source of evidence over other evidence, underestimation of the role of a forensic accountant activity during the consideration of some crimes. The expediency of introducing a separate normative-legal act aimed at regulating the organizational foundations of forensic accounting expertise and the procedure for involving an expert accountant in the judicial process has been recognized. Attention is focused on the need for unified professional and qualification requirements for specialists who conduct forensic accounting expertise, as this can help to achieve its effectiveness. The directions of further scientific research aimed at establishing the theoretical and applied aspects and the role of forensic accounting expertise during legal proceedings in cases of administrative offenses have been determined.*

Key words: expertise, forensic accounting expertise, court, expert, expert-accountant, special knowledge, conclusion, normative and legal regulation.

JEL Classification: K49, L29, M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-02>

Постановка проблеми. Зростання рівня правової культури в країні, зміцнення державності, справедливе застосування чинного законодавства у діяльності правоохоронних органів, правосвідомість та законність залежать від змісту правових норм, відповідності їх тенденціям розвитку держави, діалектичним законам побудови суспільства, грамотного застосування норм права, компетентного вирішення правових питань на стадіях попереднього розслідування і судового розгляду. Під час розслідування та судового провадження справ, що стосуються сфери економіки, потрібні фахівці, які володіють не лише юридичними і спеціальними правовими знаннями, але й навиками бухгалтерського обліку, контролю й аналізу господарської діяльності, тобто мають спеціальну економічну підготовку.

Поява нових організаційно-правових форм ведення бізнесу суб'єктами господарювання в умовах розвитку ринкових відносин зумовила відповідні зміни у системі економічного контролю їхньої діяльності, важливою формою якого є судово-бухгалтерська експертиза. Ризики можливих зловживань у багатьох випадках супроводжують процеси здійснення господарських операцій. Виявлення і профілактика правопорушень у сфері економіки є важливими завданнями, вирішенням яких саме займається судово-бухгалтерська експертиза. В сучасних реаліях коло питань, які вирішуються судово-бухгалтерською експертизою, значно зростає завдяки появі нових науково-технічних можливостей. Разом з тим, експерти мають працювати у прийнятному правовому полі з чітким дотриманням їхніх повноважень та виконанням визначених для них функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються нормативно-правових аспектів регулювання судово-бухгалтерської експертизи та використання її результатів у судочинстві, були об'єктом дослідження багатьох науковців та експертів-практиків. Окремі з них приділяли більше уваги розробці теоретичних концепцій організації судово-бухгалтерської експертизи, а інші зосереджувалися на питаннях правового регулювання й практичного здійснення цього процесу. До таких дослідників теоретико-прикладних аспектів розвитку судово-бухгалтерської експертизи належать: М. Ф. Базась, М. Т. Білуха, Р. Ф. Бруханський, Ф. Ф. Бутинець, І. Д. Голяш, Л. В. Гуцаленко, В. В. Ємець, М. І. Камлик, М. Д. Корінько, Л. Г. Михальчишина, Г. Г. Мумінова-Савіна, І. К. Пентюк, І. В. Перезова, О. О. Разборська, С. Р. Романів, В. С. Рудницький, В. М. Сидорук, Н. С. Стельмах, В. В. Федчишина, П. Я. Хомин та інші. Ними висвітлено широке коло питань, які стосуються змісту судово-бухгалтерської експертизи, організації і методики проведення та використання її результатів для забезпечення вітчизняного правосуддя.

Разом з тим, незважаючи на досить ґрунтовні дослідження широкого спектра питань щодо даного виду експертної діяльності, невирішеними на сьогодні залишаються ряд проблем, пов'язаних із

новими реаліями і можливостями використання судово-бухгалтерської експертизи та потребою удосконалення її нормативно-правового регулювання з метою усунення наявних прогалин у чинному законодавстві.

Постановка завдання. Дослідження спрямоване на встановлення особливостей судово-бухгалтерської експертизи та ефективності її використання під час розгляду кримінальних і процесуальних справ на основі отриманих об'єктивних висновків. Для досягнення виконання судово-бухгалтерською експертизою визначених для неї функцій, відповідно, важливе значення має нормативно-правове регулювання її організації і проведення та усунення неузгодженостей, які мають місце у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Належна якість проведення судово-бухгалтерських експертиз у значній мірі визначається правильним їх плануванням та організацією. Вагомий вплив на цей процес має недосконалість нормативно-правового регулювання експертної діяльності в Україні, недостатній рівень кваліфікації експертів, а також обмежене коло їх правових функцій. На сьогодні порядок проведення судово-бухгалтерської експертизи, як й інших видів експертиз, визначається Законом України "Про судову експертизу" [10]. Цей закон спрямований на забезпечення законодавчого регулювання судово-експертної діяльності загалом і має важливе значення для належної організації та практичного проведення різних видів експертиз. У цьому законі відсутнє визначення окремих видів експертиз (первинної, додаткової, повторної, комісійної, комплексної і, зокрема, судово-бухгалтерської). Процесуальне законодавство аналогічно або не наводить визначень цих категорій, або ж неточно відображає змістовне наповнення і цільове призначення вказаних видів експертиз.

Окремі упущення чинного законодавства компенсує Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, у якій одним із видів судових експертиз визначена економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [4]. Розглядаючи призначення економічної експертизи, окремі науковці акцентують на тому, що її застосування вийшло далеко за межі процесу судочинства і її результати використовують як базис управлінських рішень непроцесуального характеру [8, с. 103]. З цього приводу слушною є позиція С. Р. Романів та І. Д. Голяш, які вважають, що поняття "економічна експертиза" є більш ширшим та охоплює, за суттю, усі види економічної діяльності суб'єктів господарювання, тому зміст економічної експертизи полягає як у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінюванні стану всебічної діяльності підприємства, так і у виявленні чинників, які можуть спричинити скоєння економічних злочинів та приховувати їхні наслідки [12, с. 801].

Аналіз багатьох законодавчих та інших нормативно-правових актів дає змогу констатувати на вузькоспеціалізованому визначенні експертиз за відношенням до окремих видів діяльності (будівельна, архітектурна, екологічна тощо). Зокрема, у Податковому кодексі України (ПКУ) (ст. 84) зазначено, що проведення експертизи під час податкового контролю здійснюється у разі, коли для вирішення питань, що мають значення для здійснення податкового контролю, необхідні спеціальні знання в галузі науки, мистецтва, техніки, економіки та в інших галузях. Залучення експерта здійснюється на договірних засадах та за рахунок коштів сторони, що є ініціатором залучення експерта [9]. Проте, визначаючи умови та можливість проведення експертизи, ПКУ не встановлює коло її замовників та виконавців.

З цього приводу В. В. Федчишина зазначає, що виникають певні законодавчі протиріччя, оскільки, з одного боку, Податковий кодекс України дає можливість проведення експертиз та визначає, коли це можна зробити, а з іншого боку, законодавство, яке регламентує порядок призначення і проведення експертиз, обмежує коло її замовників та виконавців [14, с. 41].

Для вирішення цієї проблеми окремі науковці пропонують вважати виконання вимог ПКУ можливим тільки під час проведення економічних досліджень, для призначення яких не вимагається постановка слідчого чи судового органу [12, с. 801].

До найпоширеніших видів судових експертиз, які призначають на стадіях розгляду справ, що перебувають у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду, належить судово-бухгалтерська [1]. Г. Г. Мумінова-Савіна трактує судово-бухгалтерську експертизу як дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке у межах чинного законодавства здійснює особа, котра володіє спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку (експерт-бухгалтер), з метою подання висновку стосовно кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду. Судово-бухгалтерську експертизу вона визначає як процесуальну дію [7, с. 38]. У свою чергу, Н. Є. Стельмах зазначає, що судово-бухгалтерська експертиза – дослідження фахівцями з професійними знаннями бухгалтерського обліку бухгалтерських документів, реєстрів, оперативної, статистичної, фінансової звітності, що проводиться в ході досудових слідчих дій та судових процесів і є наслідком конфліктних ситуацій господарської діяльності підприємства та інституційного середовища навколо нього [13, с. 67].

Для її проведення залучають експерта-бухгалтера, який здійснює дослідження і складає експертний висновок, застосовуючи свої фахові знання у галузі бухгалтерського обліку, господарського контролю, аудиту та економічного аналізу, котрі належать до спеціальних і є невластивими для слідчого або суду. Разом з тим, експерт-бухгалтер може досліджувати лише ті документи, які є у справі й надані йому слідчим або судом. Тому судово-бухгалтерську експертизу

застосовують під час розслідування та розгляду кримінальних і цивільних справ, коли виникають питання, для вирішення яких потрібні спеціальні знання з бухгалтерського обліку й аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства [6]. Виходячи з цього, судово-бухгалтерську експертизу можна розглядати як процесуально-правову форму застосування експертно-правових знань з метою отримання джерел доказів за кримінальними і цивільними справами. Н. Є. Стельмах вважає, що експертиза, яка проводиться в процесі розслідування цивільної чи кримінальної справи, коли встановлення їх обставин потребує спеціальних знань, набуває процесуальних ознак і означає фактично слідчу дію [13, с. 66].

Через нерозуміння слідчим чи судом завдань, які ставлять для вирішення експерту-бухгалтеру, може виникнути перевищення меж компетенції експерта або неможливість виконання окремих завдань.

Таким чином, судово-бухгалтерська експертиза – це дослідження фахівцями, які володіють спеціальними знаннями у галузі бухгалтерського обліку, господарського контролю та економічного аналізу інформації щодо здійснених господарських операцій, яка зафіксована у системі бухгалтерського обліку (первинних документах, облікових реєстрах, звітності), що проводиться під час досудових слідчих дій і судових процесів з метою складання висновку за переліком питань, визначених органами дізнання, попереднього слідства чи суду. Економіко-правову природу і предметну сферу судово-бухгалтерської експертизи, які характеризують виконання визначених для неї функцій, зображено на рис. 1.

Суди зобов'язані дотримуватися вимог, які стосуються призначення судової експертизи і використання її висновків [2, с. 151]. Призначення судово-бухгалтерської експертизи спрямоване на забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження фактичного стану й обставин у справі, яку розглядають у суді. Аналіз чинної практики експертних досліджень засвідчує, що потреба у судово-бухгалтерській експертизі під час розслідування цивільних та кримінальних справ, які стосуються розкрадання грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей та інших активів підприємства, з кожним роком збільшується.

Проте у даний час існують окремі проблеми, які стосуються використання результатів судово-бухгалтерської експертизи у судовій практиці. Зокрема, може відбуватися розгляд справи без участі судового експерта, хоча відповідно до чинного законодавства його участь є обов'язковою. Також мають місце випадки розгляду судами висновків експертів як джерела доказів, яким надають перевагу над іншими доказами, без належної їхньої перевірки й оцінювання або переоцінюють доказове значення ймовірних висновків. Разом з тим, в ухвалах чи постановках суду не завжди чітко формулюють питання, які виносять на вирішення експертів, а також мотивують необхідність призначення додаткової чи повторної експертизи.

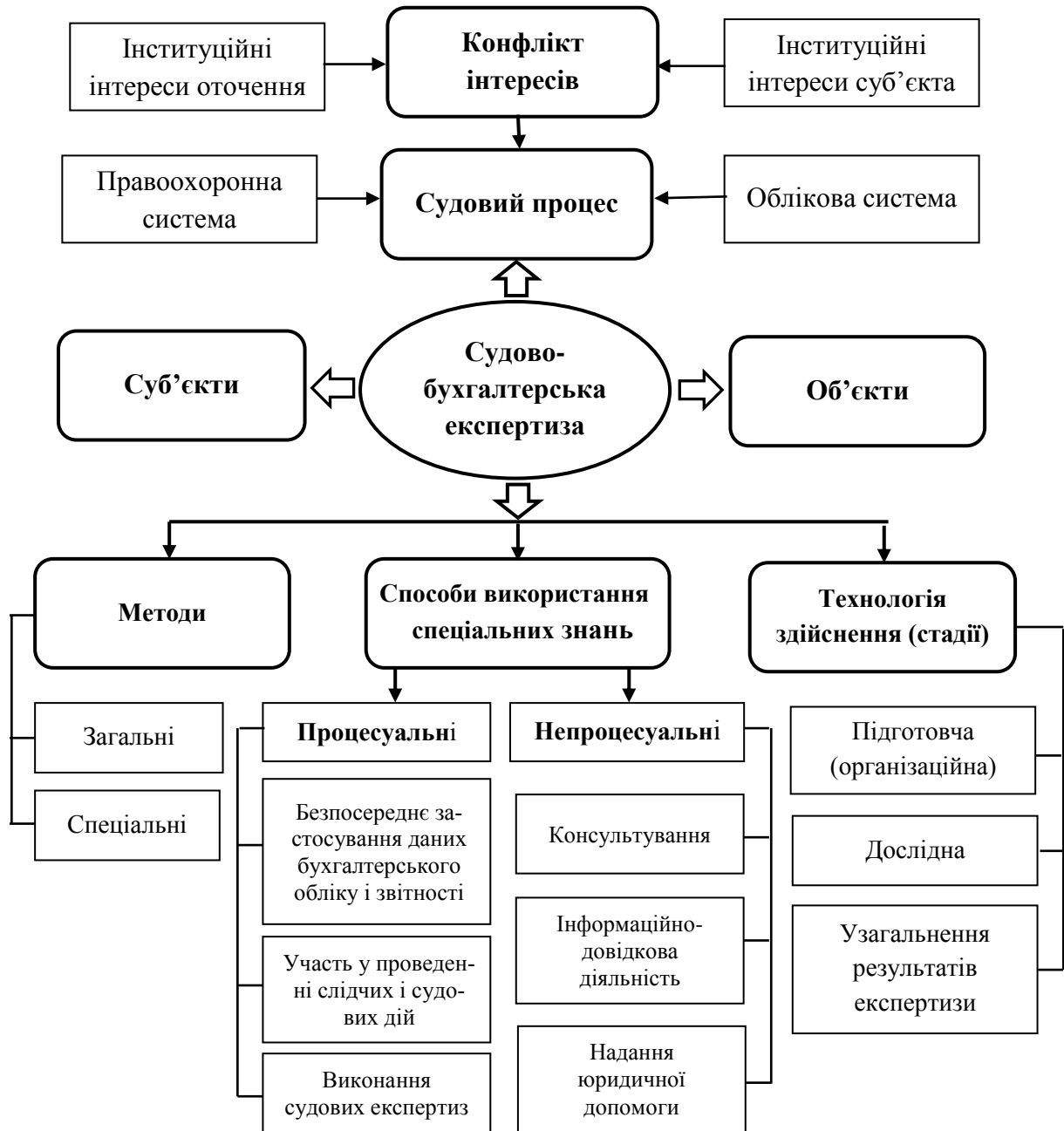

Рис. 1. Економіко-правовий зміст і предметна сфера судово-бухгалтерської експертизи

На противагу цьому часто і недооцінюють роль діяльності судового експерта-бухгалтера в процесі розгляду злочинів, пов'язаних із порушенням податкового законодавства. Під час розслідування таких кримінальних справ можуть задовольнятися актами перевірки й рішеннями про застосування та стягнення фінансових санкцій, тобто використовувати виключно матеріали перевірок податкових контролюючих органів і державних аудиторських служб без залучення судово-бухгалтерської експертизи.

Судово-бухгалтерська експертиза використовує окремі способи і прийоми господарського контролю, у зв'язку з чим важливе практичне значення має виокремлення характерних ознак, які

відрізняють її від ревізії та аудиту. Судово-бухгалтерську експертизу не можна віднести до форм економічного контролю у чистому вигляді, а її мета є формою використання спеціальних знань у судочинстві, регламентованих процесуальним законодавством.

Введення окремого нормативно-правового акта, спрямованого на регламентацію організаційних засад здійснення судово-бухгалтерської експертизи, сприяло б закріпленню на законодавчому рівні умов і порядку її проведення і залучення експерта-бухгалтера до судового процесу. Недоліком є також відсутність у чинному законодавстві визначення змісту категорії “судово-бухгалтерська експертиза”, що призводить до різноманітних її трактувань.

Змістовне ж наповнення категорії “регламентація” згідно з тлумачним словником означає встановлення і дотримання сукупності правил, що визначають, регулюють, обмежують чию-небудь діяльність [3, с. 1207]. Відповідно, регламентувати означає примушувати кого-небудь дотримуватися певних правил чи обмежень. З метою належного виконання своїх функцій фахівцями, які проводять судово-бухгалтерські експертизи, необхідним є затвердження як на державному рівні нормативно-правових актів для врегулювання цієї сфери діяльності, так і положень, інструкцій, методик, правил для регламентування праці окремих виконавців. Аналогічні правила поведінки мають бути встановлені і для суб’єктів господарювання, на яких проводять судово-бухгалтерську експертизу, щоб експерт міг чітко встановити факти відхилень від встановлених норм.

Прийняття Закону України “Про судову експертизу” [10] сприяло вирішенню багатьох проблемних питань, що стосуються проведення експертиз. Разом з тим, після цього були введені у дію нові процесуальні кодекси та інші нормативно-правові акти, які безпосередньо стосувалися регулювання судово-експертної діяльності, у зв’язку з чим виникла потреба внесення змін у діючий закон “Про судову експертизу” з метою закріплення переліку суб’єктів проведення судових експертиз і визначення правового статусу осіб, уповноважених на проведення таких експертиз, а також розмежування повноважень судового експерта державної установи та приватного судового експерта.

Поняття експертизи у науці і практиці означає дослідження, яке вимагає використання професійних знань. Згідно з тлумаченням, наведеним у юридичній енциклопедії, експертиза (франц. expertise, від лат. expertus – досвідчений, випробуваний) – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісне чи якісне оцінювання висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності [15].

Одним із напрямів удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо судової експертизи в Україні є розрізнення понять “експерт” і “судовий експерт” [12, с. 798]. Експерт – це особа, яка володіє певними знаннями, талантом та досвідом. Судовий експерт залучається до участі у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесах відповідно до чинного процесуального законодавства.

Це пов’язано з тим, що згадування про зазначені вище категорії містяться у багатьох нормативно-правових документах. Експертами в багатьох випадках вважають консультантів із різних питань. Проте, лише коли господарські правовідносини стають предметом розгляду в судових органах, фахівці відповідної галузі знань можуть будуть залучені цими органами як судові експерти. Тому для забезпечення розвитку ефективної системи правосуддя важливо розмежувати функції експерта

та судового експерта із закріпленням їх у відповідних нормативних документах.

Недосконалим є також порядок залучення експертів-бухгалтерів до розгляду судових справ, оскільки правоохоронні та судові органи мають право вільного вибору таких експертів. Це, зокрема, можуть бути особи, котрі включені до реєстру атестованих судових експертів, або особи, які мають значний досвід роботи у галузі бухгалтерського обліку, проте не атестовані. Без наявності повної інформації про кваліфікацію експерта-бухгалтера та його досвід роботи важко зробити правильний вибір та забезпечити якість проведення експертизи. З цього приводу В. М. Жук зазначає, що судово-бухгалтерською експертизою мають займатися сертифіковані фахівці мобільних наукових установ, адже це відповідає умовам розвитку вітчизняного інституційного середовища й науки [5, с. 414].

Потрібно зазначити, що ефективність судово-бухгалтерських експертиз може бути досягнута лише тоді, коли професійно-кваліфікаційні вимоги до фахівців даної категорії будуть єдиними, оскільки експерти-бухгалтери мають володіти не лише знаннями в галузі обліку, аналізу і контролю, специфічними знаннями в сфері вивчення доказів та дієвими методиками експертного дослідження, але також мати розуміння кримінального, цивільного господарського та інших процесів, які визначають характер проведення судових експертиз.

Знання з бухгалтерського обліку, економічного аналізу і контролю для суддів та працівників правоохоронних органів є спеціальними. Термін “спеціальні” вживають для характеристики професійних знань, якими оперує експерт та які не належать до загальновідомих, акумульованих у повсякденному, життєвому досвіді людини, а також не є правовими. Традиційно в юридичній літературі під даним терміном розуміють систему теоретичних знань і практичних навиків у сфері конкретної науки, техніки, мистецтва або ремесла, котрі набувають у результаті спеціальної підготовки або професійного досвіду необхідних для вирішення питань, які виникають у кримінальному і цивільному процесах. Специфіка таких знань для працівників правоохоронних органів полягає насамперед в умінні віднайти у бухгалтерській інформації ознаки протиправної діяльності. Тобто метою призначення судово-бухгалтерської експертизи слідчим чи судом є дослідження фактичних обставин справи, які неможливо встановити без застосування спеціальних (для правоохоронної сфери) знань.

Своєчасне виявлення правопорушень, встановлення винних осіб суттєво залежить від кваліфікації та досвіду експерта-бухгалтера, який проводить експертизу. Виявити свідомо напрацьовані схеми шахрайських дій із фінансовими ресурсами в умовах, коли фальсифікація інформації бухгалтерського обліку стала основою економічних злочинів, без використання спеціальних теоретичних та практичних знань експерта-бухгалтера практично неможливо. Кваліфікований висновок експерта-бухгалтера допомагає встановити об’єктивну істину і винести справедливе судове рішення. Судово-бухгалтерська

експертиза є інструментом контролю обґрунтованості здійснених раніше ревізій, перевірок, аудиту, а також підтвердження іншої інформації, наданої сторонами для встановлення достовірності фактів господарської діяльності.

Господарські операції в більшості випадків оформляють відповідними первинними документами, які засвідчують факти здійснення цих операцій. Через це дані бухгалтерського обліку і звітності є достовірними і мають юридичну силу, оскільки чітко задокументовані. Під час скоєння розкрадань, підроблень, податкових правопорушень у системі бухгалтерського обліку і звітності обов'язково, хоча й у завуальованій формі, присутня інформація про факти порушень законодавства, які можна виявити під час детального дослідження господарських операцій та відображення їх у бухгалтерському обліку. Виявити такі факти процесуальним шляхом можна лише шляхом признання й проведення судово-бухгалтерської експертизи.

З урахуванням цього специфіка судово-бухгалтерської експертизи проявляється у таких аспектах:

- для її проведення необхідні спеціальні знання у галузі бухгалтерського обліку і суміжних дисциплін (економіки, економічного аналізу, оподаткування, фінансового менеджменту, контролінгу, фінансів, контролю, аудиту тощо);

- об'єктом розслідування і судового розгляду є господарські операції, які відображені в облікових реєстрах, звітності та інших документах.

Таким чином, для вирішення проблем, які виникають у даний час і стосуються правового регулювання окремих питань здійснення судово-бухгалтерської експертизи, потрібно внести зміни до діючих законодавчих актів з метою вдосконалення нормативно-правової бази, котра регулює судово-експертну діяльність, зокрема в напрямку розширення правових функцій експерта-бухгалтера.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. За результатами дослідження можна зазначити, що проведення судово-бухгалтерської експертизи під час вирішення кримінальних і цивільних справ має ряд позитивних сторін, оскільки вона дозволяє встановити правильність дій правоохоронних, контролюючих та регулюючих державних органів та надає суду достовірні докази у вигляді об'єктивного експертного висновку. Судово-бухгалтерську експертизу використовують як один із засобів захисту фізичних і юридичних осіб від необґрунтованих обвинувачень у здійсненні злочинів та відстоювання їхніх інтересів у господарських справах.

Діюче нормативно-правове регулювання судово-бухгалтерської експертизи на сьогодні є недосконалим, оскільки не містить окремих документів, які б гарантували виконання функцій судовими експертами-бухгалтерами на якісно новому рівні. Чинне законодавство не містить визначення судово-бухгалтерської експертизи, як підвид судової експертизи розглядають судово-економічну експертизу та її складову - судово-бухгалтерську експертизу.

Вирішення наявних на сьогодні проблем судово-бухгалтерської експертизи передбачає вжиття комплексних заходів, які передбачають: розроблення принципово нових підходів до організації, планування та методики проведення судово-бухгалтерської експертизи з урахуванням інноваційних змін у сфері бізнесу й технологій; покращення фахового рівня і компетентностей експертів-бухгалтерів через підвищення вимог до їхньої підготовки та атестації; покращення діючої нормативно-правової бази, яка регулює експертну діяльність у нашій державі шляхом чіткої регламентації та розширення функцій експерта-бухгалтера.

Адміністративно-процесуальне українське законодавство визначає права та обов'язки експерта-бухгалтера під час провадження у справах про адміністративні правопорушення у загальних рисах, тому потребує їхньої конкретизації. Чітке визначення правового статусу експерта-бухгалтера та розширення його прав та обов'язків активно сприятиме правильному та якісному вирішенню справ щодо адміністративних правопорушень. Тому подальших наукових досліджень потребують питання, які стосуються теоретико-прикладних аспектів та ролі судово-бухгалтерської експертизи під час судових проваджень у справах про адміністративні правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базась М. Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : МАУП, 2007. 488 с.
2. Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза. Київ : Видавнича компанія "Воля", 2004. 656 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. 1736 с.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
5. Жук В. М. Бухгалтерський облік: шляхи вирішення проблем практики і науки : монографія. Київ : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2012. 454 с.
6. Камлик М. І. Судова бухгалтерія : підручник. 4-ге вид., доп. та перероб. Київ : Атіка, 2003. 592 с.
7. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 202 с.
8. Перезовова І. В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3(8). С. 97–105.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
11. Разборська О. О., Ємець В. В. Роль судово-бухгалтерської експертизи у вирішенні криміналь-

них та цивільних справ. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит*. 2014. Вип. III (55). С. 309-317.

12. Романів С. Р., Голяш І. Д. Основні напрями вдосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 796-802.

13. Стельмах Н. Є. Економіко-правова сутність судово-бухгалтерської експертизи в ринкових умовах господарювання. *Облік і фінанси*. 2014. № 4 (66). С. 64-68.

14. Федчишина В. В. Щодо окремих аспектів податкової експертизи. *Фінансове право*. 2016. № 1(35). С. 38-42.

15. Юридична енциклопедія: в 6 томах. 2 том: Д-Й. Довідкове видання / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : "Українська енциклопедія" імені М. П. Бажана, 1999. 744 с.

REFERENCES

1. Bazas', M. F. (2007), *Teoretyko-metodolohichni zasady sudovo-bukhhalters'koi ekspertyzy : navchal'nyj posibnyk dlia studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv*, MAUP, Kyiv.

2. Bilukha, M. T. (2004), *Sudovo-bukhhalters'ka ekspertyza*, Vydavnycha kompaniia "Volia", Kyiv.

3. Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy, uklad. i holov. red. V. T. Busel (2009), VTF "Perun", Irpin'.

4. Instruktisiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen': zatverdzhena nakazom Ministerstva iustytzii Ukrainy vid 08.10.1998 r. № 53/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/z0705-98>.

5. Zhuk, V. M. (2012), *Bukhhalters'kyj oblik: shliakhy vyrishennia problem praktyky i nauky : monohrafiia*, NNTs "Instytut aharnoi ekonomiky", Kyiv.

6. Kamlyk, M. I. (2003), *Sudova bukhhalteriia : pidruchnyk*. 4-te vyd., dop. ta pererob., Atika, Kyiv.

7. Muminova-Savina, H. H. (2003), *Sudovo-bukhhalters'ka ekspertyza : navch. posibnyk*, KNEU, Kyiv.

8. Perevozova, I. V. (2003), *Ekonomichna ekspertyza iak spetsyfichna haluz' znan'*, *Ekonomika: realii chasu*, 2013, No. 3(8), pp. 97-105.

9. Podatkovyj kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI, available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.

10. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 r. № 4038-KhII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/1618-15>.

11. Razbors'ka, O. O. and Yemets', V. V. (2014), *Rol' sudovo-bukhhalters'koi ekspertyzy u vyrishenni kryminal'nykh ta tsyvil'nykh sprav*, *Bukhhalters'kyj oblik, analiz i audyt*, vyp. III (55), pp. 309-317.

12. Romaniv, S. R. and Holiash, I. D. (2017), *Osnovnii napriamy vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy v Ukraini*, *Ekonomika i suspil'stvo*, No. 10, pp. 796-802.

13. Stel'makh, N. Ye. (2014), *Ekonomiko-pravova sutnist' sudovo-bukhhalters'koi ekspertyzy v rynkovykh umovakh hospodariuvannia*, *Oblik i finansy*, No. 4 (66), pp. 64-68.

14. Fedchyshyna, V. V. (2016), *Schodo okremykh aspektiv podatkovoi ekspertyzy*, *Finansove pravo*, No. 1(35), pp. 38-42.

15. Yurydychna entsyklopediia: v 6 tomakh. 2 tom: D-J. Dovidkove vydannia (1999), red. Yu. S. Shemshuchenko [ta in.], "Ukrains'ka entsyklopediia" imeni M. P. Bazhana, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 24 квітня 2022 року

УДК 331.108.2:005.95

Миценко Н. Г.,

talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,

Researcher ID: F-7270-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Іванченко Г. В.,

h.ivanchenko@vtei.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-5654-1514,

Researcher ID: M-8533-2016,

к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту та адміністрування, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця

Боднарюк В. А.,

vbodnaryuk76@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7595-1586,

к.е.н., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Лозовий Т. І.,

lozovyitaras@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8180-3339,

аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** В статті розглянуто необхідність та особливості управління персоналом підприємства на засадах концепції сталого розвитку. Метою статті є дослідження проблемних питань управління персоналом на засадах сталого розвитку як складової організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємства. Охарактеризовано організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємства як систему організаційних, ресурсних, науково-теоретичних, методичних, правових, інших складових елементів, форм і методів їх взаємодії, а також інструментарію реалізації управлінських рішень, які забезпечують процес інноваційного розвитку підприємства. Доведено доцільність розгляду організаційно-економічного механізму управління підприємствами в якості одного з основних елементів системи адаптації суб'єктів господарювання до умов зовнішнього середовища, орієнтованого на забезпечення адаптації та сталого розвитку підприємств у період трансформації економіки. Обґрунтовано, що пріоритетність людського фактора в умовах економіки знань та інноваційної економіки актуалізує використання концепції сталого розвитку, яка враховує екологічні та соціальні аспекти інноваційного розвитку. Виокремлено основні принципи управління персоналом на основі концепції сталого розвитку: розвиток людських ресурсів із урахуванням довгострокової перспективи, гнучкість, розширення повноважень працівників, справедливі та рівні можливості, зовнішнє партнерство, турбота про співробітників, прибутковість. Доведено, що реалізація концепції сталого розвитку в системі управління персоналом підприємства дозволить підвищити рівень професіоналізму, креативності, лояльності, здатності персоналу підприємства до саморозвитку, генерування та впровадження інновацій. Подальші дослідження варто спрямовувати на вивчення особливостей формування інноваційної стратегії підприємства в умовах трансформаційної економіки на основі оцінки його інноваційного потенціалу та можливостей його модернізації.*

Ключові слова: персонал, управління персоналом, організаційно-економічний механізм управління, інноваційний розвиток, концепція сталого розвитку, принципи управління персоналом.

Mitsenko N. G.,

talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,

Researcher ID F-7270-2019,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Ivanchenko H. V.,

h.ivanchenko@vtei.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-5654-1514,

Researcher ID M-8533-2016,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Administration, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Vinnytsia

Bodnariuk V. A.,

vbodnaryuk76@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7595-1586,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Lozovyi T. I.,

lozovyitaras@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8180-3339,

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

PERSONNEL MANAGEMENT ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A COMPONENT OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE

Abstract. *The article considers the need and features of enterprise personnel management based on the concept of sustainable development. The purpose of the article is to study problematic issues of personnel management on the basis of sustainable development as a component of the organizational and economic mechanism of innovative development of the enterprise. The organizational and economic mechanism of managing the innovative development of the enterprise is characterized as a system of organizational, resource, scientific-theoretical, methodological, legal, other constituent elements, forms and methods of their interaction, as well as a toolkit for the implementation of managerial decisions that ensure the process of innovative development of the enterprise. The expediency of considering the organizational and economic mechanism of enterprise management as one of the main elements of the system of adaptation of economic entities to the conditions of the external environment, aimed at ensuring the adaptation and sustainable development of enterprises during the period of economic transformation, has been proved. It is substantiated that the priority of the human factor in the conditions of the knowledge economy and innovative economy actualizes the use of the concept of sustainable development, which takes into account the ecological and social aspects of innovative development. The main principles of personnel management based on the concept of sustainable development are highlighted: development of human resources taking into account the long-term perspective, flexibility, empowerment of employees, fair and equal opportunities, external partnership, care for employees, profitability. It has been proven that the implementation of the concept of sustainable development in the company's personnel management system will increase the level of professionalism, creativity, loyalty, and the ability of the company's personnel to self-develop, generate and implement innovations. Further research should be directed at the study of the peculiarities of the formation of the innovative strategy of the enterprise in the conditions of the transformational economy based on the assessment of its innovative potential and the possibilities of its modernization.*

Key words: personnel, personnel management, organizational and economic management mechanism, innovative development, concept of sustainable development, principles of personnel management.

JEL Classification: M12, M59, Q01

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-03>

Постановка проблеми. У сучасному світі постійні організаційні зміни є нормою. Такі зміни пов'язані з процесами реорганізації, оптимізації розміру підприємств (організацій), децентралізації тощо. В умовах посилення світових глобалізаційних процесів, агресивності зовнішнього середовища важливого значення набуває впровадження на підприємствах концепції сталого розвитку, що визначається як “задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для здатності майбутніх

поколінь задовольняти свої власні потреби” [7, с. 49]. Концепція сталого розвитку ґрунтується на екологічній цілісності, економічному зростанні та соціальній справедливості. Ефективна діяльність підприємства в таких умовах може бути забезпечена шляхом узгодження екологічних та технологічних процесів.

Важливим аспектом впровадження цілей сталого розвитку на підприємстві є формування у персоналу розуміння і готовності до змін. Проте, як

показує досвід, переважна більшість керівників стикаються з опором змінам та небажанням працівників впроваджувати інновації в свою діяльність. Тому для імплементації концепції сталого розвитку в функціонування підприємства необхідно створити специфічні умови, які сприятимуть економічному зростанню, ефективному розподілу ресурсів, підвищенню рівня лояльності персоналу. Важливо визначити та розвивати кадровий потенціал та навички співробітників, що можуть виявитися корисними як для них, так і для розвитку підприємства в майбутньому, дозволять забезпечити гнучкість та ефективність ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток людських ресурсів – як елемент функції управління персоналом – у загальній літературі з управління персоналом визначається як “інтегроване використання навчання та розвитку, кар’єрних шляхів та організаційного розвитку для підвищення індивідуальної та організаційної ефективності” [11]. Деякі науковці [4; 12], які досліджують проблему управління персоналом на засадах концепції сталого розвитку, зосереджують увагу на функції управління та розглядають навчання персоналу в межах реалізації процесу управління загалом. В працях [10; 11] обговорюється концепція SHRM (стратегічного управління людськими ресурсами), яка виходить за межі функції управління персоналом і включає такі складові: роботу в команді, організаційну культуру або підтримку вищого керівництва. Г. Ковальчук, О. Хитра, Н. Маркова розглядають умови, пов’язані з управлінням персоналом, які мають бути виконані, щоб побудувати організацію, орієнтовану на сталість [3; 5]; вони включають організаційну справедливість, психологічні повноваження, зелений баланс між професійним і особистим життям, організаційну громадянську поведінку та задоволеність роботою.

Постановка завдання. Мета даної публікації полягає у дослідженні проблемних питань управління персоналом на засадах сталого розвитку як складової організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток будь-якого підприємства в умовах нового технологічного укладу та Індустрії 4.0 передбачає орієнтацію на активне продукування та впровадження інновацій, формування на цій основі конкурентних переваг на ринку діяльності та створення передумов для розширення освоєної ніші й проникнення на нові ринки.

При цьому важливою є розробка ефективного організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком. Л. Довгань і Г. Дудукало розглядають організаційно-економічний механізм управління підприємствами як один із основних елементів системи адаптації суб’єктів господарювання до умов зовнішнього середовища, орієнтований на пошук і реалізацію можливостей підприємств, що забезпечать сталий розвиток та виживання підприємств у період трансформаційної економіки [1]. Розглядаючи інноваційний розвиток як шлях адаптації підприємства до змінюваних умов

ринку, трактуємо організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємства як систему організаційних, ресурсних, науково-теоретичних, методичних, правових, інших складових елементів, форм і методів їх взаємодії, а також інструментарію реалізації управлінських рішень, які забезпечують процес інноваційного розвитку підприємства. При цьому об’єктом організаційно-економічного механізму виступають перспективні напрями інноваційного розвитку підприємства, а суб’єктом у організаційно-економічному механізмі виступає керівництво підприємства, яке виконує управлінські дії у відповідності до своїх функцій, а саме: планування, організацію, мотивування і контроль [2]. При цьому акцентуємо на взаємному зв’язку та обумовленості складових інноваційного розвитку: “інновації – джерело стійких конкурентних переваг підприємства”, “знання – джерело інноваційних розробок”, “інноваційні компетенції підприємства – якість персоналу”.

Н. Ілляшенко вважає, що ефективність організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком визначається результативністю управлінських впливів на основні складові успіху інноваційної діяльності підприємства та включає до них наступне:

- система управління (раціональна організаційна структура, динамічність, гнучкість, адаптивність, управління змінами, управління ризиками, прямі й зворотні зв’язки, мотивація, ефективність контролю);

- знання підприємства (актуальність, релевантність, повнота, ефективність продукування і використання);

- персонал (знання, кваліфікація, креативність, раціональна вікова і гендерна структура, психологічна сумісність);

- інноваційна культура (ступінь сприяння окремим працівникам, груп працівників (підрозділів) і організації у цілому впровадженню нововведень, готовність втілити їх у нові продукти, технології, управлінські рішення) та ін. [2].

Звернемо увагу, що практично всі зазначені ключові фактори успіху базуються на використанні трудового потенціалу підприємства, досягнутому рівні його якісного стану та потенційних можливостях для розвитку. Це стосується як менеджменту (керуючої підсистеми), так і працівників підприємства (керованої підсистеми). Л. Тертична наголошує, що, “як показує світова практика, забезпечити економічний розвиток без примноження людського капіталу неможливо, оскільки для здійснення змін повинні бути, з одного боку, організатори перетворень, з іншого – висококваліфікована робоча сила, яка б могла реалізувати ці ідеї на практиці” [8, с. 208].

Пріоритетність людського фактора в умовах економіки знань та інноваційної економіки актуалізує використання концепції сталого розвитку в якості концептуально-методологічної платформи інноваційного розвитку підприємства та економіки країни загалом, що відображено в Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року.

Управління інноваційним розвитком підприємств на засадах концепції сталого розвитку повинно ґрунтуватися на принципах екологічної та соціальної відповідальності. Складність екологічної ситуації, обмеженість природних ресурсів об'єктивно спрямовують інноваційну діяльність на розробку та впровадження екологічних технологічних процесів ("зелених" технологій), створення та виробництво інноваційних "зелених" товарів. Таким чином, реалізуючи екологічну політику та екологічну стратегію, соціально відповідальні підприємства прагнуть зберегти (чи принаймні не погіршити) для майбутніх поколінь навколишнє природне середовище.

Іншою стороною відповідальності виступають соціальні аспекти людського розвитку, пов'язані з управлінням персоналом та забезпеченням його відтворення, розвитку, мотивування до самовдосконалення, самонавчання протягом всього життя, підвищення кваліфікації, формування управлінської та інноваційної культури, екологічної свідомості, стимулювання праці, тощо.

Управління людськими ресурсами має вирішальне значення для підтримки підприємства (організації) з метою підвищення ефективності, управління корпоративним та етичними питаннями, які виходять за рамки економічної ефективності, а також для підтримки майбутнього розвитку підприємства (організації) та напрямку його інноваційної діяльності. В цьому контексті для працівників підприємства мають бути створені умови (підтримка чи мотивація розвитку, кар'єрного зростання працівників), що сприятимуть їх прогресу, підвищать результативність їх праці. При цьому управління персоналом на основі концепції сталого розвитку в повній мірі може бути реалізоване шляхом дотримання певних принципів (рис. 1).

Ефективна реалізація концепції сталого розвитку в управлінні персоналом вимагає одночасного застосування всіх принципів і визначення співвідношення між ними. Розвиток людських ресурсів із урахуванням стратегічної перспективи визначає компетентності та навички, які працівникам необхідно розвивати та які необхідні їм у майбутньому. Причому ці компетентності та навички можуть виявитися корисними в майбутньому і для працівників, і для підприємства (організації) загалом.

Гнучкість в управлінні персоналом підприємства дозволяє створити умови щодо навчання, адаптації та розвитку персоналу. Гнучкий **SHRM** на основі концепції сталого розвитку відображається у

способах організації роботи (наприклад, наданні можливості співробітникам працювати вдома, віддалено, за гнучким графіком роботи тощо), що дозволяє адаптувати процес організації та управління виробничими процесами відповідно до інтересів як роботодавця, так і працівників, враховуючи потенційні можливості навчатися та підвищувати кваліфікацію.

Навчання працівників – це інвестиція, яка позитивно вплине на економічні результати суб'єкта господарювання в майбутньому, а також на покращення його ділової репутації з боку контрагентів, співробітників або потенційних претендентів на посади. Кадрова політика, яка є частиною загальної політики підприємства, містить важливі цінності для працівників і регулює відносини між працівниками та компанією [7, с. 3]. Форми навчання та методи роботи з персоналом виявляються у розвитку конкретних знань, навичок, які відповідають меті та предмету навчання, враховують пропозиції працівників та роботодавців. Гнучкий процес навчання дозволяє співробітникам здобувати знання та навички навіть поза межами підприємства чи закладу освіти та в зручний час. Цьому сприяє впровадження електронного навчання, яке є предметом цифрового розвитку. Таким чином, навчальний процес здійснюється з урахуванням балансу між роботою та особистим часом працівника [11].

Турбота про співробітника означає оцінку та оплату праці працівників на достатньому рівні для утримання родини та відновлення працездатності, створення можливостей для набуття ними різноманітних професійних (технічних) і міжособистісних навичок, *soft skills* (наприклад, як піклуватися про себе, як боротися зі стресом, як виробити звички правильного харчування, як відновитися після роботи тощо), що особливо доречно в управлінні персоналом українських підприємств в умовах російської агресії.

Набуття нових навичок та вдосконалення наявних компетентностей приносить користь не лише роботодавцю, а й самим працівникам. Компетентний, досвідчений працівник стає ключовим ресурсом підприємства і може розраховувати на довгострокове працевлаштування на поточному робочому місці. Наслідки роботи такого співробітника відображаються в результатах діяльності підприємства у різних сферах, включаючи сталий розвиток [11].

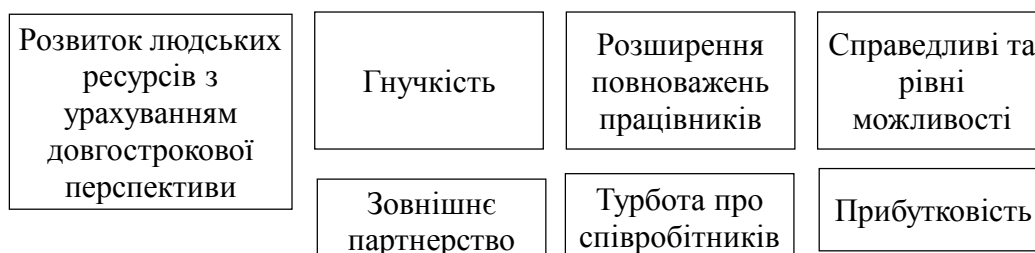

Рис. 1. Основні принципи управління персоналом на засадах сталого розвитку

Високорозвинені компетентності працівників підприємства набувають особливого значення в період змін, у тому числі під час економічних криз. Наголосимо: навіть коли такого працівника звільняють, завдяки його навичкам та компетентностям він легко знайде роботу на іншому підприємстві, оскільки розвиток у системі SHRM тісно пов'язаний із підвищенням придатності до працевлаштування. Тому роботодавець, який не може гарантувати довгострокову зайнятість, виконує соціальну місію, створюючи можливість для співробітників реалізуватися в інших компаніях на ринку праці.

Зовнішнє партнерство у контексті розвитку кадрів означає співпрацю з системою освіти. Прикладом такої практики є організація навчальних курсів, навчальних тренінгів, вебінарів, оскільки міжорганізаційної передачі досвіду може бути недостатньо, особливо в контексті розвитку “майбутніх” компетентностей. Таким чином, підприємства можуть сприяти позитивним змінам у системі освіти та суспільства, виходячи за межі лише власних вигод, створюючи можливість для розвитку інноваційних знань.

Такий метод управління персоналом, як розвиток кадрів, має позитивний вплив на результати діяльності компанії, включаючи фінансові показники. При цьому фінансові результати не є єдиним критерієм для вимірювання успіху компанії. Прибутковість підприємства у контексті концепції сталого розвитку означає, що компетентні та мотивовані співробітники сприятимуть стратегічному розвитку підприємства та впроваджуватимуть інновації, приносячи, таким чином, йому прибуток. У процесі прийняття рішень щодо навчання (форм, тренерів, технологій проведення) слід враховувати витрати, а також довгостроковий прибуток підприємства: в цьому випадку навчання персоналу слід розглядати не як витрати, а як інвестицію.

Ситуація, за якої обмеження не дозволяють реалізувати потреби підприємства в розвитку персоналу, обумовлює виникнення суперечностей щодо сталого розвитку персоналу, серед основних причин яких можна виділити:

- завищені вимоги до працівників, які не мають відповідної бази з точки зору соціально-економічного обґрунтування їх необхідності для виконання професійно-службових обов'язків, закріплених у посадових інструкціях;

- недотримання положень нормативно-правових актів України, що регулюють відносини у сфері управління наймаючою працею;

- організаційно-економічні, техніко-технологічні обмеження підприємства щодо задоволення потреб працівників у їх розвитку;

- наявність організаційно-бюрократичних бар'єрів у реалізації HR-політики розвитку персоналу, що обумовлено низькою кваліфікацією працівників кадрової служби, обмеженістю фінансових ресурсів для виконання поточного та перспективного планів із розвитку персоналу, складною організаційною структурою підприємств, у межах якої існують проблеми комунікацій тощо;

- низький рівень мотивованості кадрів у підвищенні професійного рівня, розширенні зон компетентностей, відповідальності, кар'єрному зростанні [5, с. 91].

Профорієнтація та адаптація, професійне навчання, кар'єрне зростання, оцінювання, стимулювання, командоутворення є важливими заходами (інструментами) з точки зору розкриття потенціалу персоналу підприємства заради досягнення місії, цілей та реалізації соціальної відповідальності бізнесу [4; 5]. Отже, розвиток персоналу не обмежується тільки потребами конкретного індивіда в самовдосконаленні, він обумовлює ширші можливості і для інших складових сталого розвитку. Реалізація концепції сталого управління в системі управління персоналом підприємства дозволить підвищити рівень професіоналізму, креативності, лояльності, здатності персоналу до саморозвитку та самоорганізації та реалізації стратегічної політики інноваційного розвитку підприємства відповідно до положень зовнішньої стратегії взаємодії з контрагентами.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Однією з найважливіших економічних проблем сьогодення є забезпечення сталого розвитку економіки та суспільства загалом. Управління персоналом вітчизняних підприємств на засадах сталого розвитку виступає складовою організаційно-економічного механізму їх інноваційного розвитку. Основними принципами управління персоналом на основі концепції сталого розвитку є: розвиток людських ресурсів із урахуванням довгострокової перспективи, гнучкість, розширення повноважень працівників, справедливі та рівні можливості, зовнішнє партнерство, турбота про співробітників, прибутковість.

Розвиток персоналу трансформується в формування нових знань, генерування нових ідей, розробку інноваційних продуктів та технологій. Це, своєю чергою, дозволяє суб'єктам господарювання реалізувати свою екологічну та соціальну відповідальність. Подальші дослідження пов'язані з визначенням особливостей формування інноваційної стратегії підприємства в умовах трансформаційної економіки на основі оцінки його інноваційного потенціалу та можливостей його модернізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгань Л. Є., Дудукало Г. О. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством. *Журнал національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”*: Економічний вісник НТУУ “КПІ”. 2012. № 48. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/376>.

2. Ілляшенко Н. С. Механізм управління стратегіями випереджаючого науково-технологічного інноваційного розвитку промислового підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/59.pdf.

3. Ковальчук Г. Р., Хитра О. В. Робота з персоналом як ключовий напрям реалізації стратегії ста-

лого розвитку (на прикладі корпорації “Оболонь”). *Сучасні тенденції в економіці та управлінні* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя : ГО “Східноукраїнський інститут економіки та управління”, 2017. С. 56-60.

4. Маркіна І. А., Вороніна В. Л., Філатова К. Є. Менеджмент персоналу в умовах стійкого інноваційного розвитку підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2021. № 17. С. 39-42.

5. Маркова Н. С. Складові сталого розвитку персоналу в контексті його капіталізації. *Економіка розвитку*. 2015. № 1 (73). С. 88-92.

6. Смирнова І. І., Шевяков Д. В., Курченко В. С. Основні аспекти управління персоналом в сучасних економічних умовах України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 622-627.

7. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості : нац. доповідь / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Умань : Видавничо-поліграфічний центр “Візаві”, 2012. 412 с.

8. Тертична Л. І. Формування людського капіталу як чинник забезпечення сталого розвитку. *Економічні і соціально-трудова аспекти управління персоналом: теорія і практика*. 2017. С. 208–219. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/28960/1/Economic.pdf>.

9. Brundtland, Gro Harlem, Mansour Khalid. Our common future. Oxford University Press. – Oxford – GB, 1987. С. 300.

10. Environmental management and the “soft side” of organisations: discovering the most relevant behavioural factors in green supply chains / K. K. Muduli, S. Luthra, S. Kumar Mangla, C. J. C. Jabbour, S. Aich, J. C. F. Guimarães. *Business Strategy and the Environment*. 2020. Vol. 29. Pp. 1647-1665.

11. Piwovar-Sulej K. Human resources development as an element of sustainable HRM – with the focus on production engineers. *Journal of Cleaner Production*. 2021. Vol. 278. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095965262034053>.

12. Stofkova Z., Sukalova V. Sustainable Development of Human Resources in Globalization Period. *Sustainability*. 2020. Vol. 12. P. 1-14.

REFERENCES

1. Dovhan', L. Ye. and Dudukalo, H. O. (2012), Formuvannia orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom, *Zhurnal natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy “Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut”*: *Ekonomichnyj visnyk NTUU “KPI”*, № 48, available at: <http://economy.kpi.ua/uk/node/376>.

2. Iliashenko, N. S. (2020), Mekhanizm upravlinnia stratehiiamy vyperedzhaiuchoho naukovoho

tekhnologichnoho innovatsijnoho rozvytku promyslovoho pidpriemstva, *Efektivna ekonomika*, № 2, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/59.pdf.

3. Koval'chuk, H. R. and Khytra, O. V. (2017), Robota z personalom iak kliuchovyj napriam realizatsii stratehii staloho rozvytku (na prykladi korporatsii “Obolon”), *Suchasni tendentsii v ekonomitsi ta upravlinni* : mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., HO “Skhidnoukrains'kyj instytut ekonomiky ta upravlinnia”, Zaporizhzhia, s. 56-60.

4. Markina, I. A. Voronina, V. L. and Filatova, K. Ye. (2021), Menedzhment personalu v umovakh stijkoho innovatsijnoho rozvytku pidpriemstva, *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, № 17, s. 39-42.

5. Markova, N. S. (2015), Skladovi staloho rozvytku personalu v konteksti joho kapitalizatsii, *Ekonomika rozvytku*, № 1 (73), s. 88-92.

6. Smyrnova, I. I. Sheviakov, D. V. and Kurchenko, V. S. (2018), Osnovni aspekty upravlinnia personalom v suchasnykh ekonomichnykh umovakh Ukrainy, *Ekonomika i suspil'stvo*, № 18, s. 622-627.

7. Stalyj liuds'kyj rozvytok: zabezpechennia spravedlyvosti : nats. dopovid', ker. avt. kol. E. M. Libanova (2012), Instytut demografii ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M. V. Ptukhy, Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr “Vizavi”, Uman', 412 s.

8. Tertychna, L. I. (2017), Formuvannia liuds'koho kapitalu iak chynnyk zabezpechennia staloho rozvytku, *Ekonomichni i sotsial'no-trudovi aspekty upravlinnia personalom: teoriia i praktyka*, s. 208–219, available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/28960/1/Economic.pdf>.

9. Brundtland, Gro Harlem, Mansour Khalid (1987), Our common future. Oxford University Press. – Oxford – GB, s. 300.

10. Environmental management and the “soft side” of organisations: discovering the most relevant behavioural factors in green supply chains, K. K. Muduli, S. Luthra, S. Kumar Mangla, C. J. C. Jabbour, S. Aich, J. C. F. Guimarães (2020), *Business Strategy and the Environment*, vol. 29, pp. 1647-1665.

11. Piwovar-Sulej K. (2021), Human resources development as an element of sustainable HRM – with the focus on production engineers, *Journal of Cleaner Production*, vol. 278, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095965262034053>.

12. Stofkova Z. and Sukalova V. (2020), Sustainable Development of Human Resources in Globalization Period, *Sustainability*, vol. 12, r. 1-14.

Стаття надійшла до редакції 29 квітня 2022 року

УДК 339.138: 004.738.5: 316.776

Гліненко Л. К.,

lkg2002@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3105-4568,

ResearcherID: K-3740-2017,

к.т.н., доц., доцент кафедри електронних засобів інформаційно-комп'ютерних технологій, Національний університет "Львівська Політехніка", м. Львів

Дайновський Ю. А.,

yddd@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8421-2104,

Researcher ID: F-3903-2019,

д.е.н., проф., професор кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Семак Б. Б.,

bbseamak@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2198-3790,

Researcher ID: E-7511-2019,

д.е.н., проф., проректор з наукової роботи, професор кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Коник М. І.,

mariana.konyk.mk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,

Researcher ID: CAA-3391-2022,

к. н. із соц. ком., доцент кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ

Анотація. *Констатується, що у сучасних реаліях традиційний маркетинг не тільки доповнюється засобами інтернет-маркетингу, але і в окремих випадках витісняється останнім з офлайн-формату, виникають окремі групи товарів і послуг, стосовно яких онлайн-формат отримує принципові переваги над засобами традиційного маркетингу і фактично формує нові споживчі цінності. Підкреслюється, що економічна ефективність діяльності підприємств і організацій, які намагаються за допомогою інтернет-комунікацій просувати на ринок свої товари і послуги, великою мірою залежить від цифрової кваліфікації споживачів. Охарактеризовано види інтернет-комунікацій, які мають найбільші перспективи використання в інтернет-маркетингу. Виявлено перешкоди у процесі розвитку цифрового маркетингу. Проаналізовано роль цифрових навичок користувачів у процесі розвитку інтернет-комунікацій. Охарактеризовано основні цифрові компетентності, проаналізовано рівень володіння українськими споживачами інформаційними, комунікаційними компетентностями, навичками вирішення життєвих проблем і створення цифрового контенту. Проаналізовані висловлені респондентами бажання щодо проходження базових і професійних навчальних курсів у сфері інтернет-комунікацій. Показана залежність частки населення, яке користується соціальними мережами, від віку і рівня освіти. Виявлена різниця низки параметрів, що характеризують участь споживачів у маркетингових інтернет-комунікаціях, стосовно усього населення України і молоді до 18 років. Показані шляхи підвищення ефективності маркетингових інтернет-комунікацій, а саме: удосконалення якості самих комунікативних інтернет-повідомлень і способів їх доведення до цільових аудиторій споживачів; покращення функціонування сфер, які забезпечують успішне завершення актів купівлі-продажу – доставки, можливості повернення товару, здійснення розрахунків, врахування ризиків; підвищення цифрової грамотності пересічних споживачів для належного сприйняття ними комунікаційних повідомлень і забезпечення активнішої участі у маркетингових інтернет-комунікаціях.*

Ключові слова: *інтернет-комунікації, маркетинг, цифрові компетентності, комунікаційні канали, соціальні мережі.*

Hlinenko L.K.,

lkg2002@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3105-4568,

Researcher ID: K-3740-2017,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Electronics and Information Technology, "Lviv Polytechnic" National University Lviv

Daynovskyy Y. A.,

yddd@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8421-2104,

Researcher ID: F-3903-2019,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Semak B. B.,

bbsemak@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2198-3790,

Researcher ID: E-7511-2019,

Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector for Research, Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Konyk M. I.,

mariana.konyk.mk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,

Researcher ID: CAA-3391-2022,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CURRENT PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF MARKETING INTERNET COMMUNICATIONS IN UKRAINE

Abstract. *It has been stated that nowadays traditional marketing is not only being supplemented by Internet-marketing means, but in some cases is pushed out by the latter from the offline format. There are certain groups of goods and services for which the online format gains fundamental advantages over the means of traditional marketing and de facto creates new consumer values. It is emphasized that the economic efficiency of enterprises and organizations trying to market their goods and services through Internet communications depends significantly on the digital skills of consumers. The types of Internet communications with the greatest prospects of being used in internet marketing are characterized. The barriers to the development of digital marketing are identified. The role of users' digital skills in the development of Internet communications has been examined. The main digital competencies are characterized, the level of information, communication competencies, life-skills, and digital content creation skills of Ukrainian consumers as well as the respondents' desires for basic and professional training courses in Internet communications have been analysed. The dependence of the share of the population using social networks on the age and education level is shown. The difference in a number of parameters characterizing consumer participation in Internet marketing communications in relation to the total population of Ukraine and those under the age of 18 has been revealed. The article shows possible ways to increase the effectiveness of online marketing communications, namely: improving the quality of online communication messages themselves and ways to deliver them to target consumer audiences; improving the areas that ensure the successful completion of purchase-sale – shipping transactions, returns, settlements, risk accounting; enhancing the digital literacy of ordinary consumers towards proper perception of communication messages and more active participation in marketing internet communications.*

Key words: Internet communications, marketing, digital competencies, communication channels, social media.

JEL Classification: M31, L81, L86

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-04>

Постановка проблеми. Виникнення і поширення інтернет-комунікацій стало найпотужнішим фактором розвитку сучасного маркетингу. Невипадково еволюція маркетингу прямує від маркетингу 1.0 до маркетингу 4.0, основною характеристикою

якого стало застосування цифрових технологій, зокрема інтернет-маркетингових комунікацій. Значна частина маркетингових дій і маркетингових комунікацій зараз переводиться в Інтернет, можна навіть констатувати не тільки доповнення

традиційного маркетингу засобами інтернет-маркетингу, але і в окремих випадках витіснення останнім звичайних маркетингових операцій з офлайн-формату. Виникають окремі групи товарів і послуг, стосовно яких онлайн-формат отримує принципи переваги над засобами традиційного маркетингу і фактично формує нові споживчі цінності, про важливість яких кілька десятиліть тому споживачі навіть не здогадувалися.

Одним із важливих факторів ефективності інтернет-комунікацій поряд із використанням найсучасніших технічних засобів є також готовність пересічних споживачів користуватися ними, отримувати і сприймати породжені ними інформаційні потоки, уміння підтримувати зворотний зв'язок із надавачами комунікаційних повідомлень. Цифрова кваліфікація споживачів перестала бути їх основною справою, адже від неї великою мірою залежить економічна ефективність діяльності підприємств і організацій, які намагаються за допомогою інтернет-комунікацій просувати на ринок свої товари і послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останніх років проблемам розвитку інтернет-комунікацій приділяється значна увага. Сучасні наукові дослідження охоплюють питання класифікації, тенденцій і перспектив розвитку інтернет-комунікацій [9, 10], формування стратегій інтернет-комунікацій [4, 16, 17, 20], управління маркетинговими інтернет-комунікаціями [12, 24], інтернет-маркетингу як інструменту маркетингових комунікацій і складника комерційної діяльності підприємства [8, 21, 22], розвитку клієнтоорієнтованого підходу і пошуку цільових аудиторій у системі маркетингових інтернет-комунікацій [11, 13], інновацій в інтернет-комунікаціях і їх сучасних інструментів [5, 18, 25], яким присвячені зокрема праці Ілляшенка С. М., Романенко О. О., Пилипчука В. П., Ковальчук С. В. та інших відомих вчених у сфері маркетингу. Проблеми розвитку маркетингових інтернет-комунікацій висвітлюються у наукових монографіях [12, 15, 16], наукових статтях [5, 8, 10, 11, 13, 17, 21, 22], матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій [9, 18, 24, 25], а також у науково-популярних [20] і навчальних виданнях [14, 19].

Аналіз наукових праць, дотичних до теми даної статті, показує, що вони переважно присвячені дослідженню напрямів удосконалення маркетингових інтернет-комунікацій, водночас не знайшли

належного висвітлення проблеми, пов'язані з чинниками, що перешкоджають розвитку цих комунікацій, зокрема проблема недостатньої готовності значного сегмента українських споживачів бути учасниками такого комунікаційного процесу.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення окремих проблем, що виникають у процесі розвитку маркетингових інтернет-комунікацій і пов'язані, зокрема, з недостатньою готовністю пересічних споживачів до активної участі у таких комунікаціях.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інтернет все глибше проникає у всі сфери життя сучасного суспільства. За різними даними, у 2021 р. кількість користувачів Інтернету в світі становила від 4,66 до 4,9 мільярда осіб, що становить від 59,5 до 63% світового населення [1, 7]. Сумарно усі користувачі Інтернету проводять в мережі майже 12 трильйонів годин у рік [7]. У світі щомісяця 98% користувачів Інтернету звертаються до пошукових систем, 77% роблять покупки в Інтернеті, 45% застосовують голосовий пошук або голосові команди, третина – засоби розпізнавання зображень на своїх смартфонах, 4,2 млрд людей користуються соціальними мережами [7].

Дослідження свідчать, що за показниками рівня проникнення Інтернет Україна займає досить високе місце серед світових лідерів, поступаючись тільки найбільш розвиненим країнам. У 2021 році частка користувачів Інтернету серед дорослого населення України досягла 92%, у т.ч. серед молоді до 18 років – 97,1% [23, с. 4, 82]. У різних країнах світу показники проникнення Інтернету коливаються від майже 0 до 99%. Так, рівень проникнення Інтернету в Об'єднаних Арабських Еміратах і Катарі складає 99%, у Ісландії, Норвегії і Люксембурзі – 98%, США – 95%, Японії – 94%, у той же час в Китаї він становить лише 59%, в Індії – 41%, в Центральній та Східній Африці – менше 20%, а у Північній Кореї – 0,6% [2, 3].

Матеріали загальнонаціонального опитування населення України (табл. 1) свідчать, що переважна більшість людей, які мають доступ до Інтернету, є його активними користувачами: 93% з тих, хто користувався Інтернетом протягом трьох місяців перед опитуванням, засвідчили, що робили це щодня чи практично щодня (у тому числі серед молоді до 18 років цей відсоток становив більше 95%).

Таблиця 1

Частота користування Інтернетом населення України

Частота виходу в Інтернет	Усе населення України, %	У тому числі молоді 10-17 років, %
Кожен день чи практично кожен день	93,0	95,2
Як мінімум один раз на тиждень, проте не кожен день	6,1	3,5
Рідше ніж раз на тиждень	0,9	1,3

Джерело: розроблено авторами за даними [23, с. 84].

Таблиця 2

Місця переважного виходу в Інтернет населення України

Місця, з яких відбувається вихід в Інтернет	Усе населення України, %	У тому числі молодь до 18 років, %
З дому	88,9	98,0
З місця роботи або навчання	59,9	82,4
З закладів громадського харчування	54,0	73,6
З громадських місць	53,7	66,5

Джерело: розроблено авторами за даними [23, с. 83].

Таблиця 3

Пристрої, які частіше використовуються для виходу в Інтернет українськими користувачами

Пристрої для виходу в Інтернет (респонденти могли відзначити кілька пристроїв)	Усе населення України, %	У тому числі молодь 10-17 років, %
Мобільний телефон/смартфон	92,1	94,9
Ноутбук	35,2	34,7
Комп'ютер	33,7	35,5
Планшет	17,9	21,9
Інші пристрої	3,0	3,3

Джерело: розроблено авторами за даними [23, с. 84]

Заслугує на увагу аналіз місць, із яких відбувається вихід в Інтернет (табл. 2). Якщо на початку ХХІ сторіччя споживачі користувалися Інтернетом переважно з роботи, з інтернет-кафе, з місць навчання, то тепер вихід в Інтернет переважно відбувається з дому – про це засвідчили майже 89% користувачів. Серед молодих людей до 18 років ця частка становить 98%, що свідчить про сталість відповідної тенденції і її продовження у майбутньому періоді внаслідок природного дорослішання молоді. Звертає на себе увагу перевищення відсотків стосовно молоді аналогічних показників для усього населення, що свідчить про більшу частоту звернення до Інтернету молодих людей із усіх можливих місць.

У даний час 5,22 мільярда людей у світі (2/3 усього населення) користуються смартфонами, дослідження свідчать, що у 2021 році люди проводили більше часу зі смартфонами, ніж із телевізорами. На смартфони припадає 53% часу, проведеного в Інтернеті, 90% користувачів Інтернету виходять в Інтернет через смартфони, хоча 2/3 з них використовують для цього також портативні чи настільні комп'ютери [7]. 52% веб-пошуку здійснюється зараз через мобільні телефони, у той час, як на настільні персональні комп'ютери і ноутбуки припадає 43%, планшети – 4% і 1% - на інші пристрої (настільні пристрої мають перевагу у використанні протягом дня з 10 ранку до 5 вечора, коли працівники знаходяться в офісах, тоді як мобільними пристроями більше користуються в інший час) [2].

Подібні тенденції мають місце і в Україні: мобільні телефони або смартфони вирвалися у лідери серед пристроїв виходу в Інтернет і суттєво випереджають за частотою використання усі інші пристрої (табл. 3). Звертає на себе увагу майже повна відсутність різниці (у межах похибки

дослідження) між усім населенням і молоддю у сенсі вибору пристроїв для користування Інтернетом.

Значний вплив на розвиток інтернет-комунікацій як у всьому світі, так і в Україні мала пандемія COVID. Зміна звичного ритму і способу життя і роботи призвела до переведення більшості офлайн-комунікацій до онлайн-формату. Третина респондентів відзначили зростання часу перебування в Інтернеті, зараз він становить приблизно чотири години на добу [23, с. 15]. Поширилася практика дистанційної роботи працівників на багатьох підприємствах, потужний розвиток отримала система замовлень товарів і послуг через Інтернет, навчальні заклади широко практикують дистанційне навчання. Як наслідок, 45% українських респондентів відзначили підвищення свого рівня володіння цифровими технологіями. Третина опитаних українців зазначають, що порівняно з часами до пандемії вони стали більше часу проводити в мережі Інтернет. 52% українців зазначають, що вони вперше під час пандемії COVID-19 спробували такі онлайн-інструменти, як покупка товарів онлайн (17,4% населення здійснено вперше), відслідковування новин в Інтернеті (16,2%), дистанційна робота (16,1%), використання онлайн-банкінгу (15,7%), використання інструментів для відеозв'язку – Skype, Zoom, Google Meet, Microsoft Team тощо (13,8%), використання соціальних мереж (12,0%), навчання, онлайн-курси, тренування (8,9%), отримання адміністративних послуг (6,8%), розміщення резюме і пошук вакансій в Інтернеті (5,4%) [23, с. 15, 73]. Впровадження додатку і порталу “Дія” суттєво розширило перелік функцій, які українські громадяни можуть виконувати онлайн. Станом на кінець 2021 року додатком і порталом користувалося понад 12 млн людей, на порталі було

доступно 72 послуги, а у застосунку – 9 послуг та 15 цифрових документів [6].

Активність участі населення в інтернет-комунікаціях знаходиться під вирішальним впливом наявних цифрових навичок більшості пересічних споживачів, від яких залежить як їхня спроможність придбати за допомогою Інтернету товари та послуги, так і можливість підприємств реалізувати продукти своєї діяльності. Отже, актуалізується необхідність відповідного навчання, набуття споживачами умінь і навичок, достатніх для адекватної участі у сучасних комунікаційних процесах і отримання переваг від впроваджених у виробничо-торговельну діяльність досягнень науково-технічного прогресу. Дослідження показують позитивний вплив вже наявного у цьому сенсі рівня кваліфікації громадян на подальше її підвищення, адже категорії населення, які очевидно мають вищий базовий рівень знань і умінь (особи з вищою або незакінченою вищою освітою і молодші вікові групи) демонструють і більшу зацікавленість у отриманні додаткових знань [23, с. 18].

Виділяють чотири сфери цифрових компетентностей споживачів. Інформаційні компетентності означають уміння шукати, вибирати, класифікувати, впорядковувати, зберігати, аналізувати інформацію. Причому тут важливими є як уміння виконувати суто технічні операції, пов'язані з копіюванням, завантаженням, переміщенням, відправкою файлів, заповненням певних форм, так і високоінтелектуальні здібності споживачів щодо пошуку відсортування, розподілу за значимістю різноманітної інформації в Інтернеті.

Комунікаційні компетентності пов'язані з умінням спілкування і взаємодії у віртуальних мережах і спільнотах, обміном інформацією і співпрацею за допомогою онлайн-інструментів, вони проявляються у вмінні користуватися такими інструментами, як електронна пошта, Viber, WhatsApp, Skype, розміщувати інформацію у Facebook, Twitter, Instagram тощо.

Компетентності у вирішенні життєвих проблем пов'язані з визначенням онлайн-ресурсів чи інструментів, які можуть допомогти у конкретних ситуаціях, встановленням необхідних додатків або

програмного забезпечення, зміною налаштувань цифрових пристроїв, умінням купівлі-продажу товарів і послуг в Інтернеті, дистанційним навчанням, здійсненням інтернет-замовлень (місць проживання, транспортних білетів, медичних процедур), операціями інтернет-банкінгу тощо.

Нарешті, компетентності створення цифрового контенту передбачають як власне програмування чи генерацію інформаційних джерел, так і простіші і більш розповсюджені процедури створення і перероблення зображень, відеоматеріалів, текстів із використанням числових даних, таблиць, рисунків, презентацій, редагування текстових і числових файлів, фотографій тощо.

Для оцінки рівня володіння цими цифровими компетентностями населенням України оцінювалися чотири зазначених види навичок за рівнями “Відсутність навичок”, “Низький”, “Базові навички” і “Вище середнього”, кожному з яких поставлені у відповідність певні умовні “коефіцієнти компетентності” (табл. 4). За нульову компетентність прийнято відсутність навичок у всіх чотирьох вищезазначених сферах. Низьким рівнем вважалася відсутність навичок хоча б в одній із цих сфер, цьому рівню умовно присвоєний коефіцієнт 0,5. Базові навички (коефіцієнт дорівнює 1,0) передбачають володіння усіма чотирма видами компетентностей на рівні не нижче середнього. Нарешті, рівень “Вище середнього” означає, що такий рівень характерний для кожної із зазначених компетентностей (умовний коефіцієнт – 2,0).

Для визначення середнього рівня компетентності усього населення і молоді до 18 років була застосована формула

$$PK_{\text{сер}} = \frac{\sum K_k \cdot y}{100}, \quad (1)$$

де $PK_{\text{сер}}$ – середній рівень компетентності;

K_k – умовний “коефіцієнт компетентності”, який за рівня вище середнього приймається рівним 2,0, за базових навичок – 1, за низького рівня – 0,5, за відсутності навичок – 0;

y – питома вага груп населення з різними рівнями компетентності, %.

Таблиця 4

Рівні володіння населенням України цифровими компетентностями у 2021 р.

Рівні володіння компетентностями	Умовний “коефіцієнт компетентності”	Усе населення	У тому числі молодь до 18 років
Вище середнього	2,0	32,6	61,2
Базові навички	1,0	19,6	21,0
Низький	0,5	36,6	17,3
Відсутність навичок	0	11,2	0,5
Разом	x	100,0	100,0
Середній рівень	x	1,03	1,52

Джерело: розроблено авторами за даними [23, с. 26]

Інтенсивність застосування окремих цифрових компетентностей населенням України у 2021 р.

Категорії населення	Види компетентностей	Застосування компетентностей протягом останніх трьох місяців, %			Середній рівень інтенсивності застосування, %
		не застосовували жодної (K=0)	застосовували тільки одну (K=0,5)	застосовували більше однієї (K=1)	
Усе населення	Інформаційні	15,9	5,2	78,9	81,5
	Комунікаційні	15,6	5,2	79,2	81,8
	Вирішення життєвих проблем	17,4	26,8	55,8	69,2
	Створення цифрового контенту	45,6	17,6	36,8	45,6
Молодь до 18 років	Інформаційні	4,9	16,8	78,3	86,7
	Комунікаційні	6,8	4,4	88,8	91,0
	Вирішення життєвих проблем	1,5	18,0	80,5	89,5
	Створення цифрового контенту	11,5	11,5	77,0	82,8

Джерело: розроблено авторами за даними [23, с. 32, 38, 44, 50]

Як бачимо з даних табл. 4, молодь до 18 років за середнім рівнем цифрової компетентності суттєво випереджає усе населення України (1,52 проти 1,03).

Дані для аналізу компетентностей населення України, необхідних для реалізації інтернет-комунікацій, наведені в табл. 5. Вважаємо логічним прийняття гіпотези про те, що вищому рівню компетентності відповідає більша інтенсивність її застосування респондентами.

Для усередненої оцінки рівня застосування окремих цифрових компетентностей можемо скористатися формулою 2, аналогічною формулі 1:

$$PIZK_{\text{сер}} = \frac{\sum K_i \cdot y}{100}, \quad (2)$$

де $PIZK_{\text{сер}}$ – середній рівень інтенсивності застосування компетентності;

K_i – умовний “коефіцієнт інтенсивності застосування компетентності”;

y – питома вага відповідних категорій населення, %.

Прийнявши умовні коефіцієнти інтенсивності застосування компетентностей за останні 3 місяці (“Не застосовували жодну з навичок” – 0, “Застосовували одну навичку” – 0,5, “Застосовували більше однієї навички” – 1,0), отримаємо середні рівні інтенсивності застосування компетентностей, показані в останній графі табл. 5. Як бачимо, для усього населення рівень інтенсивності застосування інформаційних і комунікаційних компетентностей (81,5% і 81,8%) є суттєво вищим від аналогічного показника стосовно компетентностей вирішення життєвих проблем і створення цифрового контенту (69,2% і 45,6%). Молодь до 18 років очевидно більш компетентна у питаннях інтернет-комунікацій і випереджає усе населення за рівнем інтенсивності застосування кожного з видів цифрових компетентностей. Звертає на себе увагу той

факт, що показник середнього рівня інтенсивності застосування окремих компетентностей молоддю більш рівномірно розподілений за видами компетентностей, ніж це має місце стосовно усього населення. Так, якщо різниця між найменш і найбільш інтенсивно застосовуваними компетентностями для усього населення становить від 45,6% (створення цифрового контенту) до 81,8% (комунікаційні компетентності), тобто 1,79 рази, то стосовно молоді різниця в інтенсивності застосування цих самих компетентностей становить від 82,8% до 91,0%, тобто лише 1,10 рази.

Дані американських досліджень [2] свідчать, що популярність використання соціальних мереж загалом (за окремими виключеннями – Snapchat і WhatsApp) зменшується з віком респондентів (табл. 6). Так, якщо падіння популярності у віці 65+ у порівнянні з віковою групою 18-29 років становить, наприклад, для Facebook 41% проти 81%, для YouTube – 40% проти 91%, то для Instagram і Snapchat воно набагато значиміше, відповідно 10% проти 54% і 3% проти 68%. Окремі виключення (незначне зростання відсотка користувачів Twitter і WhatsApp для групи 30-49 років) не змінюють цієї загальної закономірності. Цьому можуть бути різні пояснення, як зменшення з віком потреби в комунікаціях, так і відносно молодий вік самих соцмереж, із якими просто не змогли познайомитись у свої молоді роки люди, які зараз знаходяться у поважному віці. Проте, які б не були причини такої залежності, безсумнівно є висновок про те, що маркетингова комунікативна ефективність застосування соціальних мереж зменшується для старших вікових груп. Відповідно, рекламування товарів і послуг для цих груп населення в соцмережах обов’язково має доповнюватися іншими комунікаційними каналами.

Таблиця 6

Залежність частки користувачів окремих соціальних мереж від віку респондентів

Соціальні мережі	Вікові групи населення			
	18-29 років	30-49 років	50-64 років	65 і більше років
Facebook	81	75	65	41
YouTube	91	85	68	40
Pinterest	34	34	26	16
Instagram	54	40	21	10
Twitter	29	33	24	9
Snapchat	68	26	10	3
linkedin	40	27	19	8
WhatsApp	27	32	17	6

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Таблиця 7

Залежність частки користувачів окремих соціальних мереж від рівня освіти респондентів

Соціальні мережі	Рівень освіти респондентів	
	середня школа	коледж і вище
Facebook	60	77
YouTube	65	85
Pinterest	18	40
Instagram	29	42
Twitter	9	50
Snapchat	24	26
linkedin	18	32
WhatsApp	20	29

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Існує також залежність інтенсивності використання соціальних мереж від рівня освіти респондентів (табл. 7). Як бачимо, відсоток респондентів, що використовують соціальні мережі, серед людей, що, як мінімум, закінчили коледж, стосовно всіх соціальних мереж є вищим, ніж серед тих, хто закінчив тільки середню школу. Пояснити це можна тим, що люди з більш високим рівнем освіти частіше працюють із комп'ютерами, здійснюють пошук інформації у мережі, займаються маркетингом.

Як маркетингові комунікаційні канали можуть бути використані різноманітні інтернет-засоби, частка респондентів, які вміють ними користуватися і фактично користувалися протягом останніх трьох місяців перед опитуванням, була такою [23, с. 62]:

- обмін повідомленнями - 87,8%;
- перегляд відео - 84,1%;
- здійснення дзвінків через Інтернет - 81,3%;
- пошук інформації про товари та послуги - 79,1%;
- участь у соціальних мережах - 77,6%;
- здійснення операцій інтернет-банкінгу - 71,0%;
- покупка/продаж товарів/послуг через Інтернет - 61,9%;
- відправка/отримання електронних листів - 56,2%.

На інтенсивність застосування окремих операцій в Інтернеті і бажання споживачів їх здійснювати сильно впливає рівень безпечності цих операцій, або принаймні суб'єктивне розуміння користувачами такої безпечності. У 2021 році частка респондентів, які відмовлялися від здійснення окремих інтернет-операцій з міркувань безпеки, коливалася від 27,7% до 40,3%, зокрема стосовно замовлення або купівлі товарів чи послуг в Інтернеті вона становила 40,3%, операцій інтернет-банкінгу – 39,3%, використання Інтернету через загальнодоступний WiFi – 36,7%, завантаження програмного забезпечення або додатків, музики, відеофайлів, ігор або інших файлів даних – 33,9%, надання особистої інформації соціальним або професійним сервісам – 27,7%. Відзначимо, що коливання цієї частки ще у 2019 році було помітно меншим – від 16,7% до 24,4% [23, с. 93].

Окремо варто зазначити про ставлення до проблеми безпеки користування Інтернетом молоді до 18 років: частка молодих людей, які з міркувань безпеки відмовлялися від здійснення окремих інтернет-операцій, протягом 2019-2021 років помітно зменшилася, причому стосовно окремих операцій дуже суттєво (використання Інтернету через загальнодоступний WiFi – з 56,0 % до 37,8%, надання особистої інформації соціальним або професійним сервісам – з 51,3% до 28,3%) [23, с. 93]. Така динаміка свідчить або про підвищення довіри молоді до безпечності інтернет-операцій, або про більш

легковажне ставлення до цієї проблеми, актуальність якої зберігатиметься і у майбутньому.

Зручність процедури купівлі товарів/послуг через Інтернет, розвиток служб доставки, обмеження, пов'язані з пандемією COVID, зумовлюють здійснення цієї операції все більшою кількістю споживачів. Так, лише за період з 2019 до 2021 роки частка респондентів, які здійснювали придбання через Інтернет протягом останніх трьох місяців перед опитуванням, збільшилася на 13,3% (з 40,2% до 53,5%), а частка тих, що купували понад рік тому або не купували зовсім, зменшилася на 17,9% (з 51,7% до 33,8%) [23, с. 96].

Серед товарів та послуг, які найчастіше придбавалися через Інтернет для особистого користування протягом останніх 12 місяців перед опитуванням, лідерами є одяг (51,8% опитаних), товари для дому (47,4%), оплата комунальних послуг, поповнення телефону (40,0%), транспортні квитки (18,1%), продукти харчування, ліки та електронна техніка (17,4%). Далі у цьому рейтингу розташовуються комп'ютерна техніка (11,%), фільми і музика (10,1%), квитки на різні заходи (9,6%), ігри, програмне забезпечення (6,0%), книги, журнали і газети (4,9%), матеріали для онлайн-навчання (4,4%), замовлення житла (2,2%) [23, с. 97, 100]. Молоді люди суттєво частіше здійснюють купівлі в Інтернеті комп'ютерної техніки і програмного забезпечення, фільмів, музики, ігор, книг, матеріалів для онлайн-навчання, натомість споживачі більш зрілого віку частіше придбають через Інтернет ліки і товари для дому, транспортні квитки, а також здійснюють оплату комунальних послуг, телефонного зв'язку, розрахунків за кредит.

Споживачі зазначають про наявність низки причин, які перешкоджають активнішому розвитку інтернет-комунікацій і електронної торгівлі. Це передусім бажання побачити реальний товар і особисто його вибрати (69,4% респондентів), відсутність відповідних навичок чи знань (12,9%) і у зв'язку з цим передоручення зробити придбання через Інтернет іншій особі, яка має більше знань і досвіду в цих питаннях (9,2%), побоювання щодо процедур отримання товару, можливості його повернення, подання скарг, відшкодування збитків (8,7%), недовіра щодо безпеки платежів або конфіденційності (6,3%). Окремі респонденти відзначають також відсутність платіжних карток (3,3%, стосовно молоді до 18 років – 32,1%) і проблеми з доставкою замовлених товарів (1,7%) [23, с. 101–102]. Отже, усунення або зменшення вагомості зазначених причин сприятиме суттєвому поживленню комерційних інтернет-комунікацій. У цьому сенсі варто зазначити важливість і розробки спеціальних програм-емуляторів, які б відтворювали процедури реального вибору товарів і їх пристосування до вимог конкретного споживача на екрані цифрового пристрою (примірка одягу, умеблювання приміщення), і заходів щодо підвищення безпеки і конфіденційності у мережі, і відлагодження процедур доставки з можливістю повернення, відшкодування збитків, і підвищення цифрової грамотності населення.

Значний відсоток респондентів заявили про своє бажання отримати навички / пройти базові навчальні курси з питань онлайн-безпеки (44,7%/32,3%), користування послугами інтернет-банкінгу (27,3%/20,9%) пошуку інформації в мережі і розрізнення надійних і ненадійних джерел інформації (24,7%/22,4%), встановлення додатків (23,5%/12,3%), здійснення покупок через Інтернет (20,0%/14,8%). Звертає увагу той факт, що достатньо високий відсоток респондентів бажали отримати навички / пройти навчальні курси навіть з таких, здавалося б, простих питань, як користування електронною поштою (27,3%/17,5%), користування смартфонами (24,3%/19,4%), користування соціальними мережами і месенджерами (23,3%/16,3%) [23, с. 113, 119, 122, 128]. Це свідчить про важливість поширення цифрової освіти, орієнтованої на пересічних споживачів, а також про те, що така освіта сприятиме розвитку маркетингових інтернет-комунікацій і, як наслідок, збільшенню обсягів електронної торгівлі товарами і отриманню все ширшого переліку послуг з допомогою Інтернету.

Опитування респондентів дозволило виявити потребу і в організації і проведенні певних професійних курсів, які дозволятимуть слухачам започатковувати власний бізнес і розвивати його на основі маркетингових інтернет-комунікацій. Це, зокрема, курси з питань створення сайтів на основі шаблонів (26,8% респондентів), основ Web-дизайну (24,5%), використання Інстаграму та Фейсбуку для бізнесу (відповідно 17,6% і 14,5%), хмарних сервісів для безпечного зберігання даних (17,4%), створення та просування каналу на Youtube (17,1%), основ SMM-просування (12,9%) [23, с. 123, 129].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Маркетингові інтернет-комунікації відіграють все більшу роль у сучасному економічному житті. Підвищення їх ефективності може відбуватися за трьома напрямками. По-перше, важливим є удосконалення якості самих комунікативних інтернет-повідомлень і способів їх доведення до цільових аудиторій споживачів. По-друге, необхідно покращувати функціонування тих сфер, які забезпечують завершення актів купівлі-продажу – доставки, можливості відмови споживача і повернення товару, здійснення розрахунків, врахування ризиків. По-третє, доцільно приділити увагу підвищенню цифрової грамотності пересічних споживачів для належного сприйняття ними комунікаційних повідомлень і забезпечення їх активнішої участі у маркетингових інтернет-комунікаціях.

Важливим є постійне відслідковування тенденцій, що відбуваються у сфері маркетингових інтернет-комунікацій, оскільки вони суттєво впливають на розвиток бізнесу в теперішньому часі, а у майбутньому можуть мати на нього навіть вирішальний вплив. Напрями розвитку маркетингових інтернет-комунікацій в Україні доцільно визначати, аналізувати і прогнозувати на основі вивчення фактичного досвіду найбільш розвинених країн світу в цій сфері.

Ефективність маркетингових інтернет-комунікацій знаходиться під суттєвим впливом демографічної структури населення внаслідок швидшого опанування інтернет-можливостей молодшою його частиною. Варто зазначити, що усі наведені у статті різниці окремих показників стосовно усього населення і молоді до 18 років насправді є ще суттєвішими, оскільки молодь враховується і у складі усього населення, що автоматично “покршує” показники цифрової грамотності старших вікових груп. У подальших дослідженнях доцільно було б виділяти відповідні вікові групи окремо, що давало б можливість більш об’єктивно оцінювати і прогнозувати процеси еволюції впливу інтернет-комунікацій на розвиток ринків товарів і послуг, пов’язані з природним дорослішанням населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барсукова О. 3 млрд людей ніколи не користувалися інтернетом – ООН. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/12/1/246676/>.
2. Вільямс Г. 23 Дивовижні Статистики в Інтернеті і соціальних медіа в 2022 році. URL: <https://uk.wizcase.com/blog/дивовижні-статистики-в-інтернеті/>.
3. Грицина В. Перелік країн з найбільшою кількістю користувачів Інтернету. URL: <https://pingvin.pro/gadgets/news-gadgets/perelik-krayin-z-najbilshoyu-kilkisty-u-korystuvachiv-internetu.html>.
4. Говера О. І. Маркетингові комунікації в Інтернеті: пошук стратегічних рішень для бізнесу. URL: <http://briz.if.ua/blogs/479.htm> 7.12.2016.
5. Гук О. В., Тищенко О. М. Інноваційні підходи до застосування інтернет-комунікацій у маркетинговій діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 87-89.
6. Державні послуги онлайн. URL: <https://diia.gov.ua/>.
7. Кількість користувачів Інтернету у світі сягнула 4,66 млрд. URL: <https://rootnation.com/ua/news-ua/it-news-ua/ua-new-internet-records/#:~:text=>
8. Красовська О. Ю. Інтернет-маркетинг як сучасний інструмент комунікації підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 1(63). С. 67-71.
9. Мельник І. О., Ковальчук С. В., Стахов Ю. В. Сучасні напрями і тренди просування в мережі Інтернет. *Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України*: тези доповідей XV міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький : ХНУ, 2020. С. 169-170.
10. Мельник Ю. М., Сагер Л. Ю., Ілляшенко Н. С. та ін. Класифікація основних форм та видів маркетингових інтернет-комунікацій. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 4. С. 43-55.
11. Петриченко П. А. Маркетингові інтернет-комунікації підприємств сфери послуг: клієнтоорієнтований підхід. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 2 (49), ч. 1. С. 54-59.
12. Пилипчук В. П. Управління маркетинговими комунікаціями підприємства в інтернет-мережах. Інструменти та методи комерціалізації інноваційної продукції : монографія. Суми : Тригорія, 2018. С. 221-233.
13. Пономаренко І. В., Вінікова І. І. Використання інтернет-маркетингу для налагодження комунікацій із цільовою аудиторією. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 38. С. 207-213.
14. Попова Н. В., Катаєв А. В., Базалієва Л. В. та ін. Маркетингові комунікації : підручник. Харків : Факт, 2020. 315 с.
15. Розвиток маркетингу в умовах інформатизації суспільства : монографія / за наук. ред. проф. В. П. Пилипчука. Київ : КНЕУ, 2019. 463 с.
16. Романенко Л. Ф., Романенко О. О. Особливості комунікаційних стратегій в умовах цифрового маркетингу. Розвиток маркетингу в умовах інформатизації суспільства : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. С. 239-247.
17. Романенко О. О. Методичні підходи до розробки маркетингових комунікаційних стратегій в мережі Інтернет. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 11(5). С. 21-26.
18. Романова А. В., Решмідлова С. Л. Таргетована реклама як ефективний інструмент просування в Інтернет-мережі. *Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України*: тези доповідей XV міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький : ХНУ, 2020. С. 126-128.
19. Серов Ю. О., Федущко С. С. Соціальні комунікації в мережі Internet : навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 236 с.
20. Уилсон Р. Планирование стратегии интернет-маркетинга. URL: <http://altairbook.com/books/1490202-planirovanie-strategii-internet-marketinga.html>.
21. Ус М. І. Інтернет-маркетинг як інструмент маркетингових комунікацій та складник комерційної діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 482-488.
22. Фоміченко І. П., Баркова С. О., Дикань А. І. та ін. Інтернет-маркетинг як сучасний інструмент комунікації підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 4 (62). С. 97-102.
23. Цифрова грамотність населення України : звіт за результатами загальнонаціонального опитування. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf.
24. Illiashenko S. M. Marketing communication policy in the management system of innovative development of enterprises. *Marketing of innovations. Innovations in marketing : materials of the International Scientific Internet Conference*. Bielsko-Biala : WSEH, 2021. P. 89-91.
25. Shkeda O. O. UX-oriented marketing communications. *Marketing of innovations. Innovations in marketing : materials of the International Scientific Internet Conference*. Bielsko-Biala : WSEH, 2021. P. 167-170.

REFERENCES

1. Barsukova O. 3 mlrd liudej nikoly ne korystuvalysia internetom – OON, available at: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/12/1/246676/>.

2. Vil'iams H. 23 Dyvovyzhni Statystyky v Interneti i sotsial'nykh media v 2022 rotsi, available at: <https://uk.wizcase.com/blog/dyvovyzhni-statystyky-v-interneti/>.

3. Hrytsyna V. Perelik krain z najbil'shoiu kil'kistiu korystuvachiv Internetu, available at: <https://pingvin.pro/gadgets/news-gadgets/perelik-krayin-z-najbilshoyu-kilkistyu-korystuvachiv-internetu.html>.

4. Hovera, O. I. Marketynhovi komunikatsii v Interneti: poshuk stratehichnykh rishen' dlia biznesu, available at: <http://briz.if.ua/blogs/479.htm> 7.12.2016.

5. Huk, O. V. and Tyschenko, O. M. (2018), Innovatsijni pidkhody do zastosuvannia internet-komunikatsij u marketynhovij diial'nosti pidpriemstva, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vyp. 17, ch. 1, s. 87-89.

6. Derzhavni posluhy onlajn, available at: <https://diia.gov.ua/>.

7. Kil'kist' korystuvachiv Internetu u sviti siahnula 4,66 mlrd, available at: <https://rootnation.com/ua/news-ua/it-news-ua/ua-new-internet-records/#:~:text=>

8. Krasovs'ka, O. Yu. (2018), Internet-marketynh iak suchasnyj instrument komunikatsii pidpriemstva, *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, № 1(63), s. 67-71.

9. Mel'nyk, I. O. Koval'chuk, S. V. and Stakhov, Yu. V. (2020), Suchasni napriamy i trendy prosuvannia v merezhi Internet, *Marketynhovi tekhnologii v umovakh hlobalizatsii ekonomiky Ukrainy: tezy dopovidej KhV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, KhNU, Khmel'nyts'kyj, s. 169-170.

10. Mel'nyk, Yu. M. Saher, L. Yu., Illiashenko, N. S. ta in. (2016), Klasifikatsiia osnovnykh form ta vydiv marketynhovnykh internet-komunikatsij, *Marketynh i menedzhment innovatsij*, № 4, s. 43-55.

11. Petrychenko, P. A. (2013), Marketynhovi internet-komunikatsii pidpriemstv sfery posluh: kliientoorientovanyj pidkhid, *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzen'*, vyp. 2 (49), ch. 1, s. 54-59.

12. Pylypchuk, V. P. (2018), Upravlinnia marketynhovymy komunikatsiiami pidpriemstva v internet-merezhakh, *Instrumenty ta metody komertsializatsii innovatsijnoi produktsii* : monohrafiia, Trytoriia, Sumy, s. 221-233.

13. Ponomarenko, I. V. and Vinikova, I. I. (2019), Vykorystannia internet-marketynhu dlia naladzhennia komunikatsij iz tsil'ovoiu audytoriiieu, *Infrastruktura rynku*, vyp. 38, s. 207-213.

14. Popova, N. V., Kataiev, A. V., Bazaliieva, L. V. ta in. (2020), Marketynhovi komunikatsii : pidruchnyk, Fakt, Kharkiv, 315 s.

15. Rozvytok marketynhu v umovakh informatyzatsii suspil'stva : monohrafiia, za nauk. red. prof. V. P. Pylypchuka (2019), KNEU, Kyiv, 463 s.

16. Romanenko, L. F. and Romanenko, O. O. (2019), Osoblyvosti komunikatsijnykh stratehij v umovakh tsyfrovoho marketynhu, *Rozvytok marketynhu v umovakh informatyzatsii suspil'stva* : monohrafiia, KNEU, Kyiv, s. 239-247.

17. Romanenko, O. O. (2016), Metodychni pidkhody do rozrobky marketynhovnykh komunikatsijnykh stratehij v merezhi Internet, *Ekonomika. Finansy. Pravo.*, № 11(5), s. 21-26.

18. Romanova, A. V. and Reshmidilova, S. L. (2020), Tarhetovana reklama iak efektyvnyj instrument prosuvannia v Internet-merezhi, *Marketynhovi tekhnologii v umovakh hlobalizatsii ekonomiky Ukrainy: tezy dopovidej KhV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, KhNU, Khmel'nyts'kyj, s. 126-128.

19. Sierov, Yu. O. and Fedushko, S. S. (2017), Sotsial'ni komunikatsii v merezhi Internet : navch. posibnyk, Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniki, L'viv, 236 s.

20. Uylson R. Planyrovanye stratehyi ynternet-marketynha, available at: <http://altairbook.com/books/1490202-planirovanie-strategii-internet-marketinga.html>.

21. Us, M. I. (2018), Internet-marketynh iak instrument marketynhovnykh komunikatsij ta skladnyk komertsijnoi diial'nosti pidpriemstva, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vyp. 15, s. 482-488.

22. Fomichenko, I. P., Barkova, S. O., Dykan', A. I. ta in. (2020), Internet-marketynh iak suchasnyj instrument komunikatsii pidpriemstva, *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, № 4 (62), s. 97-102.

23. Tsyfrova hramotnist' naseleння Ukrainy : zvit za rezul'tatamy zahal'nonatsional'noho opytuvannia, available at: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf.

24. Illiashenko, S. M. (2021), Marketing communication policy in the management system of innovative development of enterprises, *Marketing of innovations. Innovations in marketing* : materials of the International Scientific Internet Conference, WSEH, Bielsko-Biala, r. 89-91.

25. Shkeda, O. O. (2021), UX-oriented marketing communications, *Marketing of innovations. Innovations in marketing* : materials of the International Scientific Internet Conference, WSEH, Bielsko-Biala, r. 167-170.

Стаття надійшла до редакції 10 травня 2022 року

УДК 336.7:332.12(477)

Копилюк О. І.,

korylyuk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-0977-1309, Researcher ID: F-3146-2019, д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Музичка О. М.,

olexmu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2625-5741, Researcher ID: F-2153-2019, к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА РІВНЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті представлено авторський підхід до трактування суті регіональної банківської системи, конкретизовано ознаки її функціонування та окреслено методологію оцінювання рівня її розвитку, місце й значення у регіональній суспільній системі. Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до оцінювання рівня розвитку регіональної банківської системи. У ході дослідження встановлено, що банківська система регіону є відносно самостійною підсистемою національної банківської системи та регіональної економіки. Доведено, що дуальна інституційно-функціональна приналежність регіональної банківської системи означає її функціональну спрямованість як на реалізацію функцій національної банківської системи, так і регіональної економіки. Структурно регіональна банківська система представлена сукупністю банківських установ, що розташовані на визначеній території регіональної суспільної системи, які також входять до сукупності банківських установ, що формують усю національну банківську систему. Відзначено, що комплексна оцінка функціонування регіональної банківської системи може здійснюватися на основі індексного методу, в основу якого доцільно включати такі показники: індекс насиченості регіону фінансовими послугами, загальноприйняті показники аналізу стану банку, різні показники оцінювання розвитку банківської системи регіону, які забезпечують аналіз розвитку регіональної банківської системи за різними групами показників з позицій інституціонального розвитку, показників впливу на економіку регіону, структури активів та пасивів. Запропоновано досліджувати схожість або відмінність між регіональними банківськими системами із застосуванням кластерного аналізу залежно від метричної відстані між ними. Подальші дослідження повинні стосуватися розробки критеріїв міри регіоналізації банківської системи, визначення стратегічних напрямів її реформування з врахуванням суттєвого зменшення кількості регіональних підрозділів – філій та безбалансових відділень, зниження обсягів кредитної, інвестиційної та депозитної діяльності на тимчасово окупованих територіях і показників ефективності функціонування регіональної банківської системи.

Ключові слова: регіон, банківська система, кластерний аналіз, індексний метод, регіональна політика.

Копилюк О. І.,

korylyuk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-0977-1309, Researcher ID: F-3146-2019, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Muzychka O. M.,

olexmu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2625-5741, Researcher ID: F-2153-2019, Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

RESEARCH METHODOLOGY OF THE REGIONAL BANKING SYSTEM AND ITS LEVEL OF DEVELOPMENT

Abstract. The article presents the author's approach to the interpretation of the essence of the regional banking system, specifies the signs of its functioning and outlines the methodology for assessing the level of its development, its place and significance in the regional social system. The purpose of the article is to substantiate methodological approaches to assessing the level of development of the regional banking system. In the course of the study, it was determined that the banking system of the region is a relatively independent subsystem of the national banking system and

the regional economy. It is proved that the dual institutional and functional affiliation of the regional banking system means its functional focus on both the implementation of the functions of the national banking system and the regional economy. Structurally, the regional banking system is represented by a set of banking institutions located in a defined territory of the regional social system, which are also included in the set of banking institutions that form the entire national banking system. It was noted that a comprehensive assessment of the functioning of the regional banking system can be carried out on the basis of the index method, which should be based on the following indicators: the index of saturation of the region with financial services, generally accepted indicators of the analysis of the state of the bank, various indicators of the assessment of the development of the banking system of the region, which provide an analysis of the development of the regional banking system according to different groups of indicators from the standpoint of institutional development, indicators of impact on the regional economy, structure of assets and liabilities. It is proposed to investigate the similarity or difference between regional banking systems using cluster analysis depending on the metric distance between them. Further research should be related to the development of criteria for the degree of regionalization of the banking system, the determination of strategic directions for its reform, taking into account the significant reduction in the number of regional units - branches and off-balance-sheet branches, the reduction of the volume of credit, investment and deposit activities in the temporarily occupied territories and indicators of the effectiveness of functioning of the regional banking system.

Key words: region, banking system, cluster analysis, index method, regional policy

JEL Classification: R58

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-05>

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується високим динамізмом, необхідністю реформування місцевого самоврядування й адміністративно-територіального устрою з впровадженням новітніх підходів до управління регіональним розвитком, його фінансовим забезпеченням на основі розширення міжнародного, міжрегіонального й транскордонного співробітництва. Формування і реалізація державної регіональної політики з врахуванням секторальної, територіальної та управлінської складових неможливі без ефективно функціонуючої банківської системи на загальнодержавному й регіональному рівнях, яка б забезпечувала інвестиційні, кредитні й споживчі потреби регіонів з врахуванням природних, демографічних, інноваційних та інших особливостей й викликів та загроз війни з Росією. Регіональна банківська система має дуальний характер, оскільки, з однієї сторони, є складовою регіональної економічної системи, а з іншої, – банківської системи України. За таких умов розроблення методології функціонування регіональної банківської системи має теоретичне та прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування регіональних банківських систем, формування та реалізації політики їх розвитку, методології оцінювання ефективності є недостатньо розкритими та дослідженими. Варто зазначити, що існує значна кількість досліджень, які стосуються розвитку банківської системи України, її політики і стратегії на загальнодержавному рівні. Зокрема, цій проблематиці присвятили свої праці вітчизняні та закордонні учені, такі як: Г. Дегріс, С. Гертнер, Ф. Флюгель, А. Павлік, У. Карпінська, П. Плускота, Д. Шмідт, Б. Буркинський, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Долішній, Б. Данилишин, В. Коваленко, М. Могильницька, Я. Побурко, І. Сторонянська та ін. Незважаючи на вагомий науковий доробок, недостатньо висвітленими

залишаються питання розробки методологічних засад функціонування регіональної банківської системи.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до оцінювання рівня розвитку регіональної банківської системи.

Вклад основного матеріалу дослідження. Для якісного дослідження регіональної політики розвитку банківської системи насамперед дуже важливо розуміти доцільність розгляду регіону як системи, що є особливою складовою системи загальнодержавного рівня зі складними системоутворюючими зв'язками та взаємозалежностями. Вивчення банківської системи в структурі регіону як системи (регіональної банківської системи) дасть змогу чітко розуміти її місце і значення для соціально-економічного розвитку регіону, країни загалом, розрізняти сильні та слабкі сторони впливу цієї складової на інші сфери життєдіяльності соціуму та визначити її чутливість до них. Як стверджують закордонні учені, регіональні економічні диспропорції можуть бути суттєво зменшені регіональними (місцевими) банками. Результати їх функціонування засвідчують, як важливо аналізувати банківські системи на місцевому рівні з позицій розвитку економіки регіонів [2, 5, 10].

Як наслідок, за результатами таких тверджень можна сформулювати засади регіональної політики розвитку банківської системи в контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону як територіальної суспільної системи.

А. Павлік, У. Карпінська, А. Адамчик відзначають ключове значення регіональних банків для обслуговування потреб населення у містах та селах. Вони є основними фінансовими установами, що підтримують розвиток сільського господарства та сільських територій, а також малих і середніх підприємств. Через кредитування вони відіграють фундаментальну роль у регіональному розвитку [3].

Закордонний досвід функціонування комерційних і місцевих (кооперативних) банків досліджено П. Плускотою. Автор представляє модель співпраці комерційних та кооперативних банків із органами місцевого самоврядування. На думку вченого, комерційні банки Польщі надають фінансові послуги клієнтам у більшій мірі на рівні воєводств і повітів, а кооперативні – повітів та гмін. Кооперативні банки через свій місцевий, регіональний характер намагаються налагодити ефективну співпрацю з невеликими органами місцевого самоврядування та комерційними банками. Співпраця на місцевому рівні має бути каталізатором змін, а також елементом побудови центру компетенції в кожній галузі. Ефективна співпраця має не лише приносити користь обом сторонам, але й більшою мірою стимулювати регіональний розвиток та економічні перетворення на місцевому рівні [4].

Поряд з тим, розгляд банківської системи в структурі регіону повинен бути дуже тісним із урахуванням загальнодержавних процесів, адже регіональна банківська система є важливою підсистемою формування всієї банківської системи країни та надзвичайно вагомою сферою життєдіяльності держави, яка забезпечує потоки фінансових ресурсів за різними потребами. По суті, за сучасних умов організації життєдіяльності суспільства та розвитку економічних, соціально-трудових, політико-правових та інших відносин неможливо уявити такі процеси без обслуговування їх банківською системою.

Таким чином, вважаємо, що банківська система регіону є відносно самостійною підсистемою національної банківської системи та регіональної економіки. Такий дуальний підхід у дослідженні цієї категорії є обов'язковим у застосуванні. Як наслідок, можна говорити про формування регіональної банківської системи.

Вважаємо, що банківську систему потрібно вивчати в інституційно-функціональному прояві реалізації фінансово-кредитного механізму з дуальним підходом до її розгляду і як підсистеми національної банківської системи, і як складової регіональної економіки, що пронизує собою всі сфери життєдіяльності суспільства на визначеній території.

Дуальна інституційно-функціональна приналежність регіональної банківської системи означає її функціональну спрямованість як на реалізацію функцій національної банківської системи, так і регіональної економіки, а також формування її структури сукупністю банківських установ, що розташовані на визначеній території регіональної суспільної системи, які також входять до сукупності банківських установ, що формують усю національну банківську систему.

В окремих дослідженнях представлено аргументи щодо доцільності розгляду регіональних банківських систем [8, 9]. Тут важливо звертати увагу на значення банківських установ для розвитку регіону, адже важливим фактором, який дозволяє реалізувати регіональну політику і посилити конкурентність регіону, є залучення потенціалу фінансово-кредитних установ для подолання негативних тенденцій і диспропорцій у рівнях соціально-економічного

розвитку територій. Як вважають О. Колодізев, О. Бойко та інші автори колективної монографії, успішне функціонування банківської системи загалом залежить від фінансового стану кожного окремого банку, його здатності протидіяти негативним факторам і динамічно розвиватися [6].

М. Могильницька, В. Васюта та Я. Побурко під банківською системою регіону розуміють сукупність установ, діяльність яких організовується за участю Національного банку України (територіального відділення) для виконання функцій фінансового посередництва в русі коштів між клієнтами, суб'єктами, що володіють ними, і суб'єктами, які їх використовують у межах заданих відносин (певних норм і правил) і для досягнення конкретної мети. Банківська система регіону є, з одного боку, підсистемою банківської системи України. На неї поширюються правила і норми здійснення діяльності, що характерні для всієї банківської системи держави. З іншого боку, банківська система регіону є підсистемою соціально-економічної системи регіону, оскільки обслуговує потреби фінансового забезпечення функціонування соціально-економічних процесів [7].

На основі ґрунтовного вивчення ознак регіональної банківської системи ми дійшли висновку, що базовими серед них можуть вважатися такі, як системність, структурність, функціональна спрямованість, динамічність, відносна закритість і контактність.

На сьогоднішній день існує декілька підходів до оцінювання функціонування банківської системи на регіональному рівні. Згідно з рекомендаціями Європейського Центрального банку регіональну банківську систему необхідно досліджувати з урахуванням шести ключових характеристик: ліквідність, капіталізація, концентрація, диверсифікація діяльності, присутність установ із іноземним капіталом та ступінь сукупного фінансування [1, с. 11].

Окрім того, комплексна оцінка функціонування регіональної банківської системи може здійснюватися на основі індексного методу, в основу якого доцільно включати такі показники:

1) індекс насиченості регіону фінансовими послугами – забезпечує порівняльний аналіз економік різних регіонів за рівнем насиченості визначеними фінансовими послугами (активи, кредити, рівень розвитку заощаджувальної діяльності і т.п.);

2) загальноприйняті показники аналізу стану банку – дають точну оцінку економічного стану банків, що функціонують у регіонах;

3) різні показники оцінювання розвитку банківської системи регіону – забезпечують аналіз розвитку регіональної банківської системи за різними групами показників (інституціональний розвиток, показники впливу на економіку регіону, структура активів та пасивів і т.д.).

Для забезпечення комплексності дослідження інтегральний індекс розвитку банківської системи регіону повинен обчислюватися на основі індексу інституціонального розвитку, індексу економічного розвитку та індексу взаємодії з економікою регіону, за показниками, наведеними у табл. 1.

Показники розвитку банківської системи регіону	
Показник	Методика обчислення
Індекс інституціонального розвитку	
Показник експансії	Відношення кількості банків інших регіонів до кількості банків регіону
Забезпеченість населення регіону підрозділами банків	Кількість внутрішніх структурних підрозділів кредитних організацій на 100 тис. осіб
Концентрація активів	Відношення активів банків регіону до їх кількості
Концентрація власного капіталу	Відношення власного капіталу банків регіону до їх кількості
Індекс економічного розвитку	
Достатність капіталу	Відношення капіталу до активів банків
Частка вкладів населення у зобов'язаннях	Відношення вкладів населення до зобов'язань банків
Ефективність використання залучених засобів	Відношення активів до залучених засобів
Якість кредитного портфеля	Відношення протермінованої заборгованості до кредитів національної банківської системи
Індекс взаємодії з економікою регіону	
Частка активів у ВРП	Відношення активів до ВРП
Частка кредитів у ВРП	Відношення кредитів до ВРП
Рівень розвитку ощадної справи	Відношення депозитів на душу населення до доходів

Примітка. Авторська розробка

Попередньо необхідно шляхом стандартизації перейти від індивідуальних показників розвитку банківської системи до відносних коефіцієнтів. Це уможливить співставленість даних, потрібних для подальшого агрегування. Стандартизація полягає в розрахунку ступеня відхилення величини j -го індивідуального показника, розрахованого для i -го регіону, від величини умовно еталонного коефіцієнта.

Формула обчислення стандартизованого коефіцієнта залежить від характеру його впливу на банківську систему регіону. Якщо збільшення j -го показника забезпечує покращення стану банківської системи, то його обчислюють наступним чином:

$$OK_{ij} = \frac{K_{ij}}{\bar{K}_j}, \quad (1)$$

де K_{ij} – j -й показник банківської системи i -ого регіону;

\bar{K}_j – середнє значення j -ого показника по всіх банківських системах регіонів.

Якщо збільшення j -го показника здійснює негативний вплив на стан банківської системи, то його обчислюють наступним чином:

$$OK_{ij} = \frac{\bar{K}_j}{K_{ij}}. \quad (2)$$

Розрахунок індексів розвитку банківської системи регіону по кожному з трьох блоків здійснюється шляхом підсумовування відповідних відносних коефіцієнтів.

Інтегральний індекс розвитку (ІР) для кожної банківської системи регіону обчислюється за формулою:

$$ІР_i = ІР_i + EP_i + FN_i, \quad (3)$$

де $ІР_i$ – індекс інституціонального розвитку банківської системи i -го регіону;

EP_i – індекс економічного розвитку i -ої регіональної банківської системи;

FN_i – індекс фінансової насиченості регіону фінансовими послугами i -ої регіональної банківської системи.

В подальшому здійснюється ранжування банківських систем регіонів за спаданням інтегрального індексу.

Аналіз значень інтегральних індексів розвитку банківських систем регіонів дозволяє:

- виділити високорозвинені (значна концентрація великих банків у регіонах), середньорозвинені (БС формують декілька великих банків) та слабкорозвинені банківські системи (в основному у регіонах із дрібними регіональними банками) у регіонах;

- оцінити різницю між найбільш та найменш розвиненими регіональними банківськими системами;

- підтвердити існування поляризації у розвитку банківських систем, деяких сусідніх регіонів. Найбільш чітко це можна простежити на прикладі банківських систем м. Києва та Київської області. У даному випадку регіональні умови функціонування (географічне положення – близькість високорозвиненої банківської системи Києва) діють негативно на банківську систему Київської області (займати одне з місць у кінці рейтингової таблиці по інтегральному розвитку).

У зв'язку з цим можна формувати два основних підходи до реалізації регіональної політики розвитку банківської системи: поляризація (формування полюсів росту) або вирівнювання (зменшення територіальних диспропорцій).

Структурні зміни можуть істотно впливати на розвиток економічних процесів і явищ, тому для кількісної оцінки масштабу структурних зрушень у

розвитку банківської системи внаслідок реалізації регіональної політики чи то удосконалення її інструментарію можна використати інтегральний коефіцієнт структурних змін А. Салаї:

$$k_C = \sqrt{\frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^n \left(\frac{d_i^1 - d_i^0}{d_i^1 + d_i^0} \right)^2}, \quad k_C \in [0;1] \quad (4)$$

де d_i^0, d_i^1 – відносні показники структури банківської системи i -го регіону в базовому і звітному періодах;

n – кількість регіонів.

$$d_i^0 = \frac{f_i^0}{\sum_{i=1}^n f_i^0}, \quad d_i^1 = \frac{f_i^1}{\sum_{i=1}^n f_i^1} \quad (5)$$

f_i^0, f_i^1 – показник, що характеризує розвиток банківської системи i -го регіону в базовому і звітному періодах.

Якщо $k_C = 0$, то змін не відбулося, якщо $k_C = 1$, то відбулися максимальні структурні зрушення.

Методи кластерного аналізу доцільно використовувати для порівняння та групування регіонів зі схожими характеристиками для розроблення заходів регіональної політики розвитку банківської системи.

Схожість або відмінність між регіональними банківськими системами із застосуванням кластерного аналізу встановлюють залежно від метричної відстані між ними. Якщо кожен банківську систему на рівні регіону описати за допомогою n ознак, то вона може бути представлена як точка в n -мірному просторі, і схожість її з іншими регіональними банківськими системами визначатиметься їх взаємним розташуванням, тобто відстанню між ними.

Для кластеризації регіональних банківських систем будується матриця відстаней із застосуванням однієї з метрик відстаней. Найчастіше відстань між двома спостереженнями z_i і z_l визначають як “зважену” евклідову відстань:

$$\rho_{il} = \sqrt{\sum_{k=1}^m w_k (z_{ik} - z_{lk})^2} \quad (6)$$

Вага k -го показника визначається за правилом Фішберна:

$$w_k = \frac{2(n-k+1)}{n(n+1)} \quad (7)$$

Якщо $w_k = 1$, то для всіх $k = \overline{1, n}$ буде звичайна евклідова відстань.

Отримані значення подають у вигляді симетричної ($\rho_{ii} = 0$ та $\rho_{il} = \rho_{li}$) матриці відстаней:

$$R = (\rho_{ij}) \quad j = \overline{1, m}, \quad i = \overline{1, m} \quad (8)$$

До неї застосовують агломеративну ієрархічну процедуру кластерного аналізу, як-от: метод одиничного зв'язку (метод близького сусіда); метод

повного зв'язку (метод далекого сусіда); метод середнього зв'язку; метод Уорда. Найпростішим є метод одиничного зв'язку, що передбачає приєднання одиниці сукупності до кластера, якщо вона близька хоча б до одного представника останнього. Він може бути реалізованим у пакеті Statistica 8.0.

Оптимальну кількість кластерів визначають за показником ентропії, зокрема ту, що призводить до максимального її значення:

$$H = - \sum_{i=1}^k \frac{N_i}{m} \log_2 \frac{N_i}{m} = \log_2 m - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^k N_i \log_2 N_i, \quad (9)$$

де H – ентропія класифікації;

m – кількість об'єктів у досліджуваній сукупності (регіональних банківських систем);

N_i – кількість об'єктів (регіональних банківських систем), що потрапили в i -ий кластер;

k – кількість кластерів.

Максимально можливе значення ентропії H_{\max} визначають за формулою (9), коли значення N_i рівні між собою, тобто коли кількість об'єктів рівномірно розподілена в кластерах.

Встановити відхилення ентропії від максимального значення можна за формулою:

$$\Delta H = \frac{(H_{\max} - H)}{H_{\max}} \cdot 100. \quad (10)$$

Зазначимо, що кількість кластерів можна вибрати на основі аналізу спеціальних функціоналів якості, на основі порівняння розбілок на різну кількість класів, можливості зі змістовною інтерпретацією й інших критеріїв.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Доведено, що банківську систему потрібно вивчати в інституційно-функціональному прояві реалізації фінансово-кредитного механізму з дуальним підходом до її розгляду як підсистеми національної банківської системи, так і складової регіональної економіки, що пронизує собою всі сфери життєдіяльності суспільства на визначеній території.

Дуальна інституційно-функціональна приналежність регіональної банківської системи означає її функціональну спрямованість як на реалізацію функцій національної банківської системи, так і регіональної економіки, а також формування її структури сукупністю банківських установ, що розташовані на визначеній території регіональної суспільної системи, які також входять до сукупності банківських установ, що формують усю національну банківську систему.

Обґрунтовано застосування індексного методу при оцінюванні ефективності функціонування банківської системи та реалізації політики її розвитку. Наведено перелік індикаторів та методики їх обчислення з метою розрахунку індексів інституційного, економічного розвитку регіональної банківської системи, а також індексу взаємодії з економікою регіону. Подано методику розрахунку інтегрального індексу розвитку банківських систем, що повинно слугувати основою рейтингування для регіонів.

Запропоновано досліджувати схожість або відмінність між регіональними банківськими системами із застосуванням кластерного аналізу залежно від метричної відстані між ними. Такий метод дозволяє здійснювати групування регіонів з метою вироблення та застосування заходів регіональної політики не до кожної окремо взятої регіональної банківської системи, а до сукупності зі схожими характеристиками.

Подальші дослідження повинні стосуватися розробки критеріїв міри регіоналізації банківської системи, визначення стратегічних напрямів її реформування з врахуванням суттєвого зменшення кількості регіональних підрозділів – філій та безбалансових відділень, зниження обсягів кредитної, інвестиційної та депозитної діяльності на тимчасово окупованих територіях і показників ефективності функціонування регіональної банківської системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Degryse H., Ather Elahi M., Penas M. F. Determinants of Banking System Fragility a Regional Perspective. Macroprudential Research Network European Central Bank. 2013. S. 11. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1567.pdf>.

2. Gärtner S., Flögel F. Call for a Spatial Classification of Banking Systems through the Lens of SME. 2014. Centralized Banking in Germany as an Example. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2446822.

3. Pawlik A., Karpińska U., Dziekański P., Adamczyk A. Bankowość spółdzielcza w rozwoju regionalnym. 2021. 208 s.

4. Pluskota P. Współpraca banków spółdzielczych z samorządem lokalnym. *Ekonomiczne Problemy Usług*. № 4(133). S. 249–261. URL: www.wnus.edu.pl/eup.

5. Schmidt D. A. The Impact of Regional Banking Systems on Firms and SMEs – Evidence from five European Countries. 2021. URL: <https://ssrn.com/abstract=3742117>.

6. Колодізев О. М., Бойко О. В., Губарева І. О. та ін. Забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектору України. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2010. 288 с.

7. Могильницька М. П., Васюта В. О., Побурко Я. О. Ефективність банківської системи регіону: методологія і апробація моніторингу. НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів : ЛБІ НБУ, 2005. 57 с.

8. Regional Policy Challenges. New Issues and Good Practices. OECD. Paris. 31 March, 2009.

9. Rekonstrukcja EBC: zamiast banków centralnych wielopanstwowe banki regionalne. URL: <http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/bankowosc/rekonstrukcja-ebc-zamiast-bankow-centralnych-wielopanstwowe-banki-regionalne/>

10. Regional, rural and urban development. A new role for regional policy: local responses for a global crisis. URL: <http://www.oecd.org/regional/anewroleforregionalpolicylocalresponsesforaglobalcrisis.htm>.

REFERENCES

1. Degryse, H., Ather Elahi, M. and Penas, M. F. (2013), Determinants of Banking System Fragility a Regional Perspective. Macroprudential Research Network European Central Bank. s. 11, available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1567.pdf>. (accessed 21 June 2022).

2. Gärtner, S. and Flögel F. (2014), Call for a Spatial Classification of Banking Systems through the Lens of SME. Centralized Banking in Germany as an Example, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2446822 (accessed 24 June 2022).

3. Pawlik, A., Karpińska, U., Dziekański, P. and Adamczyk, A. (2021), Bankowość spółdzielcza w rozwoju regionalnym. 208 s.

4. Pluskota, P. (2018), Współpraca banków spółdzielczych z samorządem lokalnym. *Ekonomiczne Problemy Usług*. № 4(133). S. 249–261, available at: www.wnus.edu.pl/eup (accessed 18 June 2022).

5. Schmidt, D. A. (2021), The Impact of Regional Banking Systems on Firms and SMEs – Evidence from five European Countries, available at: <https://ssrn.com/abstract=3742117> (accessed 15 June 2022).

6. Kolodizyev O. M., Boyko O. V., Hubaryeva I. O. та ін. (2010), Zabezpechennya umov stabil'noho funktsionuvannya bankivs'koho sektoru Ukrayiny. Kharkiv: Vyd-vo KHNEU, 2010. 288 s.

7. Mohyl'nyts'ka M. P., Vasyuta V. O. and Poburko, YA. O. (2005), Efektyvnist' bankivs'koyi systemy rehionu: metodolohiya ta aprobatsiya monitorynhu. NAN Ukrayiny. Instytut rehional'nykh doslidzhen'. L'viv: LBI NBU, 2005. 57 s.

8. Regional Policy Challenges. New Issues and Good Practices (2009), OECD. Paris. 31 March.

9. Rekonstrukcja EBC: zamiast banków centralnych wielopanstwowe banki regionalne, available at: <http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/bankowosc/rekonstrukcja-ebc-zamiast-bankow-centralnych-wielopanstwowe-banki-regionalne/>(accessed 13 June 2022).

10. Regional, rural and urban development. A new role for regional policy: local responses for a global crisis, available at: <http://www.oecd.org/regional/anewroleforregionalpolicylocalresponsesforaglobalcrisis.htm>. (accessed 11 June 2022).

Стаття надійшла до редакції 26 травня 2022 року

УДК 331.1

*Васильців Т. Г.,
tgvas77@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-2889-6924, Researcher ID: I-3835-2017,
д.е.н., проф., професор кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового
бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Мульська О. П.,
oliochka.mulska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1666-3971,
Researcher ID: ABA-7203-2020,
д.е.н., старший дослідник, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного
розвитку регіонів, ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України”,
м. Львів*

*Луцак Р. Л.,
economist_555@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,
Researcher ID: I-2980-2017,
д.е.н., проф., професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів*

*Бідак В. Я.,
vbidak1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0392-6901,
к.е.н., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу проблем
соціально-гуманітарного розвитку регіонів, ДУ “Інститут регіональних досліджень імені
М. І. Долишнього НАН України”, м. Львів*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ): ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

***Анотація.** У дослідженні обґрунтовано актуальність значущих завдань проактивної політики упередження та усунення проблем соціальної вразливості населення в Україні та за кордоном в умовах російсько-української війни, реалізація якої дозволить зберегти людський капітал країни як умови існування нації і ресурсного забезпечення подальшого відновлення економіки, соціальної системи і їх людського потенціалу. Наголошено, що подолання проблем соціальної вразливості населення в середовищі війни дозволить покращити і пришвидшити процеси європейської інтеграції включно з мотивацією європейців до інклюзії України, для якої характерний потужний інтелектуально-кадровий ресурс та людський потенціал, здатний стабілізувати низку системних демографічно-міграційних та працересурсних проблем. Виділено значну актуальність в Україні розроблення комплексної методики дослідження соціальної вразливості населення, а особливо враховуючи тенденції російсько-української війни. Проведено дослідження новітніх викликів та загроз, які сформувалися унаслідок російської агресії та призвели до порушення стійкості соціально-економічної системи України. Сформуовано висновки про ймовірність значних кон'юнктурних зрушень, галузевих дисбалансів і регіональних диспропорцій у контексті намічених та нових очікуваних тенденцій впливу війни на соціальну вразливість населення та загострення проблеми збереження й ефективного використання людського капіталу країни. Наголошено, що окремими аспектами соціальної вразливості в умовах війни стали безробіття та втрата доходів значної частини населення України і загострення нерівності за доходами; неконтрольоване поширення міграції бізнесу до окремих її регіонів і з України до країн ЄС, а також неоптимальна структура організаційно-економічних механізмів підтримки релокованого та місцевого бізнесу. Накреслено підходи щодо конструювання інструментарію політики зниження соціальної вразливості населення та збереження людського капіталу України в системі забезпечення підтримки євроінтеграційних прагнень країни в умовах війни.*

Ключові слова: людський капітал, війна, соціальна вразливість, бідність, міграція, вимушено переміщені особи, безробіття, Україна, євроінтеграція.

Vasylytsiv T. G.,

tgvas77@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-2889-6924, ResearcherID: I-3835-2017,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Mulska O. P.,

oliochka.mulska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1666-3971,

ResearcherID: ABA-7203-2020,

Doctor of Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, SE «Marian Dolishniy Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine», Lviv

Lupak R. L.,

economist_555@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,

ResearcherID: I-2980-2017,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Bidak V. Ya.,

vbidak1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0392-6901,

Ph.D., Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, SE «Marian Dolishniy Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine», Lviv

PRESERVATION OF UKRAINE'S HUMAN CAPITAL IN CONDITIONS OF WAR (FACTOR OF SOCIAL VULNERABILITY OF THE POPULATION): STATEMENT OF THE PROBLEM

Abstract. *The study substantiates the relevance of important tasks of proactive policy of prevention and elimination of social vulnerability in Ukraine and abroad in the conditions of Russian-Ukrainian war, the implementation of which will preserve human capital as a prerequisite for the nation's existence and resources for further economic recovery, social system and human potential. It was emphasized that overcoming the problems of social vulnerability of the population during the war will improve and accelerate the process of European integration, including motivating Europeans to include Ukraine, which is characterized by strong intellectual and human resources and human potential capable of stabilizing a number of systemic demographic and labor problems. The authors identify the tasks of developing a comprehensive methodology for studying the social vulnerability of the population in terms of preserving human capital, analysis of the current state and trends of social vulnerability of the population of Ukraine, which highlights the need to monitor the state and structure of human resources including in the form of intensification of migration processes, study of the most acute needs of refugees, their interests and intentions and further development of effective mechanisms for their return. The approaches to developing the policy tools for reducing the social vulnerability of the population and preserving the human capital of Ukraine in the system of ensuring the support of the European integration aspirations of the country in the conditions of war are outlined. It is shown that the loss of human capital of Ukraine is largely due to exacerbation of existing and intensification of new systemic features of social vulnerability as a characteristic measure of the problem of self-satisfaction and implementation of population rights due to limited resources or particularly difficult social conditions. Based on the analysis of the labor market of the Carpathian region of Ukraine and identifying a set of local risks and threats, among which the key is the distortion of regional labor markets, weakening the human resources of the regions through «leaking» of intellectual resources, increasing the burden on social infrastructure.*

Key words: human capital, war, social vulnerability, poverty, migration, internally displaced persons, unemployment, Ukraine, European integration.

JEL Classification: JEL, F02, J18, J48

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-06>

Постановка проблеми. Повномасштабна війна РФ проти України призвела до критично значущого і негативного впливу на людський капітал країни,

адже спричинила масові вимушені переміщення населення як всередині держави, так і за кордон, руйнування соціальної та бізнес-інфраструктури,

дестабілізацію ринків праці і зайнятості, що об'єктивно розвинуло цілу низку соціально-гуманітарних проблем рівня національної безпеки. Не менш загрозливі наслідки війни пов'язані з внутрішньою вимушеною міграцією, яка охопила майже 20 % населення України. Незважаючи на складність реалізації політики соціального захисту в умовах війни, обов'язком держави є підтримка внутрішньо переміщених осіб із недопущенням гуманітарної катастрофи, підвищення соціальної напруги і акумуляції ризиків та загроз мілітарної, політичної, економічної, правової, демографічної природи [1, с. 110-111], а також і дестабілізації соціально-економічної ситуації приймаючих територій, соціальної безпеки, як стану захищеності життєво важливих інтересів соціуму, що забезпечується шляхом включення сукупності організаційно-економічних, політико-правових, етико-культурних та інших механізмів [2, с. 52-69]. Хоча здійснити точну оцінку людських втрат, спричинених військовими діями, поки що неможливо, однак вже зараз очевидно, що разом із міграційними втратами вони призведуть до масштабної демографічної кризи, яка закономірно ставить під загрозу соціальний та економічний розвиток держави, її існування назагал. Натомість лише для відбудови знищених міст, відновлення зруйнованої війною інфраструктури і забезпечення відновлення економічного зростання країна потребуватиме значного людського потенціалу, у тому числі усіх своїх громадян, які рятувалися за кордоном.

Втрати людського капіталу України в умовах війни значною мірою обумовлені загостренням наявних та активізацією нових системних вад соціальної вразливості населення в Україні як характеристики оцінки розвитку проблеми самостійного задоволення потреб і реалізації прав населення унаслідок обмеженості ресурсів або потрапляння до особливо складних соціальних умов. Відтак соціальна вразливість слугує індикатором поточного стану та потенційних наслідків розвитку системної соціальної кризи, а через це – чинником “вимивання” людського ресурсу та погіршення його якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальну концептуальну платформу та принципальні положення соціальної вразливості населення закладено і розвинуто зарубіжними дослідниками В. Аджером, Дж. Алвангом, К. Бохлем, С. Бартоном, Б. Віснером та ін.

Окремі теоретико-методичні засади її прояву в національному вимірі, зокрема через призму збереження людського капіталу, достатньо комплексно представлені у працях В. Геєця, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Мандибури, О. Новікової, У. Садової, Б. Данилишина, А. Колода, А. Мокія, В. Скуратівського та ін.

Однак окремої уваги потребують дослідження новітніх викликів та загроз, які стали формуватися унаслідок вибуху розгорнутої російсько-української війни у фокусі різкої активізації чинника соціальної вразливості населення та продовжують небезпечно відображатися на порушенні стійкості соціально-економічної системи країни.

Постановка завдання. Метою статті є введення в проблему ідентифікації негативних тенденцій та викликів соціальної вразливості населення, які призводять до втрати людського капіталу України в умовах війни та пришвидшення процесів євроінтеграції країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна активізувала євроінтеграційні прагнення України і цей вектор безальтернативний. Україна – цивілізована європейська країна, що функціонує на засадах демократії, верховенства права, економічної свободи та інституційної спроможності. Відтак її місце в ЄС, а не в системі автократії. Однак погіршення людського капіталу країни у підсумку високого рівня соціальної вразливості населення як прямого наслідку війни може стати чинником не лише ускладнення повоєнного відновлення, але й дивергенції соціально-економічної системи України та ЄС – природної умови об'єднання. Зазначене актуалізує завдання проактивної політики упередження та усунення проблем соціальної вразливості українців за кордоном та в Україні, що дозволить зберегти людський капітал країни як умови існування нації і ресурсного забезпечення подальшого відновлення економіки, соціальної системи і їх людського потенціалу.

Збереження та розвиток людського капіталу та людського потенціалу України – актуальне завдання й безпосередньо для Європейського Союзу, розширення якого базується на цінностях свободи, демократії, поваги до прав людини та фундаментальних свобод, а також передбачає умови функціонування ринкової економіки та її належного ринкового, зокрема кадрового, забезпечення. Саме тому подолання проблем соціальної вразливості населення України в середовищі війни дозволить покращити і пришвидшити процеси європейської інтеграції включно з мотивацією європейців до інклюзії України, для якої зазвичай традиційно характерний потужний інтелектуально-кадровий ресурс та людський потенціал, здатний стабілізувати низку системних демографічно-міграційних та працересурсних проблем нинішньої Європи.

Проактивна політика протидії соціальній вразливості населення у фокусі досягнення балансової рівноваги стійкості і вразливості соціально-економічної системи [3; 4] щодо збереження людського капіталу України вже зараз дозволить запобігти значно більшим фінансово-ресурсним витратам Європи і всього світу на його відновлення за переходу граничних меж соціальної небезпеки та повної втрати все ще існуючих можливостей. Це актуалізує необхідність проведення моніторингу стану і структури людських ресурсів, соціальної вразливості населення та наслідків її прояву, в т. ч. у вигляді активізації міграційних процесів, вивчення найбільш гострих потреб біженців, їх інтересів та намірів і в подальшому розробки ефективних механізмів їх повернення.

Проблема високої соціальної вразливості була характерна для України й у довоєнний час і головним чином характеризувалася поглибленням дивергенції регіонального розвитку і відставанням від сусідніх

європейських країн за ключовими соціальними та економічними параметрами, зростанням зовнішньої міграційної активності населення, посиленням соціального напруження внаслідок “вимивання” людського ресурсу (особливо учнівської і студентської молоді, висококваліфікованих працівників та робітничих кадрів), розбалансування регіональних ринків праці й інших деструктивних впливів.

Таким чином, в Україні актуалізувалося завдання розробки комплексної методики дослідження соціальної вразливості населення в умовах збереження людського капіталу, здійснення аналізу сучасного стану та тенденцій поширення соціальної вразливості населення України, складання форсайту розвитку соціальної сфери України в умовах російсько-української війни, а також обґрунтування інструментарію політики зниження соціальної вразливості населення та збереження людського капіталу України в системі забезпечення підтримки євроінтеграційних прагнень України в загрозованих умовах.

Окремої уваги набувають також дослідження новітніх викликів та загроз, які сформувалися унаслідок російської агресії та призвели до порушення стійкості соціально-економічної системи країни, припинення чи істотного погіршення ефективності виробничо-господарської діяльності, зниження конкурентоспроможності підприємств та економічного комплексу країни в цілому [5, с. 33-45]. Забезпечення соціально-економічної стабілізації є фундаментальною передумовою не лише гарантування належної якості життя населення в умовах війни, але й мінімізації конфліктного середовища в суспільстві, зниження соціальної напруги і вирівнювання проблем вразливості, зростання рівня задоволеності інтересів громадян.

Нова хвиля вимушеної української міграції, зумовлена повномасштабними збройними діями РФ проти України, суттєво вплинула на функціонування ринків праці та сфери зайнятості. Відтак у межах державної політики подолання ризиків, викликів і загроз, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками щодо населення країни, використання проактивних або реактивних стратегій політики управління ризиками вразливості (зменшення вразливості чи захисту вразливих верств) необхідно врахувати особливості загроз соціальній вразливості [6, с. 105-107; 7, с. 72-78], зокрема щодо зростання безробіття, погіршення матеріального стану населення та зниження його купівельної спроможності, звуження внутрішнього ринку; посилення навантаження на соціальну інфраструктуру у зв'язку з необхідністю соціальної підтримки незайнятих внутрішньо переміщених осіб; зростання навантаження на внутрішній ринок праці та загострення конкуренції за робочі місця у приймаючих регіонах; послаблення кадрового ресурсу суб'єктів господарювання та виникнення дефіциту окремих фахівців; наявності тенденції до подальшої релокації бізнесу та міграції висококваліфікованих фахівців з України за кордон.

Потрібно врахувати, що намічені та нові очікувані тенденції впливу війни на соціальну вразливість населення та загострення проблеми збереження й ефективного використання людського капіталу країни призведуть до значних кон'юнктурних зрушень, галузевих дисбалансів і регіональних диспропорцій, врегулювання яких потребуватиме комплексної програми дій. Відповідно, планується розробка методичних рекомендацій з моніторингу й аналізу проблем соціальної вразливості населення як назагал, так і в аспектах якості особистого (бідність, доходи/витрати, забезпеченість охороною здоров'я, житлом), сімейного, трудового (зайнятість, умови праці, безробіття, соціально-трудова відносина) та суспільного життя (соціальний захист, соціальна інфраструктура, економічний розвиток) життя для обґрунтування якісних і ефективних рішень у системі державної політики збереження й раціонального використання людського капіталу України та її регіонів.

Окремими аспектами соціальної вразливості в умовах війни стали безробіття та втрата доходів значної частини населення України і загострення нерівності за доходами, котра загалом має безліч проявів, так або інакше пов'язаних із правами людини, бідністю та рівнем життя. Зрозуміло, що найбільше проявляється нерівність за статками та/або доходами, зокрема у часі воєнного лихоліття [8, с. 145]. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України станом на 24.05.2022 р. в оновлений перелік територіальних громад, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають у тимчасовій окупації, в оточенні, ввійшли 8 областей. Це територіальні громади Дніпропетровської (6 громад), Донецької (66 громад), Запорізької (61 громада), Луганської (37 громад), Миколаївської (22 громади), Харківської (51 громада), Херсонської (49 громад) та Сумської (8 громад) областей. Тобто всі ВПО, які перемістилися з цих громад, гарантовано отримують грошову допомогу від держави.

Зазначений перелік формується за погодженням Міноборони на підставі пропозицій відповідних обласних та Київської міської військових адміністрацій, спираючись на три ключові критерії визначення територій. Це території, що є тимчасово окупованими; території, що перебувають в оточенні (блокуванні); території, на яких тривають активні бойові дії [9].

За повідомленням Міністерства фінансів України, щомісячні видатки держави в період війни перевищують 200 млрд грн, лєвова частка коштів спрямовується на армію та військові потреби, тоді як за рахунок податків бюджет отримує 54-56 млрд грн, при цьому зазначається, що військовий бюджет становить три чверті всього бюджету України, тож і видатки здійснюються приблизно в такому ж обсязі. Так, у квітні видатки держбюджету становили 206 млрд грн, із яких виплати на внутрішньо переміщених осіб та продовольчі програми сягали близько 14-15 млрд грн.

За поясненням міністра цього року у травні видатки зростуть приблизно на 16-17 млрд грн. Якщо говорити про видатки на соцзахист, у середньому це 34 млрд грн, на освіту та медицину – 31 млрд грн, зарплата у бюджетній сфері – 5 млрд грн.

На даний час за рахунок секвестрування Уряд скоротив видатки держбюджету на 180 млрд грн: майже повністю скорочено капітальні видатки – 72 млрд грн, зменшено оплату праці працівників бюджетних установ на 20 млрд грн, видатки на соцзахист – на 22 млрд грн, інші видатки – на 40 млрд грн. Отже, стан бюджету України по витратних статтях досяг критичної межі.

Говорячи про можливі видатки на відновлення, мова може йти лише про критичну інфраструктуру деокупованих територій. На думку міністра, можливість підтримки бізнесу у бюджеті за рахунок держави, крім створення умов для пільгового кредитування, наразі відсутні [10].

З іншого боку, суттєвим з позиції впливу на стабільність соціально-економічної системи країни є неконтрольоване поширення міграції бізнесу до окремих її регіонів і з України до країн ЄС, а також неоптимальна структура організаційно-економічних механізмів підтримки релокованого та місцевого бізнесу в умовах війни. Активізація процесів міграції бізнесу, наприклад до областей Карпатського регіону, обумовлена об'єктивними причинами невизначеного терміну закінчення війни, послабленням економічної безпеки країни загалом і тих регіонів, де ведуться активні бойові дії, пошкодженням логістичних ланцюгів і відсутністю економічних можливостей функціонування і розвитку підприємницького сектору. Процеси внутрішньої і зовнішньої міграції бізнесу породжують загрози для економічної системи країни та регіональних економік, внутрішнього споживчого ринку, а також суб'єктів господарювання.

Для підтримки та нівелювання загроз міграції підприємств до областей Карпатського регіону України необхідно сформувати і реалізувати відповідний організаційно-фінансово-економічний механізм. Інструментами та засобами нівелювання загроз для релокованого бізнесу та мінімізації ризиків посилення дестабілізації соціально-економічної системи областей регіону є: імплементація мобілізаційно-партнерської моделі ведення бізнесу, фінансово-організаційна допомога експортно-орієнтованим бізнесам, надання дозволу закордонним юридичним та фізичним особам інвестувати у воєнні облігації, цифровізація бізнес-процесів та ін. (режим гібернації); спрощення процедури отримання бюджетної підтримки релокованого бізнесу, надання різних форм і видів допомоги релокованим підприємствам, зменшення вартості або відтермінування оплати за оренду складських приміщень для релокованого бізнесу, створення промислових кластерів у регіоні та ін. (режим міграції бізнесу); алокація та ефективне використання в Україні сучасних прогресивних бізнес-технологій, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності; розвиток практик співпраці суб'єктів малого і великого релокованого бізнесу за

кордоном, залучення української діаспори до організаційно-фінансової допомоги релокованого бізнесу (режим евакуації бізнесу) та ін.

Функціонування ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни супроводжується активізацією цілого комплексу ризиків і загроз, з-поміж яких ключовими є деформування кон'юнктурних характеристик регіональних ринків праці, послаблення кадрового потенціалу областей через “вимивання” інтелектуальних ресурсів, посилення навантаження на соціальну інфраструктуру тощо.

З метою стабілізації внутрішнього ринку праці в умовах війни регіональним органам влади слід реалізувати низку заходів, орієнтованих на забезпечення зростання мобільності робочої сили, навчання найбільш конкурентним професіям внутрішньо переміщених осіб, запуск механізмів реверсної трудової міграції, виділення внутрішньо переміщеним особам житла на території сільських поселень, у малих містах, використання потенціалу бізнесу, який релокалізується, відкриття нових індустріальних парків з метою алокації нових бізнесів та зростання масштабів діяльності вже переміщених виробництв, активізації діяльності центрів підтримки підприємництва, надання консалтингової підтримки підприємницьких ініціатив внутрішньо переміщених осіб, започаткування ними власних приватних бізнесів, створення суб'єктів малого бізнесу, підтримку закладів вищої і професійної освіти, що забезпечують підготовку фахівців, потреба на які зростає у повоєнний час.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Повномасштабна війна в Україні призвела до негативного впливу на людський капітал країни, адже спричинила масові вимушені переміщення населення як всередині держави, так і за кордон, руйнування соціальної та бізнес-інфраструктури, дестабілізацію ринків праці і зайнятості, що об'єктивно розвинуло цілу низку соціально-гуманітарних проблем рівня національної безпеки. Втрати людського капіталу України в умовах війни значною мірою обумовлені загостренням системних вад соціальної вразливості населення, зокрема в аспектах забезпеченості житлом, доходів та витрат, можливості працевлаштування. Війна активізувала євроінтеграційні прагнення України і цей вектор безальтернативний. Однак погіршення людського капіталу країни у підсумку високого рівня соціальної вразливості населення як прямого наслідку війни може стати чинником ускладнення і повоєнного відновлення і євроінтеграції країни.

Актуалізувалося завдання формування та реалізації заходів проактивної політики зниження соціальної вразливості населення України в умовах війни. Передусім слід реалізувати заходи, спрямовані на забезпечення населення соціальним житлом, дотримання прав громадян України за кордоном та стимулювання повернення їх на батьківщину, збереження структурних пропорцій функціонування ринку праці і забезпечення населення зайнятістю, врегулювання конфліктних ситуацій та

соціально-побутових проблем внутрішніх вимушено переміщених осіб.

Подальші наукові пошуки у цій сфері стосуються формування методики аналізування соціальної вразливості населення в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять “викилик”, “небезпека”, “загроза” та “ризик” у теорії фінансової безпеки. *Фінансовий простір*. 2013. № 3 (11). С. 110-114.

2. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку : монографія. Львів : ІРД НАН України. 2005. 408 с.

3. Alwang J., Jorgensen S., Siegel P. Vulnerability as Viewed from Different Disciplines. *SP Discussion Paper*. 2001. № 0115. P. 102-108.

4. Burton C., Tate E., Rufat S. Social Vulnerability: Conceptual Foundations and Geospatial Modeling. In book : Vulnerability and Resilience to Natural Hazards : Cambridge University Press, 2018. P. 53-81.

5. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 32-51.

6. Макарова О. В. Пріоритети політики зниження соціальної вразливості. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 102-111.

7. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kunitska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. № 8(1). P. 70-88.

8. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : монографія. Умань : Видавець “Сочінський М. М.”, 2020. 456 с.

9. Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні. URL : https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-ta-tyh-shcho-v-otochenni-0_2

10. Військовий бюджет становить три чверті бюджету України. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/news/010622-viyskovyy-byudzhets-stanovyt-try-chverti-byudzhetu-ukrayiny-golova-minfinu>.

REFERENCES

1. Cikanovsjka, N. A. (2013), Interpretacija ponjatj “vyklyk”, “nebezpeka”, “zagroza” ta “ryzyk” u teoriji finansovoji bezpeky, *Finansovyyj prostir*, № 3(11), s. 110-114.

2. Sadova, U. Ja. (2005), Socialjna polityka v Ukrajinі: reghionaljni doslidzhennja i perspektyvy rozvytku : monohrafija, Lviv, 408 s.

3. Alwang, J., Jorgensen, S., and Siegel, P. (2001), Vulnerability as Viewed from Different Disciplines, *SP Discussion Paper*, № 0115, s. 102-108.

4. Burton, C., Tate, E., and Rufat, S. (2018), Social Vulnerability: Conceptual Foundations and Geospatial Modeling, In book: Vulnerability and Resilience to Natural Hazards, Cambridge University Press, s. 53-81.

5. Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., and Voloshyn, V. I. (2021), Stratehichni imperatyvy derzhavnoyi polityky protydyi hibrydnyh zahrozam i zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny, *Ekonomika Ukrayiny*, № 2, s. 32-51.

6. Makarova, O. V. (2017), Priorytety polityky znyzhennja socialjnoyi vrazlyvosti, *Demohrafija ta socialjna ekonomika*, № 2(30), s. 102-111.

7. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kunitska-Iliash, M., and Vasylytsiv, T. (2022), Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy, *Agricultural and Resource Economics*, № 8(1), s. 70-88.

8. Libanova, E. M. (2020), Bidnistj naselennja Ukrayiny: metodologhija, metodyka ta praktyka analizur : monohrafija, Umanj, 456 s.

9. Onovleno aktual'nyj perelik hromad u rajonakh bojovykh dij, na TOT ta tykh, scho v otochenni, available at : <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-ta-tyh-shcho-v-otochenni-0>.

10. Vijs'kovyj biudzhets stanovyt' try chverti biudzhetu Ukrainy, available at : <https://day.kyiv.ua/uk/news/010622-viyskovyy-byudzhets-stanovyt-try-chverti-byudzhetu-ukrayiny-golova-minfinu>.

Стаття надійшла до редакції 19 травня 2022 року

УДК: 334.72

Куцик В. І.,

valentynakutsyk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8230-9436,

к.е.н., проф., професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Майборода В. М.,

vladyslavmajboroda@gmail.com,

аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

***Анотація.** У статті досліджуються теоретичні аспекти інноваційного розвитку підприємств сфери послуг. Актуальність дослідження визначається насамперед необхідністю формування та імплементації визначення “інноваційний розвиток сфери послуг” для окреслення можливого напрямку розвитку підприємств сфери послуг у довгостроковому періоді. При написанні використано аналітичні методи при виявленні та опрацюванні основних визначень поняття “інноваційний розвиток”, застосовано метод наукової абстракції при побудові структурно-логічної моделі підприємств сфери послуг. У матеріалах статті акцентовано увагу на дослідженнях етимології поняття “інноваційний розвиток”, виокремлено основні аспекти інноваційної діяльності у працях дослідників циклічності розвитку економічних систем. Визначено, що у формулюванні визначень досліджуваної категорії домінує процесний підхід із акцентом на перманентний перехід від стадій інноваційного процесу до цілей інноваційної діяльності. Особлива увага зосереджена на виявленні особливостей інноваційного розвитку сфери послуг із використанням структурно-логічної схеми підприємств сфери обслуговування. Зауважено, що реалізація інноваційного розвитку у підприємствах сфери послуг тісно пов’язана з впровадженням технологічних інновацій з метою покращити рівень надання послуг, із використанням управлінських та соціальних інновацій для забезпечення високої культури надання послуг; із впровадженням фінансових інновацій для забезпечення багатоваріантності можливостей фінансування діяльності. Досліджено та проаналізовано основні складові підприємства сфери послуг, виокремлено основні характеристики системи надання послуг, зауважено фактори, які впливають на культуру обслуговування. Запропоновано використовувати визначення інноваційного розвитку з урахуванням особливостей сфери послуг в аспекті швидкого реагування на потреби споживача та значного вкладу в формування ВВП країни.*

Ключові слова: інноваційний розвиток, сфера послуг, система сфери послуг, інновації.

Kutsyk V. I.,

valentynakutsyk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8230-9436,

Ph.D., Professor, Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Maiboroda V. M.,

vladyslavmajboroda@gmail.com,

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

THEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE FIELD OF SERVICES

***Abstract.** The article examines the theoretical aspects of the innovative development of enterprises in the service sector. The relevance of the research is determined, first of all, by the need to form and implement the definition of "innovative development of the service sector" in order to outline the possible direction of long term development of service sector enterprises. When writing, analytical methods were used to identify and work out the main definitions of the concept of "innovative development", and the method of scientific abstraction was used when developing a structural-logical model of service sector enterprises. In the materials of the article, attention is focused on studies of the etymology of the concept of "innovative development", the main aspects of innovative activity in the works of researchers of the cyclical development of economic systems are highlighted. It was determined that the formulation of the definitions of the studied category is dominated by a process approach with an emphasis on the permanent transition from the stages of the innovation process to the goals of innovation activity. Special attention is focused on identifying the features of innovative development of the service sector using the structural and logical scheme of*

service sector enterprises. It is noted that the implementation of innovative development in service sector enterprises is closely related to the introduction of technological innovations in order to improve the level of service provision, with the use of managerial and social innovations to ensure a high culture of service provision; from the introduction of financial innovations to ensure the multivariate possibilities of financing activities. The main components of service sector enterprises were studied and analyzed, the main characteristics of the service delivery system were highlighted, factors affecting the service culture were noted. It is proposed to use the definition of innovative development taking into account the peculiarities of the service sector in terms of quick response to consumer needs and a significant contribution to the formation of the country's GDP.

Key words: innovative development, service sphere, service sphere system, innovations.

JEL Classification: M12

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-07>

Постановка проблеми. Динамічні умови функціонування національних та світової економіки, перманентна економічна турбулентність зумовлюють постійний пошук підприємствами рішень, що забезпечуватимуть їм конкурентні переваги у довгостроковому періоді та сприятимуть задоволенню зростаючих потреб споживачів. Спектр таких рішень лежить у площині стратегічних та оперативних завдань інноваційного розвитку, що визначає підприємництво як процес спільної комплементарної дії всіх факторів виробництва для створення принципово нових чи модифікації існуючих технологій, механізмів та інструментів. Емпіричні дослідження в сфері інноваційного розвитку свідчать про пряму кореляцію між ефективністю бізнесу та його підприємницькою орієнтацією та підкреслюють, що створення нових цінностей для організації можливе за рахунок використання інновацій як у товарному виробництві, так і у сфері надання послуг, що виникатимуть в процесі трансформації знань у вартість шляхом застосування нових або вдосконалення існуючих продуктів, процесів і систем [1].

Неоднозначним є питання можливості універсального застосування переліку можливих інноваційних рішень у різних сферах народного господарства, оскільки кожна галузь має свої характерні особливості, які визначають споживача, період результативності інновації та потреби, які вони задовольняють. Зважаючи на це, об'єктивно постають питання, що потребують окремого, поглибленого аналізу, а саме: питання соціально-економічних засад інноваційного розвитку сфери послуг та товарного виробництва, формування управлінської ефективності реалізації інноваційних рішень у кожній сфері національної економіки зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні питання інноваційного розвитку та інноваційної діяльності вивчали: Л. Антонюк, О. Амоша, Ю. Бажал, В. Буднікевич, В. Герасимчук, Б. Гриньов, В. Геєць, Ж. Говоруха, М. Денисенко, С. Ілляшенко, Б. Каліцький, Р. Квасницька, М. Козоріз, О. Кузьмін, О. Лапка, П. Микитюк, О. Мокій, В. Семиноженко, А. І. Сухоруков, В. І. Терехов, Н. Чухрай, Л. Федулова тощо.

Проблема розвитку інноваційної діяльності досліджувалась і у працях відомих зарубіжних учених, зокрема П. Завліта, Р. Коуза, П. Друкера, Р. Нельсона, К. Поппера, Б. Санто, Р. Солоу, Л. Тондла, Х. Фрімена, Й. Шумпетера, Б. Твіса, К. Фрімена, Р. Фостера, А. Кляйнкнехт, Е. Менсфілд, Р. Уотерман, тощо.

Парадигма теоретичної конструкції “інноваційний розвиток” є досить складною і, незважаючи на те, що визначається значною кількістю праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, потребує постійного опрацювання та уточнення, зважаючи на різку зміну економічних трендів розвитку та бізнес-моделей.

Сьогодення характеризується швидкоплинним розвитком ринку послуг, тому інновації в цій сфері є одними з ефективних та актуальних як для локального, так і для національного рівня розвитку національної економіки. Зважаючи на це, окрему частину теоретико-методичного доробку становлять праці дослідників інноваційного розвитку в сфері послуг: Линн Ван Дер Ваген, Р. Стерн, Б. Хокман, А. Маттоо, П. Сове, П. Брага, Ет., Кристофера, П. Брентон, Ф. ДиМауро, Ж. Николетти, П. Конвай, Р. Монтизаан, Ф. Кох, Ж. ДеЖонг, Б. ДеЛаат, М. Каллон, Дж. Р. Уокер та ін. У свою чергу, сутність реалізації інноваційних проєктів у туризмі досліджували Г. Захарчин, В. Новіков, Л. Ткачук, Л. Федулова, Г. Широкова та інші.

Постановка завдання. Основними завданнями статті є сформулювати та проаналізувати теоретичну парадигму категорії “інноваційний розвиток”, інтерпретувати виокремлені ознаки дефініції з урахуванням особливості галузі для підприємств сфери послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формуючи спектр досліджень, який пов'язаний із термінологією інноваційної діяльності окрему увагу слід приділити поняттям “інноваційний розвиток” та “інноваційний розвиток у сфері послуг”. Доцільно зауважити, що друга із зазначених категорій деталізує першу в аспекті особливостей досліджуваної сфери.

Етимологія дослідження інноваційно-технологічного розвитку бере свій початок від досліджень представників класичної політичної економії, зокрема у своїй праці “Дослідження про

природу і причини багатства народів” А. Сміт аргументував значну роль факторів технологічних змін для забезпечення передумов для економічного зростання національної економіки [2]. В контексті вивчення циклічності економічного розвитку факторам інноваційного розвитку присвячені праці М. Туган-Барановського, який стверджував, що вихід із економічної кризи можливий лише за наявності капіталовкладень у створення інновацій; М. Кондратьєва, який висвітлював питання наявності та тривалості довгих хвиль економічного циклу та зазначив, що до однієї з причин їх утворення належить зміна базових технологій в процесі науково-технічної революції, а, як наслідок, виникають радикальні інновації, що кардинально змінюють способи виготовлення продукції та надання послуг.

Одним із творців сучасних підвалин теорії інноваційного розвитку вважають Й. Шумпетера, що ввів в економічну науку поняття “інновація” як нову комбінацію ресурсів для отримання нового ефекту та розширив трактування поняття “інноваційного розвитку” в контексті “процесу здійснення нових комбінацій ресурсів”. Й. Шумпетер зауважив, що поява інновацій є нерівномірною і зумовлена “виштовхувальними” стратегіями розвитку, тобто інтенсивність інноваційного розвитку викликана потребами як індивідів зокрема, так і суспільства в цілому. На протипагу йому дослідник

впливу революційних інновацій на структуру і тенденції розвитку національних економік С. Кузнець стверджував, що інноваційний розвиток зумовлений переважаним впливом зовнішніх факторів, а інновації виникають випадково і не є запрограмованими рішеннями системи. Напрями та моделі поширення інноваційного розвитку з одного суб’єкта на глобальне економічне утворення досліджували Т. Хагерstrand та П. Хагетт. Вчені стверджували, що інтенсивність інноваційного розвитку залежить від часу, який потрібен на повну зміну економічної системи на нову внаслідок впровадження інновації (управлінської, соціальної, інституційної тощо). Ефект від модернізації системи може проявлятися як у соціальному, так і економічному аспекті.

Проте пізніше в трактуванні інноваційного процесу почали виокремлюватися різні нові підходи, які, в свою чергу, розподіляються на два головних напрями. Згідно з першим поняття “інноваційний процес” трактується як процес створення нового продукту, послуги, способу їх виробництва, прийняття нових рішень в економічній, виробничій, соціальній, інституційній та інших сферах. Згідно з другим інновація розглядається не як процес, а як результат реалізації інноваційної стратегії розвитку підприємства [3] (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування визначення поняття “інноваційний розвиток”

Дослідник	Визначення	Ключовий показник орієнтації
1	2	3
В. Онікієнко	Неперервний процес якісних змін у структурі виробництва або соціальної сфери в результаті створення, застосування та розповсюдження нових знань, машин, технологій [4]	Процес
С. Ілляшенко	Процес господарювання, що спирається на безупинні пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств [5]	Процес
К. Ланкастер	Неперервний процес впроваджуваних новинок, які ґрунтуються на нових інформаційних технологіях [6]	Процес
О. Адаменко	Діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення споживацьких потреб та підвищення ефективності господарювання; розвиток, що передбачає розширення меж інноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства [7]	Результат
П. Єгоров, О. Шакура	Процес збалансованого вдосконалювання різних сфер діяльності суб’єктів господарювання на основі впровадження науково-технічних, організаційно-комунікаційних і фінансово-економічних інновацій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, ділової активності, забезпечення фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності суб’єктів господарювання [8]	Процес
В.М. Геєць	Своєрідний важіль, який може вносити кардинальні зміни в економічну організацію суспільства, матеріально-технічну базу виробництва, а також економіко-господарські функції держави [9]	Результат
Й. Шумпетер	Якісно нові зміни господарського відтворення, які викликані підприємницькою ініціативою, як форму та зміст розвитку	Результат
І. Борисова	Створення на фондовому ринку привабливості з точки зору доходності інвестиційного ризику, тобто підвищення вартості бізнесу шляхом управління інноваціями	Результат

1	2	3
Н. Заглумша	Сукупність відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності організації на основі інновацій	Результат
М. Касс	Складний та довготривалий процес інноваційних перетворень на підприємстві, що включає набір цілей, заходів, які плануються, систему мотивації та способи фінансування	Процес
А. Кібіткін, М. Чечуріна	Розгортання інноваційного процесу впровадження нововведень (частіше за все технічного, технологічного характеру)	Процес
О. Мороз	Процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що призводить до якісних змін (підвищення конкурентоспроможності, збільшення стійкості в мінливих зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту)	Процес
І. Підкамінний, В. Ципуринда	Шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей	Результат
Т. Пілявкоз	Процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно-функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві [10]	Процес

Аналіз дефініцій дає можливість стверджувати про переважання процесно-орієнтованого підходу до поняття “інноваційний розвиток” над результативним. На нашу думку, доцільно розглядати обидва підходи у комплексі, оскільки лише поєднання процесу та результату дає можливість одержати для підприємства найкращий результат у довгостроковій перспективі.

Сучасники у дослідженні причин, факторів та соціально-економічних ефектів інноваційного розвитку схиляються до можливості прогнозування та планування інноваційного розвитку суб'єктами підприємництва як реалізації потреб ринку. Особливої актуальності така стратегія “на випередження потреб” набуває у підприємствах сфери послуг. До сфери послуг належать підприємства, що володіють комплексом матеріально-технічних, трудових, інформаційних, фінансових та інших ресурсів, призначених для задоволення широкого кола потреб. Характерними особливостями підприємств сфери послуг є соціальна орієнтація на найкраще задоволення потреб та наявність ресурсів усіх видів і їх оптимальне співвідношення для одержання очікуваного результату. До складових підприємства сфери послуг належать працівники сфери обслуговування, фізичне середовище надання

послуг, споживачі послуг та система надання послуг (рис. 1).

До характерних особливостей інноваційного розвитку підприємств сфери послуг належать:

1. Актуалізація розробки технологічних інновацій процесу надання послуг та організаційно-управлінських інноваційних підходів.

2. Постійна зміна у структурі та асортименті послуг та вдосконалення їх якісних характеристик.

3. Зростання кількості соціально-економічних інновацій, що стимулюють позитивні зміни соціальних, економічних і правових умов функціонування суб'єктів господарювання у сфері послуг, що, в свою чергу, впливає на підвищення рівня добробуту населення.

4. Зростання кількості можливостей фінансування підприємств.

Кожна з особливостей сама не забезпечить інноваційного ефекту в усіх підприємствах, лише поєднання всіх особливостей надасть синергетичний ефект для зростання прибутковості підприємств сфери послуг та максимізує задоволення споживачів.

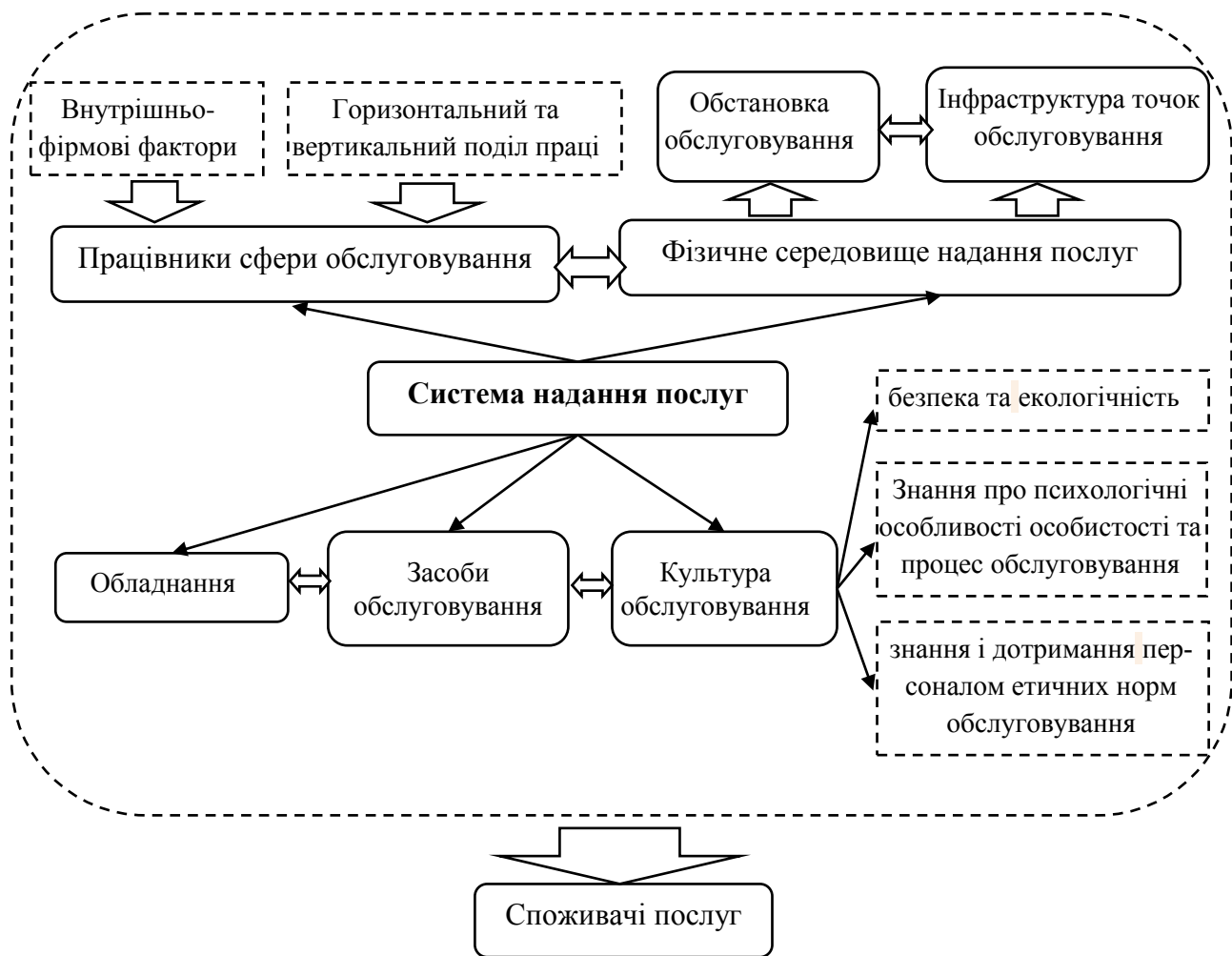

Рис. 1 Структура підприємства сфери послуг

Джерело (сформовано автором на основі [10])

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Інноваційна діяльність сектора послуг повинна охоплювати більше, ніж просто виробництво побутових послуг, оскільки вона стратегічно спрямована на постійний моніторинг, аналіз та оцінку характеристик споживачів, що забезпечує зростання адресності і вибірковості застосування цифрових інструментів реалізації послуг та раціональності використання всіх видів ресурсів в процесі їх створення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lemańska-Majdzik A. Innowacyjność jako determinanta rozwoju przedsiębiorstw z sektora MSP. *Przegląd Organizacji*. 2016. № 9. С. 39-43.
2. Коломієць І. Ф., Гошовська Г. В. Еволюція теорій інноваційно-технологічного розвитку в ретроспективній оцінці. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 178-186.
3. Рилач Н. М. Формування інноваційної парадигми: ретроспектива і сучасність. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 127. Ч. 1. С. 138-148.
4. Ковтуненко К. В., Коцага А. О. Інноваційний розвиток бізнес-структур: сутність, тлумачення,

теорії та підходи до визначення. *Бізнес Інформ*. 2020. №5. С. 43-55.

5. Ілляшенко Н. С., Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Методичний підхід до аналізу і задоволення інтересів суб'єктів інноваційної діяльності організації в умовах їх імовірнісної оцінки. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 30. С. 146-151. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/24.pdf.
6. Ланкастер К. Математическая экономика. Москва : Сов. радио, 1972. 464 с.
7. Микитюк П. П., Крисько Ж. Л., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Скочилас С. М. Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник. Тернопіль : ПП "Принтер Інформ", 2015. 224 с.
8. Егоров П. В., Шакура О. А. Синтез механізмів управління інноваційним розвитком промисловості України : монографія. Донецьк : ООО "Юго-Восток ЛТД", 2009. 168 с.
9. Трохимець О. І., Небога Т. В., Котлубай В. О. Методичні основи оцінки та управління розвитком інноваційної інфраструктури національної економіки. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2021. № 4 (121). С. 123-129.

10. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. URL: https://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo112.htm.

REFERENCES

1. Lemańska-Majdzik A. (2016), Innowacyjność jako determinanta rozwoju przedsiębiorstw z sektora MSP, *Przegląd Organizacji*, № 9, s. 39-43.

2. Kolomiets', I. F. and Hoshovs'ka, H. V. (2014), Evoliutsiia teorii innovatsijno-tekhnolohichnoho rozvytku v retrospektyvnyj otsynsi, *Rehional'na ekonomika*, № 2, s. 178-186.

3. Rylach, N. M. (2016), Formuvannia innovatsijnoi paradyhmy: retrospektyva i suchasnist', *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vyp. 127, Ch. 1, s. 138-148.

4. Kovtunenکو, K. V. and Kotsaha, A. O. (2020), Innovatsijnyj rozvytok biznes-struktur: sutnist', tлумachennia, teorii ta pidkhody do vyznachennia, *Biznes Inform*, №5, с. 43-55.

5. Iliashenko, N. S. Iliashenko, S. M. and Shypulina, Yu. S. (2019), Metodychnyj pidkhyd do analizu i zadovolennia interesiv sub'ektiv innovatsijnoi diial'nosti orhanizatsii v umovakh ikh imovirnisnoi otsinky, *Infrastruktura rynku*, vyp. 30, s. 146-151,

available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/24.pdf.

6. Lankaster K. (1972), *Matematycheskaia ekonomyka*, Sov. radyo, Moskva, 464 s.

7. Mykytiuk, P. P. Krysko, Zh. L. Ovsianiuk-Berdadina, O. F. and Skochylias, S. M. (2015), Innovatsijnyj rozvytok pidpriemstva : navchal'nyj posibnyk, PP "Prynter Inform", Ternopil', 224 s.

8. Ehorov, P. V. and Shakura, O. A. (2009), Syntez mekhanyzmov upravlenyia ynnovatsyonnym razvytyem promyshlennosti Ukrainy : monohrafyia, ООО "Yuhovostok LTD", Donetsk, 168 s.

9. Trokhymets', O. I. Neboha, T. V. and Kotlubaj, V. O. (2021), Metodychni osnovy otsinky ta upravlinnia rozvytkom innovatsijnoi infrastruktury natsional'noi ekonomiky, *Derzhava ta rehiony*, Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, № 4 (121), s. 123-129.

10. Putsentejlo, P. R. Ekonomika i orhanizatsiia turystychno-hotel'noho pidpriemnytstva, available at: https://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo112.htm.

Стаття надійшла до редакції 12 травня 2022 року

УДК 658

Миценко Н. Г.,

talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,

Researcher ID: F-7270-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Бачинський В. І.,

bachinvi@meta.ua, ORCID ID: 0000-0001-5071-9038,

Researcher ID: G-9099-2019,

к.е.н., проф., професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Кузьмінська К. І.,

k.kuzminskay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3454-3321,

Researcher ID: G-8069-2019,

к.е.н., доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** В процесі господарської діяльності стратегія підприємства має відповідати загальним перетворенням у національній економіці, гармонізувати вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та зв'язки між ними. При цьому головною метою стратегії є ефективне управління підприємствами. Інформаційною основою для прийняття оптимальних управлінських рішень у процесі управління господарською діяльністю є науково обґрунтоване застосування систем фінансового та управлінського обліку. Технологічний процес обліку виробничих витрат складається з певних елементів процесу, без визначення яких неможливо створити ефективну систему обліку витрат. У статті визначено елементи технологічного процесу обліку виробничих витрат, які мають важливе значення для ефективної організації бухгалтерського обліку виробничих витрат у поєднанні з управлінським обліком. Аналіз елементів технологічного процесу дозволить визначити проблемні питання обліку, а управлінський персонал буде мати змогу визначити джерела необхідної інформації для управління виробничим процесом. Ефективне управління витратами є пріоритетом у діяльності суб'єкта господарювання, а вибір методу обліку й управління витратами є найважливішим завданням. Метою цієї роботи є дослідження елементів технологічного процесу обліку операційних витрат. Адже перехід до ринкових відносин диктує головну мету комерційного підприємства – максимізувати прибуток. Від цього безпосередньо залежать всі інші цілі. Управління витратами є засобом для досягнення підприємством високого економічного результату. Компанія має право самостійно вибирати, які методи обліку й управління витратами використовувати, але вважаємо найбільш доцільним їх об'єднання в залежності від характеристик і цілей, що досягаються підприємством. Так, на підставі зробленого аналізу стану методичних засад обліку витрат виявлено відповідні суперечності й розкрито організаційно-методичні аспекти їх усунення.*

Ключові слова: операційні витрати, управління витратами, бюджетування, планування, управлінський облік.

Mitsenko N. G.,

talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,

Researcher ID F-7270-2019

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Bachynskiy V. I.,

bachinvi@meta.ua, ORCID ID: 0000-0001-5071-9038, Researcher ID G-9099-2019,

Ph.D., Professor, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Kuzminska K. I.,

k.kuzminskay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3454-3321,

Researcher ID: G-8069-2019,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF ACCOUNTING OF PRODUCTION COSTS OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Abstract. *In the process of economic activity, the company's strategy must correspond to general transformations in the national economy, harmonize the influence of internal and external environment factors and the connections between them. At the same time, the main goal of the strategy is effective management of enterprises. The information basis for making optimal managerial decisions in the process of managing economic activity is the scientifically based application of financial and managerial accounting systems. The technological process of accounting of production costs consists of certain elements of the process, without defining which it is impossible to create an effective cost accounting system. The article defines the elements of the technological process of accounting of production costs, which are important for the effective organization of accounting for production costs in combination with managerial accounting. Analysis of the elements of the technological process will allow to identify problematic accounting issues, i.e. management personnel will be able to determine the sources of necessary information for managing the production process. Effective cost management is a priority in the activity of a business entity, and the choice of a method of accounting and cost management is the most important task. The purpose of this article is to study the elements of the technological process of operating costs accounting. After all, the transition to market relations dictates the main goal of a commercial enterprise - to maximize profit. All other goals directly depend on this. Cost management is a tool for the enterprise to achieve a high economic result. The company has the right to independently choose which methods of accounting and cost management to use, but we consider it most appropriate to combine them depending on the characteristics and goals achieved by the company. Thus, on the basis of the analysis of the state of methodological principles of cost accounting, relevant contradictions were identified and the organizational and methodological aspects of their elimination were revealed.*

Key words: operating expenses, cost management, budgeting, planning, managerial accounting.

JEL Classification: M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-08>

Постановка проблеми. Успішне функціонування підприємств в умовах турбулентності залежить від якості інформаційного забезпечення менеджменту та реалізації ним ефективних стратегій управління. Насамперед це стосується обліку виробничих витрат. У нинішніх умовах ефективне управління витратами підприємства неможливе без організації оперативного обліку виробничих витрат та собівартості продукції. Так, система управлінського обліку витрат створює реальні можливості підвищення результативності та продуктивності діяльності суб'єкта господарювання та спрямована на удосконалення підсистем стратегічного та оперативного планування виробничих витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації та методики обліку витрат і інформаційного забезпечення в системі управління організацією завжди була об'єктом особливої уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики зробили В. І. Бачинський, С. Ф. Голов, К. Друрі, Р. Каплан, Д. Нортон, П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь, В. О. Озеран та інші. Але наявність значної кількості невирішених питань обліку витрат на виробництво

продукції свідчить про чималий інтерес до обраної теми та про необхідність його подальшого дослідження.

Постановка завдання. Ефективне управління виробничим процесом залежить від розроблення менеджментом заходів щодо оптимізації витрат. На сьогоднішній день спостерігається ряд факторів, які негативно впливають на формування інформаційної системи підприємства, а отже, і на прийняття якісних управлінських рішень. До них можна віднести: приділення недостатньої уваги до оцінки товарних запасів та фінансових результатів; невідповідність ведення обліку необхідним вимогам, здійснення оцінки витрат у короткостроковій перспективі без врахування стратегічних планів, обчислення результатів фінансово-господарської діяльності на основі припущень про виробничі процеси тощо. Саме тому визначення теоретичних і практичних аспектів інформаційної системи обліку витрат та окреслення напрямів її удосконалення є основним завданням написання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробниче підприємство є окремим господарюючим суб'єктом, ефективність діяльності якого безпосе-

редньо залежить від кваліфікованого управління, котре повинно володіти своєчасною, достовірною, повною економічною інформацією, що формується у процесі ведення управлінського обліку.

Управлінський облік з позиції менеджменту підприємства розглядається як інструмент, що сприяє підвищенню якості та оперативності прийняття управлінських рішень. Основною його метою є надання можливості максимізувати очікуваний прибуток і ефективно контролювати ризики господарської діяльності в короткостроковому та довгостроковому періодах. При цьому вагомою та важливою його складовою є облік виробничих витрат. Адже інформація, яка формується за рахунок систематизації, вимірювання та обчислення понесених витрат на постійній основі, є основою для прийняття управлінських рішень та відображається у фінансовій та управлінській звітності.

Ефективність системи обліку виробничих витрат залежить від значної кількості зовнішніх та внутрішніх факторів, які мають прямий та опосередкований вплив на формування її елементів. До таких факторів можна віднести наступні: дотримання законодавчо-нормативних вимог, визначення та оцінка виробничих витрат, виділення синтетичних та аналітичних рахунків, документальне забезпечення обліку в інформаційній базі підприємства, узагальнення інформації у звітності на конкретну дату, проведення аналітичних процедур.

При організації обліку витрат відповідно до організаційних та технологічних особливостей підприємства спочатку визначають об'єкти витрат. На різних рівнях управління потрібна інформація, згрупована відповідно до місця понесення витрат, характеру їх виникнення тощо. Тому об'єкти витрат, виходячи з потреб менеджерів, виділяють за різними критеріями, за елементами операційних витрат, статтями калькуляцій, за місцем виникнення, за групами готової продукції, за характером включення до собівартості продукції.

Підтримуючи думку А. Г. Паскалової, вважаємо, що облік витрат є підсистемою управління, яка методично та інформаційно підтримує процес управління витратами за рахунок планування, обліку, аналізу та контролю за витратами у цілому, окремих центрів відповідальності та бізнес-процесів, що забезпечує прибутковість та економічний розвиток господарюючих суб'єктів у довгостроковій перспективі [2, с. 38].

Основним завданням організації обліку є виділення структурної одиниці – центрів витрат та центрів відповідальності – в організаційній структурі підприємства. Такий підхід дасть змогу згрупувати витрати за кожним підрозділом, за

призначенням, за видом продукції, за напрямком. Це, в свою чергу, дозволить:

- виділити вузькоспеціалізовані підрозділи з простою побудовою облікового процесу;
- встановити належність витрат до конкретно-го центру витрат, центру відповідальності;
- уникнути подвоєння даних і громіздкості економічних робіт;
- отримати інформацію у вигляді, придатному для здійснення калькулювання кінцевого продукту;
- встановити відповідальних осіб;
- отримати повну інформацію для здійснення завдань контролю, аналізу, управління [3].

Технологічний процес обліку виробничих витрат включає в себе ряд елементів, які взаємопов'язані між собою та впливають один на одного при формуванні цілісної інформаційної системи обліку витрат. Визначення елементів технологічного процесу має важливе значення для організації бухгалтерського та управлінського обліку. Схему технологічного процесу та взаємозв'язок її елементів зображено на рис. 1.

На державному рівні методологія обліку витрат визначається М(С)БО 16 “Витрати”, на рівні підприємства (управлінський облік) – в Положенні про облікову політику. Вони передбачають методологічні принципи формування облікової інформації про витрати. Зокрема, поділ витрат на елементи операційних витрат, на елементи собівартості продукції, визначення об'єктів обліку витрат, організацію синтетичного та аналітичного обліку витрат виробництва.

Для контролю, аналізу та планування витрат існує потреба в зборі, узагальненні, обробці та інтерпретації інформації для потреб менеджменту підприємства. Для цього використовують різні форми документів, починаючи від первинних документів і закінчуючи регістрами обліку та формами звітності. Розробка форм документів та їх інформаційне навантаження вирішується самостійно керівництвом підприємства та залежить від кваліфікації працівників, їх фахових знань та практичного досвіду. При цьому основною вимогою є своєчасність та достовірність визначення фактичних виробничих витрат за звітний період.

Слід зазначити, що кожна стаття витрат передбачає попередній інжиніринг операцій та математичне обґрунтування методики розрахунку. Доречним є використання попереднього досвіду стандартизації витрат виробництва на якісно новому рівні. Документальне фіксування даних включає контроль і аналіз витрат виробничого підрозділу та усєї компанії.

Рис. 1. Схема елементів технологічного процесу обліку виробничих витрат (Розроблено автором)

Виходячи з вищевикладеного, облік виробничих витрат забезпечує досягнення трьох цілей:

- оперативне планування і контроль витрат;
- прийняття управлінських рішень;
- визначення собівартості випущеної продукції.

Відповідно до цієї мети визначаються типи собівартості: собівартість по центрах відповідальності; виробнича собівартість, що використовується для встановлення цін, прийняття оперативних рішень. Принцип розмежувань різних видів собівартості потрібний суб'єктам господарювання для регулювання цифр в потрібному їм напрямку.

В обліку завжди виникає потреба коректного збору, узагальнення, обробки, інтерпретації інформації у встановлені терміни та у потрібній формі. Тому аналіз елементів процесу обліку виробничих витрат є джерелом інформації для управління виробничими витратами та слугує індикатором виявлення проблемних моментів технологічного процесу обліку. Керівники докладають зусиль, націлених на оптимізацію способу розподілу ресурсів, підвищення ефективності їх використання у підприємницьких структурах, а також їх використання у найбільш прибуткових сегментах їх господарської діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином інформаційне забезпечення, яке формується на даних

обліку витрат, повинно включати наявність інформації, яка генерує інформаційну базу щодо персоналу, інформаційних технологій та за сприянням яких генерується інформація про витрати (зменшення економічних вигод) за різними сегментами діяльності суб'єкта господарювання, з метою сприяння управління витратами.

Для обґрунтування процесу управління витратами найважливіше значення має оперативно отримана інформація про витрати, що дозволяє втручатись у виробничий процес і оптимізувати його. Виходячи з особливостей галузевого виробництва, необхідно розробити єдині типові внутрішньогалузеві аспекти обліку, які за потреби можливо адаптувати до конкретних умов і особливостей сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пархоменко Л. А., Малюга Л. М., Фротер О. С., Нижник І. О. Методи обліку та управління операційними витратами. *Економіка та держава*. 2022. № 1. С. 50-54.
2. Шеленко Д. І., Матковський П. Є. Управління витратами виробництва у системі контролінгу підприємницьких структур. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти* : матеріали IV Міжнародної

науково-практичної інтернет-конференції, 22-23 березня 2022 р. Ч. 2. Львів : ЛНУП, 2022. 320 с.

3. Скрипник М. І. Організація обліку витрат у розрізі центрів витрат та центрів відповідальності / Облік і фінанси АПК: освітній портал: веб-сайт. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/organizaciya-obliku-vitrat-u-rozrizi-centriv-vitrat-ta-centriv-vidpovidalnosti.html/>

4. Karaoglan A. D., Karademir O. Flow time and product cost estimation by using an artificial neural network (ANN): A case study for transformer orders. *The Engineering Economist*. 2017. Vol. 62(3). Pp. 272-292.

5. Drobyazko S., Shapovalova A., Bielova O., Nazarenko O. and Yunatskyi M. Formation of Hybrid Costing System Accounting Model at the Enterprise. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*. 2019. Vol. 23, Issue 6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/formation-of-hybrid-costing-system-accountingmodel-at-the-enterprise-8796.html>.

REFERENCES

1. Parkhomenko, L. A. Maliuha, L. M. Froter, O. S. and Nyzhnyk, I. O. (2022), Metody obliku ta upravlinnia operatsijnymy vytratamy, *Ekonomika ta derzhava*, № 1, s. 50-54.

2. Shelenko, D. I. and Matkovs'kyj, P. Ye. (2022), Upravlinnia vytratamy vyrobnytstva u systemi kontrolinhu pidprijemnyts'kykh struktur, *Aktual'ni problemy suchasnoho biznesu: oblikovo-finansovyj ta upravlins'kyj aspekty* : materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 22-23 bereznia 2022 r. Ch. 2, LNUP, L'viv, 320 s.

3. Skrypnyk, M. I. Orhanizatsiia obliku vytrat u rozrizi tsestriv vytrat ta tsestriv vidpovidalnosti / Oblik i finansy APK: osvittnij portal: veb-sajt, available at: <https://magazine.faaf.org.ua/organizaciya-obliku-vitrat-u-rozrizi-centriv-vitrat-ta-centriv-vidpovidalnosti.html/>

4. Karaoglan, A. D. and Karademir O. (2017), Flow time and product cost estimation by using an artificial neural network (ANN): A case study for transformer orders, *The Engineering Economist*, vol. 62(3), pp. 272-292.

5. Drobyazko S., Shapovalova A., Bielova O., Nazarenko O. and Yunatskyi M. (2019), Formation of Hybrid Costing System Accounting Model at the Enterprise, *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, vol. 23, Issue 6, available at: <https://www.abacademies.org/articles/formation-of-hybrid-costing-system-accountingmodel-at-the-enterprise-8796.html>.

Стаття надійшла до редакції 09 травня 2022 року

УДК 17.022.1:332.1 (477.83)

Полякова Ю. В.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

д.е.н., доц., професор кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Басій Н. Ф.,

basij@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7003-6007, Researcher ID: F-9024-2019,

к.е.н., доц., завідувач кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Яремко Л. А.,

yaremkolarisa@lute.lviv.ua, ORCID ID: 0000-0002-4258-1195,

Researcher ID AAA -8875-2022,

д.е.н., проф., професор кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОГО ІМІДЖУ РЕГІОНІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ РОЗВИТКУ

Анотація. *Стаття присвячена розробленню та обґрунтуванню теоретичних і практичних засад формування ділового іміджу регіонів. З'ясовано підходи до розгляду поняття "імідж", окреслено взаємозв'язок між іміджем, брендом та репутацією. Доведено, що імідж є за своєю сутністю багатограним поняттям, зокрема нематеріальним активом, розумовим уявленням, елементом комунікації, який має на меті скорегувати уявлення і запити конкретних цільових груп. Важливість формування позитивного іміджу регіону обумовлена необхідністю створення сприятливого бізнес-середовища, сприяння зростанню добробуту і рівня життя місцевих мешканців, формування ефективних форматів ділового середовища в умовах посилення євроінтеграційних процесів. Наголошено на трактуванні позитивного ділового іміджу регіону або території як чинника формування сприятливого враження про Україну та її регіони в цілому, що підвищує їх авторитет у міжнародному співтоваристві. Розглянуто види заходів, що реалізуються у процесі формування іміджу Львівської області. Виявлено сучасні характеристики бренда міста Львова та його іміджу. Обґрунтовано маркетингову стратегію розвитку території, яка охоплює дев'ять етапів і може бути застосована для формування та підтримки ділового іміджу Львівської області. Така стратегія охоплює аналіз ситуації, визначення цілей, сегментацію ринку, проведення ринкового дослідження, позиціонування та брендинг, вибір набору інструментів PR-комунікації, розробку інструментарію оцінювання, підготовку бюджету, розробку стратегії та плану її впровадження. Отримані результати дослідження складових та характеристик сучасного бренда міста Львова дозволяють презентувати його як дружнє місто, відкрите для міжнародної спільноти з європейською спадщиною, яке характеризується збереженням унікальної атмосфери, українських національних та духовних цінностей.*

Ключові слова: імідж, бренд, репутація, діловий імідж, формування іміджу, маркетингова стратегія.

Poliakova Ju. V.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Basij N. F.,

basij@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7003-6007, Researcher ID: F-9024-2019,

PhD., Associate Professor, Head of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Yaremko L. A.,

yaremkolarisa@lute.lviv.ua, ORCID ID: 0000-0002-4258-1195,

Researcher ID AAA -8875-2022,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

FORMATION OF BUSINESS IMAGE OF REGIONS AS A PREREQUISITE FOR THEIR DEVELOPMENT

Abstract. *The article is devoted to the development and substantiation of theoretical and practical principles of forming the business image of the regions. Approaches to the concept of "image" are clarified, the relationship among image, brand and reputation is outlined. It is proved that the image is essentially a multifaceted concept, in particular an intangible asset, mental representation, an element of communication that aims to adjust the perceptions and requests of specific target groups. The importance of forming a positive image of the region is due to the need to create a favorable business environment, promote the well-being and living standards of local residents, the formation of effective business environment formats in terms of strengthening European integration processes. Emphasis is placed on the interpretation of a positive business image of a region or territory as a factor in creating a favorable impression of Ukraine and its regions as a whole, which increases their prestige in the international community. The types of measures implemented in the process of image formation of Lviv region are considered. Modern characteristics of the Lviv city brand are revealed. The marketing strategy of the territory development is substantiated, which covers nine stages and can be used to form and maintain the business image of Lviv region. This strategy includes situation analysis, goal setting, market segmentation, market research, positioning and branding, selection of a set of PR communications tools, development of evaluation tools, budget preparation, strategy development and implementation plan. The obtained results of the study of the components and characteristics of the modern brand of the city of Lviv allow us to present it as a friendly city, open to the international community with a European heritage, which is characterized by the preservation of a unique atmosphere, Ukrainian national and spiritual values.*

Keywords: image, brand, reputation, business image, image formation, marketing strategy.

JEL Classification: M31, M37, R58

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-09>

Постановка проблеми. Позитивний імідж будь-якої країни безпосередньо визначає рівень її інвестиційної привабливості, міжнародної конкурентоспроможності порівняно з іншими аналогічними суб'єктами. Сучасні процеси інтеграції та глобалізації посилюють важливість формування та підтримки позитивного іміджу окремих регіонів, оскільки в сучасному світі вони виступають як самостійні суб'єкти господарських відносин. Створення позитивного ділового іміджу розглядається як перспективна, стратегічна і довгострокова робота, результат якої визначає можливості розвитку регіону, сприятливість бізнес-середовища, сприяє зростанню добробуту і рівня життя місцевих мешканців, ефективному використанню наявного комунікаційного потенціалу, обумовлює виникнення якісних конкурентних умов та безпеку здійснення економічних операцій.

Для нашої країни актуалізується політика створення сприятливого іміджу регіонів у контексті побудови ефективних форматів ділового середовища в умовах посилення євроінтеграційних процесів, реалізації положень Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, зокрема посилення комунікаційної політики регіонів стосовно їх популяризації на національному та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні і практичні аспекти дослідження поняття "імідж" та пов'язаних із ним категорій є предметом наукового пошуку як вітчизняних, так і іноземних вчених, причому у різних сферах, зокрема політичній, соціальній, економічній, культурній тощо. Так, детального розгляду набули питання створення туристичного іміджу регіонів з погляду управління інвестиційною привабливістю (Н. Богдан, В. Сідельник), визначення чинників, що її визначають (О. Стельмах, М. Смикова), значення туристичного іміджу для розвитку області (О. Романів, Т. Трусова, С. Уліганець, Д. Басюк, Л. Мельник), створення туристичних кластерів (О. Коляденко) тощо. Важливими залишаються аспекти формування іміджу регіонів як центрів виробництва певних товарів або послуг, розвитку ділового середовища (М. Пашкевич, О. Фінагіна, О. Зінченко, Н. Сапельнікова), як факторів їх соціально-економічного розвитку або зміцнення конкурентоспроможності (О. Карий, В. Аханаєва, О. Кабанова), впливу на цільові ринки (В. Кужняр).

Доцільним сьогодні, на нашу думку, є розгляд питання формування іміджу регіонів на основі врахування наявних на відповідній території конкурентних переваг, залучення спеціалізованих інституцій та застосування сучасних засобів комунікаційної політики, оскільки регіони країни

виступають реальними учасниками системи ринкових відносин на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Постановка завдання. Метою статті є розробка підходів щодо формування ділового іміджу регіонів як передумови їх соціально-економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні науковці (С. Уліганець, О. Карий) імідж регіону визначають як таку характеристику: відносно статичну множину емоційних вражень, раціональних очікувань, що мають відтворення у масовій та індивідуальній свідомостях, переконань і уявлень осіб, які формуються з приводу відмітних особливостей кожного регіону, визначаються з урахуванням інформаційних ресурсів, отриманих про територію з різних джерел та власного досвіду. Водночас імідж регіону розглядається як різноплановий, емоційно забарвлений, штучно створений образ, що складається у свідомості населення. Імідж регіону не існує відокремлено, він знаходиться під контролем адміністративних інституцій, засобів масової інформації, створюється відомими особами або діячами різних сфер життєдіяльності, місцевими мешканцями, як відповідної території, так і населених пунктів, що територіально входять до складу досліджуваного регіону [1]. Отже, імідж

регіону як території – це певний нематеріальний актив, що може мати конкретну вартість, це також економічна категорія, що впливає на значну частину суміжних сфер діяльності та визначає можливість їх розвитку. Виходячи з цього, імідж регіону в стратегічній перспективі можна пов'язувати з його конкурентоспроможністю.

Загалом термін “імідж” походить від англійського image – образ, відображення. Енциклопедичний соціологічний словник трактує імідж як зовнішній образ, що створюється суб'єктом, для формування певного враження, думки, відношення. Імідж існує у взаємозв'язку з брендом, репутацією, що представлено на рис. 1.

Якщо імідж більшою мірою відображає емоційне сприйняття міста (подобається або не подобається), то репутація формується на основі достовірних знань і оцінювань (надійність, безпечність, вигідність, зручність). Інша відмінність у тому, що імідж створюється і змінюється швидшими темпами, головним інструментом його формування і коректування виступають зв'язки з громадськістю. Стабільна репутація складається переважно в процесі безпосередньої взаємодії з контактними особами протягом достатньо тривалого періоду, але використовується значно довше [3].

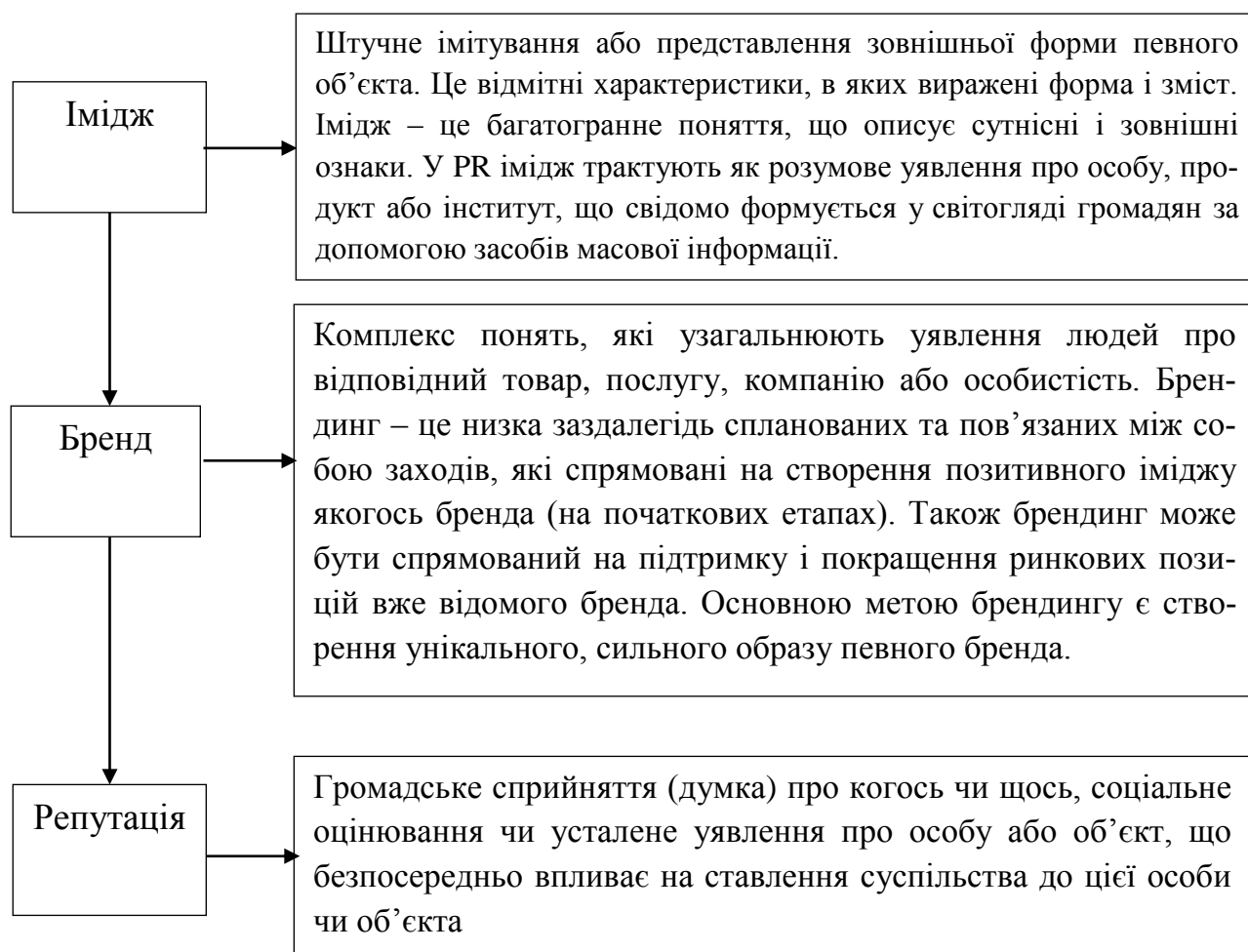

Рис. 1. Взаємозв'язок між іміджем, брендом та репутацією

За: [1; 2]

Проведений аналіз різноманітних визначень “іміджу” регіону дозволяє виокремити: імідж також є за своєю сутністю процесом комунікації, що має на меті скорегувати уявлення і запити конкретних цільових груп. Сьогодні актуалізується питання формування позитивного іміджу регіону, оскільки це визначатиме прагнення інвесторів та бізнесменів працювати на цій території, бажання людей мешкати в її межах та привабливість для економічної діяльності. Нам видається доцільним підкреслити важливість виокремлення такого рівня розгляду іміджу регіону, як діловий, враховуючи актуальність соціально-економічного розвитку країн і територій в умовах, коли їхня конкурентоспроможність формується передусім під дією процесів інтелектуалізації виробництва та суспільства. Привабливий діловий імідж, на нашу думку, значно підвищує конкурентоспроможність території, підкреслюючи її можливості залучення до регіону перспективних цільових груп за різними інтересами, здатних ефективно вирішувати проблеми розвитку території у будь-якій сфері.

Позитивний діловий імідж регіону (території) можна трактувати як визначену характеристику, що є результатом власних досягнень у різних сферах; підвищує рівень самооцінки мешканців; відображає існуюче співвідношення ціннісних установок й очікувань зацікавлених суб’єктів, транслюється у соціальне середовище та забезпечує досягнення високого рівня конкурентоспроможності; передбачає наявність процесу комунікації.

Таким чином, формування ділового іміджу території або регіону справляє безпосередній вплив на сприятливість бізнес-клімату, визначає рівень

підприємницької активності та конкурентоспроможності, виступає сигнальним орієнтиром для вітчизняних та іноземних інвесторів і бізнесменів, а також інструкцією для органів державної влади та місцевого самоврядування.

Для успішного перебігу маркетингової стратегії розвитку території щодо формування ділового іміджу має значення комплекс заходів, що проводяться у межах різних напрямів, зокрема наукові, спортивні, економічно-інвестиційні, професійні, релігійні, ділові, культурно-просвітницькі та ті заходи, які відбуваються з нагоди свят та визначних подій (рис. 2).

Для проведення культурно-просвітницьких заходів у Львівській області існує значна кількість відповідних закладів, зокрема: 17 музеїв, 11 театрів, 1374 бібліотеки, 1397 установ клубного типу та 13 концертних організацій. Паспорт Львівської області визначає, що Львів нагадує музей просто неба, тому що на його території налічується 2000 історичних, архітектурних і культурних пам’яток [4].

Культура і традиції Львівської області формувалися протягом тривалого періоду, це обумовило виникнення яскравих поєднань в архітектурі міста, комплексу національних ідей та культури. Завдяки цьому місто стало економічним, освітнім та культурним осередком західної частини України. У Львові розміщені 12 закладів вищої освіти, де навчається значна кількість здобувачів, тому місто обґрунтовано отримало репутацію освітнього. Загальна кількість археологічних, історичних, містобудівних, архітектурних і мистецьких пам’яток на території області налічує 3934.

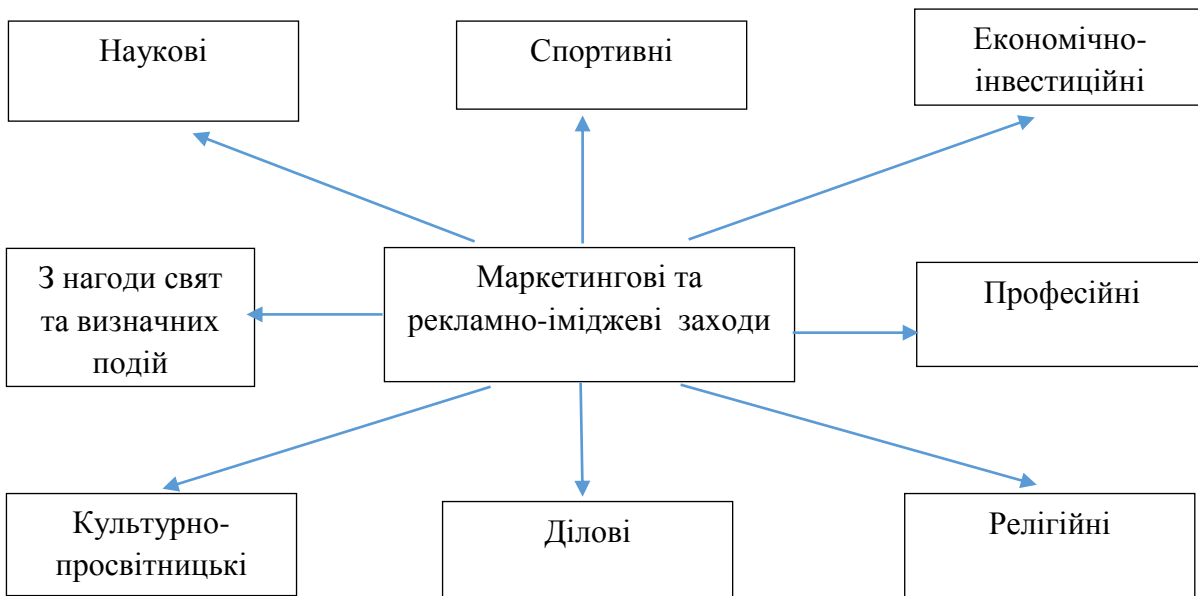

Рис. 2. Види заходів, що реалізуються у процесі формування іміджу Львівської області

Для проведення заходів у Львові є спеціалізовані площадки, серед них !FEST REPUBLIC, ПК залізничників “Рокс”, Malevich Concert Arena, Театр імені Марії Заньковецької, Перший український театр для дітей та юнацтва, Філармонія, Малевич: concert arena & night club, Львівський будинок органної і камерної музики, Львівський театр опери і балету, Львівський Державний Цирк. Прикладами культурно-просвітницьких заходів є фестивалі Zaxidfest, “На каву до Львова”, “Свято сиру і вина у Львові”, “Street Food So Good”, “Siesta Fiesta BBQ”, “Craft Beer & Vinyl Music Festival”, фестиваль “Святкуймо Воскресіння разом” та концерти, наприклад “Різдвяний вечір”, “Вдома на Різдво”, Великий Різдвяний концерт з Львівськими музикантами, “Пригода Святого Миколая”, Різдвяний JAZZ, “World Christmas Songs”, концерт новорічних хітів, концерт Різдвяних саундтреків, “Christmas польвівськи”, останні заходи також можна розглядати і у контексті релігійних. Інтернет-ресурс MoeMisto.ua дозволяє детально ознайомитися з усіма такими заходами.

Львів обґрунтовано вважається містом із потужним потенціалом в організації і проведенні різноманітних заходів. Івенти, які мають місце у практиці, стосуються як івент-подій, що генеруються спеціально для визначених клієнтів, представників бізнес-структур, потенційних партнерів, так і корпоративних івентів для реалізації функцій зовнішнього маркетингу; спеціальних івентів, розрахованих на масову аудиторію. Метою зазначених заходів виступає зміна іміджу території у крашу сторону, формування так званого “обличчя” міста. Як результат очікується масштабне позитивне його схвалення представниками цільової аудиторії, що втілюється у зростаючій доброзичливості, підвищенні рівня зацікавленості потенційних партнерів у налагодженні та підтримці співробітництва.

Світовий досвід формування ділового іміджу територій описує цей процес як результат активного відображення ділового середовища, його кількісних і якісних трансформацій, що максимально наближені до суспільного прогресу. Вагомим завданням у питаннях регулювання ділового середовища є забезпечення розвитку та безпеки. Стратегічне планування формування ділового іміджу має сприяти повноцінній участі всіх зацікавлених, розробленню стратегії розвитку відповідно до ключових інтересів і потенційних можливостей [5].

Маркетингова стратегія розвитку території охоплює декілька етапів. Для обґрунтування підходів щодо формування та підтримки ділового іміджу Львівської області використовуємо послідовність, розроблену в межах реалізації Проєкту міжнародної технічної допомоги “Партнерство для розвитку міст” [6].

1. Аналіз ситуації – визначення ключових переваг та проблематики територій, дослідження сформованого іміджу, позиції в інформаційному просторі.

Основними перевагами Львівщини відповідно до Стратегії розвитку області є наступні: сприятливе географічне розташування та економічні харак-

теристики, наявність спільного кордону з ЄС та сучасних прикордонних пунктів пропуску; високий рівень диверсифікації регіональної економіки; високий рівень індустріалізації економічної системи; формування ефективної системної взаємодії учасників економічної екосистеми; науково-технічний потенціал, розвинена мережа наукових та освітніх закладів; високий рівень комунікаційної активності, постійне поширення інформації про переваги та позитивний імідж Львівської області [7].

Сучасна проблематика території розкривається у наступному [8; 9]: внутрішньорегіональний дисбаланс ринку праці, розвитку економіки регіону, логістично-транспортної інфраструктури, соціальної сфери; негативне забарвлення міграційних процесів; висока енерговитратність виробничих процесів; недостатній рівень інтегрованості науки та реального сектора економіки; невирішеність проблем поводження з відходами, порушення екологічної рівноваги.

Сформований імідж області охоплює статус обласного центру як міста з багатою архітектурною, збереження українських традицій, визначних подій, літератури, ресторанної культури та інновацій. У регіону загалом є чітко сформований туристичний імідж, серед яскравих останніх змін слід виокремити закріплення новітнього галузевого статусу Львівської області як центру розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і відповідних кластерів.

2. Визначення цілей (мета і завдання стратегії, результати проведення брендингу і комунікаційних заходів). Ціллю визначено формування і підтримку ділового іміджу Львівської області, привабливого для ведення бізнесу, залучення іноземних інвесторів, здійснення капіталовкладень, реалізації зовнішньоекономічних операцій суб’єктами підприємницької діяльності.

Зауважимо, що ділове середовище вітчизняних регіонів несе на собі відбиток багатьох економічних проблем та конфліктів інтересів, що формувалися не одне десятиліття [10]. Проте Львівщина сьогодні є територією дотримання європейських цінностей та високого життєвого рівня, практичних можливостей розвитку особистості та реалізації бізнес-проєктів, регіоном із конкурентоспроможною інноваційною економікою.

3. Сегментація ринку (розподіл цільової аудиторії на чіткі групи). Основними групами зацікавлених осіб є наступні: інвестори, підприємці, партнери, місцеві мешканці, туристи.

Інвестор шукає проєкт, який відчуває потреби часу. Гармонійне поєднання технології, результативності командної роботи, довгостроковий аналіз трендів можуть актуалізувати пошук рішення для вирішення профільних задач і зацікавити потенційного інвестора.

Підприємець прагне передусім реалізувати власні амбіції. Успішні проєкти, які створюються здебільшого молодими підприємцями, орієнтуються на експортні можливості та міжнародні тренди.

Партнерами регіону при формуванні ділового іміджу можуть виступати міжнародні фонди, ор-

ганізації або інші регіони. Потенційні можливості розкриваються при спільній участі у реалізації інфраструктурних проєктів.

Місцеві мешканці потребують вирішення екологічних проблем, стабілізації ринку праці, підвищення рівня доходів, безпечності та зручності проживання, дотримання високих соціальних стандартів. Це робиться за рахунок соціально відповідального бізнесу, підвищення обсягів сплачених податків.

Потреби сучасного туриста – не у туристичному продукті в класичному сенсі, а в нових відчуттях, пригодах, можливостях розширити свій бізнес, саморозвиватися, слідкувати за новими трендами, а також отримувати максимально комфортний відпочинок.

4. Проведення ринкового дослідження (аналіз потреб і бажань кожної групи цільової аудиторії).

Виходячи з інтересів основних груп зацікавлених осіб, їх потреби перебувають і в площині міжнародних аспектів розвитку. Інвестори і підприємці орієнтуються на експортні можливості. Партнери вивчають зовнішнє середовище, перш ніж запропонувати або погодитися на співробітництво. Місцеві мешканці зацікавлені у комфортних умовах проживання, підвищенні рівня доходів, що досягається за рахунок провідних галузей промисловості та сервісу на території відповідного регіону.

Важливим у досягненні позитивних змін соціально-економічного розвитку регіону є та підтримка, яку отримує бізнес на рівні держави та області. Зазначимо, що на теперішній час реалізуються дві цільові програми регіонального рівня, які передбачають підтримку бізнесу. Це “Програма підвищення конкурентоспроможності Львівської області” та “Комплексна програма підтримки та розвитку агропромислового виробництва”.

5. Позиціонування та брендинг (формування концепції цільового іміджу і бренда міста, підготовка технічного завдання для візуалізації бренда міста).

Бренд – це логотип під гаслом “Відкритий для світу”. Концепція бренда побудована на використанні п’яти кольорів, які уособлюють відкритий характер, привітність, контрастність та різноманітність міста у різні часи. Яскравість кольорів передає характер Львова та його інноваційність. Основою логотипу є силуети п’яти найбільш впізнаваних архітектурних споруд центральної частини міста.

6. Вибір набору інструментів комунікаційної діяльності (обрання каналів та інструментів комунікації, визначення ключових повідомлень).

Координація заходів щодо реалізації стратегії передбачає: чіткий розподіл повноважень, усунення дублювання під час прийняття рішень, налагодження ефективної співпраці всіх учасників.

Традиційні види маркетингових інструментів, які нами пропонуються: реклама, директ-маркетинг, брендинг, PR-діяльність (зв’язки з громадськістю), публіситі, спонсорство, презентації.

Також суб’єктами, що будуть залучені до реалізації стратегії, будуть використовуватися SMM (комплекс заходів із використання соціальних медіа-ресурсів); пошуковий маркетинг (низка заходів, що спрямовані на збільшення відвідуваності сайту його цільовою аудиторією); SMO (комплекс заходів, що спрямований на підвищення формування довіри до бренда); Email-Marketing (канал здійснення маркетингової комунікації, що спрямований на постійно зацікавлену цільову аудиторію); банерна реклама (розміщення графічних зображень для залучення потенційних клієнтів); VSM (тип інтернет-реклами, в якому рекламне звернення відображається відповідно до контексту інтернет-сторінки); Event marketing (комплекс заходів із організації подій, заходів у якості презентації для активізації уваги аудиторії, поширена технологія маркетингових комунікацій як в офлайн- та і в онлайн-середовищі). Ключові повідомлення: рекламні друковані повідомлення, відеоролики, презентації, банери тощо.

7. Розробка інструментарію оцінювання (визначення індикаторів для моніторингу виконання запланованих маркетингових цілей, перегляду й коригування змісту стратегії).

Індикаторами успішності реалізації стратегії виступатимуть кількісні показники: валовий регіональний продукт, обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1 особу, експорт товарів у розрахунку на 1 особу, кількість малих і середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. населення, середньомісячна заробітна плата у грн, рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці.

8. Підготовка бюджету (визначення вартості, оптимізація витрат, обґрунтування джерел фінансування)

Реалізація стратегії передбачає залучення фінансових ресурсів із різних джерел: кошти Державного фонду регіонального розвитку, субвенцій, інших трансфертів із державного бюджету місцевим бюджетам; кошти місцевих бюджетів; кошти міжнародних організацій, зокрема кошти технічної допомоги ЄС; кошти інвесторів, власні кошти підприємств; благодійні внески; кошти з інших джерел, не заборонених законодавством.

Конкретні обсяги фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для виконання стратегії, визначаються під час розроблення Плану заходів із її реалізації.

9. Розробка стратегії та плану її впровадження (ухвалення пакета документів, моніторинг, звітування).

У ході моніторингу вирішуються завдання: контроль за реалізацією стратегії; оцінювання ступеня досягнення прогресу за визначеними індикаторами, аналіз інформації щодо змін зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку регіону. Відповідний звіт має складатися та представлятися для обговорення. На основі моніторингу здійснюватиметься оцінка необхідності уточнення чи перегляду окремих елементів документа.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. До визначення поняття “імідж” застосовуються різні підходи. Його трактують як зовнішній образ, що створюється суб’єктом, для формування певного враження, думки, відношення; певний нематеріальний актив, що може мати конкретну вартість; розумове уявлення про об’єкт, що свідомо формується у громадській свідомості за допомогою засобів масової інформації. У сучасному глобальному середовищі та в умовах поживлення інтеграційних світогосподарських процесів актуалізується завдання формування ділового іміджу регіонів, які виступають самостійними суб’єктами ринкових відносин на різних рівнях. Результати дослідження складових та характеристик сучасного бренда міста Львова дозволяють презентувати його як дружнє місто, відкрите для міжнародної спільноти з європейською спадщиною, яке характеризується збереженням унікальної атмосфери, українських національних та духовних цінностей. Сьогодні місто більш відоме як центр українського туризму та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і відповідних кластерів. Підготовка та реалізація маркетингової стратегії регіону щодо формування і підтримки ділового іміджу включає наступні етапи: аналіз ситуації, визначення цілей, сегментація ринку, проведення ринкового дослідження, позиціонування та брендинг, вибір набору інструментів PR-комунікацій, розробка інструментарію оцінювання, підготовка бюджету, розробка стратегії та плану її впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уліганець С. І., Басюк Д. І., Мельник Л. В. Значення туристичного іміджу для розвитку Закарпатської області. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 24. С. 162-172.
2. Трач Ю., Карий О. Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв’язок і вплив на розвиток територій, організацій та окремих осіб. *Вид-во Львівської політехніки*. 2011. № 706. С. 182-187.
3. Карий О. І. Імідж міста як фактор його розвитку. *Економіка та держава*. 2010. №10. С. 35-37.
4. Паспорт Львівської області. URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/about-the-council/pasport-lvivskoji-oblasti>.
5. Пашкевич М. С., Фінагіна О. В. Формування позитивного іміджу територій як базис розвитку ділового середовища регіонів України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 74-78.
6. Брендинг і маркетинг територій. У чому секрет найбільш успішних міст України? Федерація канадських муніципалітетів. Проект міжнародної технічної допомоги “Партнерство для розвитку міст”. 2019. 58 с.
7. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf.

8. Програма підвищення конкурентоспроможності Львівської області. URL: https://archive.lvivoblrada.gov.ua/document.php?doc_id/919.

9. Топ-10 проблем, які турбують львів’ян. URL: https://galinfo.com.ua/news/top10_problem_yaki_turbuyut_lvivyan_303055.html.

10. Фінагіна О. В., Зінченко О. А., Сапельнікова Н. Л. Передумови формування позитивного іміджу регіонів України: потенціал, механізми та інструменти розвитку сфери послуг. *Економіка і організація управління*. 2018. № 2 (30). С. 6-13.

REFERENCES

1. Ulihanets', S. I. Basiuk, D. I. and Mel'nyk, L. V. (2013), Znachennia turystychnoho imidzhu dlia rozvytku Zakarpats'koi oblasti, *Heohrafiia ta turyzm*, vyp. 24, s. 162-172.
2. Trach Yu. and Karyj O. (2011), Imidzh, brend ta reputatsiia: ikh vzaiemoz'v'iazok i vplyv na rozvytok terytorij, orhanizatsij ta okremykh osib, *Vyd-vo L'vivs'koi politekhniki*, № 706, s. 182-187.
3. Karyj, O. I. (2010), Imidzh mista iak faktor johu rozvytku, *Ekonomika ta derzhava*, №10, s. 35-37.
4. Passport L'vivs'koi oblasti, available at: <https://lvivoblrada.gov.ua/about-the-council/pasport-lvivskoji-oblasti>.
5. Pashkevych, M. S. and Finahina, O. V. (2017), Formuvannia pozytyvnoho imidzhu terytorij iak bazys rozvytku dilovoho seredovyscha rehioniv Ukrainy, *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, № 4 (40), c. 74-78.
6. Brendynh i marketynh terytorij. U chomu sekret najbil'sh uspishnykh mist Ukrainy? Federatsiia kanads'kykh munitsypalitetiv. Proekt mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy “Partnerstvo dlia rozvytku mist” (2019), 58 s.
7. Stratehiia rozvytku L'vivs'koi oblasti na period 2021-2027 rokiv, available at: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_S_strategija.pdf.
8. Prohrama pidvyschennia konkurentospromozhnosti L'vivs'koi oblasti, available at: https://archive.lvivoblrada.gov.ua/document.php?doc_id/919.
9. Top-10 problem, iaki turbuiut' l'viv'ian, available at: https://galinfo.com.ua/news/top10_problem_yaki_turbuyut_lvivyan_303055.html.
10. Finahina, O. V. Zinchenko, O. A. and Sapeľnikova, N. L. (2018), Peredumovy formuvannia pozytyvnoho imidzhu rehioniv Ukrainy: potentsial, mekhanizmy ta instrumenty rozvytku sfery posluh, *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, № 2 (30), s. 6-13.

Стаття надійшла до редакції 04 травня 2022 року

УДК 519.358

Куцик П. О.,

kutsykpetro@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,

Researcher ID: G-9204-2019,

д.е.н., проф., ректор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Сороківський В. М.,

ORCID ID: 0000-0002-58852690, Researcher ID: G-7762-2019,

к.ф.-м.н., доц., доцент кафедри вищої математики та кількісних методів, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Кузьма Х. В.,

kuzma.khrystyna@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2459-7601,

Researcher ID: E-9543-2019,

к.е.н., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ВЕЛИЧИНИ РИЗИКОВОЇ ПРЕМІЇ

Анотація. Для успішного функціонування суб'єктів бізнесу на фінансовому ринку важливе місце відводиться управлінню фінансовими ризиками, одним із широковживаних методів зниження якого є страхування поряд із страховим ризиком, який страхова компанія приймає на страхування, розглядають фінансовий ризик страхової компанії, невід'ємними складовими якого є ризики проведення нею операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Складовими ризику проведення операційної діяльності є ризики недоотримання страхової премії, втрати збалансованості страхового портфеля, недостатності страхового резерву та проведення перестрахової діяльності. Невід'ємною складовою ризику недоотримання страхової премії, що використовується, як правило, на виплати за запитами на відшкодування є ризик недоотримання ризикової премії. На його зниження впливають визначення науково обгрунтованої величини ймовірності настання страхового випадку та врахування виду закону розподілу випадкової величини збитку. Дослідження наукової та практичної літератури, методичних матеріалів страхових компаній та актуаріїв показало, що при визначенні величини страхової премії загалом та ризикової премії зокрема, коли величина збитку характеризується неперервним розподілом, вид закону розподілу приймається за рівномірний. Метою даної статті було визначення на основі зібраних статистичних даних страхової компанії ПрАТ "Страхова група "Ю.БІ.АЙ-КООП" науково обгрунтованої величини ймовірності настання страхового випадку та встановлення виду закону розподілу випадкової величини збитку, що дозволить порахувати науково обгрунтовану величину страхової премії загалом та ризикової премії зокрема. Зроблено висновок, що врахування виду закону розподілу випадкової величини збитку дозволить визначити обгрунтовану величину ризикової премії, що сприятиме додатковому залученню страхувальників. Проведені дослідження для страхування життя показали, що неврахування виду закону розподілу випадкової величини збитку призвело б як до завищення величини ризикової премії в 1,09 рази, так і до заниження у 1,79 рази.

Ключові слова: фінансові ризики, страховий ризик, страхова премія, ризик недоотримання страхової премії, страхові резерви, надійність страхової компанії, статистичні методи аналізу.

Kutsyk P. O.,

kutsykpetro@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,

Researcher ID: G-9204-2019,

Doctor of Economics, Professor, Rector, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Sorokivsky V. M.,

ORCID ID: 0000-0002-58852690, Researcher ID: G-7762-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics and Quantitative Methods, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Kuzma Kh. V.,

kuzma.khrystyna@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2459-7601,

Researcher ID: E-9543-2019,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

STATISTICAL METHODS OF ANALYSIS OF THE RISK PREMIUM AMOUNT

Abstract. *For the successful functioning of business entities on the financial market, an important place is given to the management of financial risks, one of the widely used methods of reducing which is insurance, along with the insurance risk that the insurance company accepts for insurance. The financial risk of the insurance company, the integral components of which are risks related to carrying out its operational, financial and investment activities is considered. Components of the risk of conducting operational activities are the risks of non-receipt of the insurance premium, loss of balance of the insurance portfolio, insufficient insurance reserve and conducting reinsurance activities. An inherent component of the risk of non-receipt of the insurance premium, which is used, as a rule, for payments for reimbursement requests is the risk of non-receipt of the risk premium. Its reduction is influenced by the determination of a scientifically based value of the probability of the occurrence of an insured event and consideration of the type of law of distribution of the random value of the loss. The study of scientific and practical literature, methodical materials of insurance companies and actuaries showed that when determining the amount of the insurance premium in general and the risk premium in particular, when the amount of loss is characterized by a continuous distribution, the type of distribution law is assumed to be even. The purpose of this article was to determine, based on the collected statistical data of the insurance company PJSC "Insurance Group "Y.BI.AI-COOP", a scientifically based value of the probability of the occurrence of an insured event and to establish the type of law of distribution of the random amount of the loss, which will allow to calculate the scientifically based amount of the insurance premium in general and the risk premium in particular. It was concluded that taking into account the type of law of distribution of the random amount of the loss will allow to determine the reasonable amount of the risk premium, which will contribute to the additional involvement of policyholders. Conducted research for life insurance showed that failure to take into account the distribution law type of random loss amount would lead to an overestimation of the risk premium by 1.09 times as well as to an underestimation by 1.79 times.*

Key words: financial risks, insurance risk, insurance premium, risk of non-receipt of insurance premium, insurance reserves, reliability of the insurance company, statistical methods of analysis.

JEL Classification: C10, G22

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-10>

Постановка проблеми. Діяльність суб'єктів бізнесу на фінансовому ринку завжди супроводжується фінансовими ризиками, ступінь впливу яких на її результати суттєво зростає в сучасних умовах. Для успішного функціонування суб'єктів бізнесу важливе місце відводиться не уникненню фінансових ризиків, а управлінню ними, одним із широковживаних методів якого є страхування. У процесі страхування страхувальнику забезпечується страховий захист за всіма основними видами ризиків, за якими він має намір його забезпечувати. Приймаючи ризики на страхування від страхувальника, страхова компанія сама йому піддається. Вважатимемо такий ризик страховим. Поряд із страховим ризиком розглядають також фінансовий ризик страхової компанії, невід'ємними складовими якого є ризики проведення нею операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Операційна діяльність починається з прийняття страхового ризику та отримання страхової премії за ним. Саме необґрунтовано визначена величина страхової премії продукуватиме для страховика виникнення ризику недоотримання страхової премії та його складових ризиків недоотримання

ризикової премії та ризикової надбавки. Це, в свою чергу, не дозволить сформувати збалансовані страхові портфелі та достатні за розмірами страхові резерви, що сприятиме виникненню ризиків втрати збалансованості страхового портфеля та достатності страхового резерву. Крім того, до складових ризиків проведення операційної діяльності слід віднести ризик перестрахової діяльності, якому піддається страхова компанія при передачі ризиків у перестраховання.

Проблема, яка вирішується в даній статті, стосується питання зниження рівня ризику недоотримання страхової премії загалом та його складової – ризику недоотримання ризикової премії зокрема за рахунок науково обґрунтованої величини ймовірності настання страхового випадку та встановлення виду закону розподілу випадкової величини збитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти діяльності страхових компаній, підходи до визначення величини страхових премій розглядали у своїх працях Р. В. Кобко [6], Ю. В. Александрова [1], І. Ботвіна [2], І. В. Ви-соцька [3], М. В. Сороківська [14, 15], О. С. Папка [10] та інші.

Постановка завдання. Для того, щоб вітчизняні компанії були в змозі відшкодувати запити на відшкодування у повному обсязі, необхідно сформулювати достатні за розміром страхові резерви. Цього можна досягти у випадку, коли зібрані необхідні за розміром страхові премії. Актуальним завданням, яке ставиться у даній праці, є визначення на основі зібраних статистичних даних страхової компанії ПрАТ “Страхова група “Ю.БІ.АЙ-КООП” науково обгрунтованої величини ймовірності настання страхового випадку та встановлення виду закону розподілу випадкової величини збитку, що дозволить порахувати науково обгрунтовану величину страхової премії загалом та ризикової премії зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про фінансовий ризик страхової компанії починають говорити після отримання нею страхової премії, яка використовується на виплату страхових відшкодувань. Зниження її величини призводить до того, що вона отримує недостатні її розміри та сформує недостатні розміри страхових резервів для виплати відшкодувань, а завищення стане причиною того, що страхова компанія ставатиме неконкурентоспроможною, оскільки не зможе залучити достатньої кількості страхувальників, що, як і у випадку зниження, може призвести до зростання ризику розорення.

В основі формування страхової премії лежить ризикова премія T_0 , яка залежить від розміру ймовірності ρ настання страхового випадку та величини збитку внаслідок його настання. Зауважимо, що від величини збитку залежить величина виплат (відшкодування), яка може бути як фіксованою, так і випадковою величиною. Крім того, у випадку неперервної випадкової величини збитку слід враховувати вид його закону розподілу.

Тому для зниження величини ризику розорення необхідно визначити науково обгрунтовану величину ймовірності настання страхового випадку, а також враховувати вид закону розподілу величини збитку.

Як правило, за оцінку ймовірності настання страхового випадку приймають відносну частоту настання страхового випадку $\omega = \frac{m}{n}$, де m – число запитів на відшкодування, n – число укладених договорів за даним видом страхування.

З теорії ймовірностей та математичної статистики відомо, що при великих значеннях n з надійністю γ можна стверджувати, що істинне значення ймовірності ρ знаходиться в довірчому інтервалі:

$$\omega - t_\gamma \sqrt{\frac{\omega(1-\omega)}{n}} \leq \rho \leq \omega + t_\gamma \sqrt{\frac{\omega(1-\omega)}{n}},$$

де t_γ – розв’язок рівняння Лапласа $200(t) = \gamma$.

У працях [14, 15] показано, що за ймовірність настання страхового випадку слід брати праву границю довірчого інтервалу:

$$\rho = \omega + t_\gamma \sqrt{\frac{\omega(1-\omega)}{n}}.$$

З однієї сторони, це підвищить надійність страхової компанії, а з іншої, - призведе до збільшення величини ризикової премії зокрема та страхової загалом.

Оскільки за надійності $\gamma = 0,95$ значення ймовірності настання страхового випадку з однаковою ймовірністю 0,475 може попадати як у праву, так і в ліву частину довірчого інтервалу, то в залежності від обсягу страхового портфеля можна брати значення менше за праву границю. Це може призвести до зростання ризику недоотримання ризикової премії, проте дещо знизить його величину за рахунок збільшення обсягу страхового портфеля, тобто залучення додаткової кількості страхувальників.

Значущість використання замість відносної частоти ω в якості ймовірності настання страхового випадку запропонованої величини ρ є особливо високою для малих портфелів договорів.

Поряд із величиною ймовірності настання страхового випадку в основі розрахунку ризикової премії лежить величина страхових виплат, яка визначається величиною збитку за даними договорами страхування. Вона може бути як фіксованою, так і неперервною випадковою величиною. З теорії ймовірностей та математичної статистики відомо, що неперервна випадкова величина може бути розподілена за рівномірним, показниковим, нормальним та логнормальним законами розподілу. Тому при визначенні величини ризикової премії слід враховувати вид закону розподілу випадкової величини збитку.

Слід зауважити, що на величину ризикової премії впливає також схема участі страхувальника у відшкодуванні збитку (повне та пропорційне відшкодування, відшкодування за правилом першого ризику, умовна та безумовна франшизи).

У даній праці на основі аналізу статистичних даних зі страхування життя страховою компанією ПрАТ “Страхова група “Ю.БІ.АЙ-КООП” проведено аналіз ризику недоотримання величини ризикової премії.

За портфелем із 610 договорів зі страхування життя надійшло 244 запити на відшкодування. Відносна частота $\omega = \frac{244}{610} = 0,4$.

Для зниження ризику недоотримання ризикової премії шляхом зниження очікуваного рівня недоотримання ризикових премій пропонуємо при їх обчисленні замість відносної частоти ω настання страхового випадку брати величину ймовірності ρ ,

яка визначається за формулою $\rho = \omega + t_\gamma \sqrt{\frac{\omega(1-\omega)}{n}}$.

В нашому випадку $\omega = 0,4$, $n = 610$ і для надійності $\gamma = 0,95$, $t_\gamma = 1,96$, а для надійності $\gamma = 0,99$, $t_\gamma = 0,45097,4$, а відповідні рівні недоотримання

$$\Delta T_0 = \frac{0,4388-0,4}{0,4} \cdot 100\% = 9,7\% \text{ і}$$

$$\Delta T_0 = \frac{0,45097-0,4}{0,4} \cdot 100\% = 12,74\%.$$

Отже, чим вища надійність, тим вищим є рівень недоотримання ризикової премії.

Нехай M (ХІА) – умовне математичне сподівання випадкової величини збитку X при настанні страхової події A з ймовірністю настання ρ . Тоді ризикова премія $T_0 = \rho M$ (ХІА). Зокрема, для абсолютно неперервної випадкової величини збитку X умовне математичне сподівання M (ХІА) $= \int_0^a xf(x)dx$, а ризикова премія:

$$T_0 = \rho \int_0^a xf(x)dx.$$

В [7] подані формули для обчислення величини ризикової премії, коли величина збитку X розподілена за нормальним законом розподілу з функцією густини:

$$f_x(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}\right),$$

а також за рівномірним та показниковими законами.

Зокрема, якщо страховий випадок настає з ймовірністю ρ , а майно вартістю C страхується на повну вартість $S = C$, то ризикова премія:

– $T_0 = \frac{\rho C}{2}$ – для рівномірного закону розподілу;

– $T_0 = \frac{1}{2}(1 - \exp(-2C))\rho$ – для показникового закону розподілу;

– $T_0 = \rho \left(\frac{\mu}{2} \left(\varphi\left(\frac{C-\mu}{\sigma}\right) + \varphi\left(\frac{\mu}{\sigma}\right) + \frac{\sigma}{\sqrt{2\pi}} \left(e^{-\frac{\mu^2}{2\sigma^2}} - e^{-\frac{(C-\mu)^2}{2\sigma^2}} \right) + \frac{C}{2} \left(1 - \varphi\left(\frac{C-\mu}{\sigma}\right) \right) \right)$,

де $\varphi(x) = \frac{2}{\sqrt{2\pi}} \int_0^x \exp\left(-\frac{t^2}{2}\right) dt$ – функція Лапласа для нормального закону.

Виявилось, що випадкова величина збитку зі страхування життя розподілена за нормальним законом розподілу.

У пакеті STATISTICA 6.0 на основі статистичних даних нормально розподіленої випадкової величини збитку за 244 запитами отримано значення таких статистичних показників: математичне сподівання величини збитку – 3303,57; найменше значення величини збитку – 75; найбільше значення величини збитку – 20165,21; середньоквадратичне відхилення – 3525,1.

Дослідження наукової та практичної літератури, методичних матеріалів страхових компаній та актуаріїв показало, що при визначенні величини страхової премії загалом та ризикової премії зокрема, коли величина збитку характеризується неперервним розподілом, вид закону розподілу приймається за рівномірний.

Покажемо, що не врахування виду закону розподілу призводить до різних значень величини ризикової премії.

На основі статистичних даних страхової компанії ПрАТ “Страхова група “Ю.Б.АЙ-КООП” для страхування життя величина збитку розподілена за нормальним законом, а величина ризикової премії $T_0 = 4786\rho$.

Якщо б використовувати формулу для рівномірного закону – $T_0 = 5225,5\rho$, а для показникового закону – $T_0 = 2675,14\rho$.

Звідси випливає, що використання реальної величини ризикової премії дозволить залучити більшу кількість страхувальників.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Врахування виду закону розподілу випадкової величини збитку дозволить визначити обґрунтовану величину ризикової премії, що сприятиме додатковому залученню страхувальників. Проведені дослідження для страхування життя показали, що неврахування виду закону розподілу випадкової величини збитку призвело б як до завищення величини ризикової премії в 1,09 рази, так і до заниження у 1,79 рази.

На нашу думку, при подальших дослідженнях стосовно зниження ризику недоотримання ризикової премії зокрема та страхової загалом слід враховувати участь страхувальника у відшкодуванні збитку, а також величину ризику, передану в пере-страхування.

Крім того, для аналізу ризику зниження величини ризику недоотримання страхової премії загалом слід провести аналогічне дослідження щодо зниження ризику недоотримання ризикової надбавки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алескерова Ю. В., Сідак О. М. Управління капіталом страхових компаній. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 18. С. 300-308.
2. Ботвіна Н. Формування страхового ринку в Україні: реалії та проблеми сьогодення. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29. № 4. С. 132-137.
3. Висоцька І. Б., Нагірна О. В. Сучасний стан страхового ринку України та його фінансова безпека. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 2. С. 28-39.
4. Гладчук О. М., Одочук В. С. Страховий ринок України в умовах регуляторної та цифрової трансформації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2020. Вип. 825. С. 59-68.
5. Зайченко К. С., Дзюбенко В. М. Страховий ринок України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5(16). С. 270-275.
6. Кобко Р. В. Структурна динаміка у розвитку страхового ринку України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. № 3(71). С. 134-142.
7. Копич І. М., Сороківський В. М., Черкасова С. В., Сороківська М. В. Актуарні розрахунки: навч. посібник. Львів: “Новий Світ – 2000”, 2014. 214 с.
8. Куцик П. О., Васюник Т. І. Застосування методики трендового аналізу для прогнозування сучасного стану відтворення основного капіталу. *Інтелект XXI: науковий економічний журнал*. 2019. № 2. С. 48-52.
9. Лашик І., Кондрат І., Віблій П., Білець В. Страховий ринок України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 5 (66). С. 105-112.

10. Папка О. С., Сороківська М. В. Визначення величини ризикової премії. *Вісник Львівської державної фінансової академії*. 2010. № 18. С. 260-265.

11. Рейтингове агентство “Експерт-Рейтинг”. Оновлений рейтинг ПрАТ “Страхова група “Ю.БІ.АЙ-КООП”. URL: [http://expert-rating.com/rus/rating-list_individualnye_reitingi_strah_reiting_chao_strahovaya_gruppa_yu.bi.ai-koop_onovlenii_reiting_prat_strahova_grupa_yu.bi.ai-koop\(6\)/](http://expert-rating.com/rus/rating-list_individualnye_reitingi_strah_reiting_chao_strahovaya_gruppa_yu.bi.ai-koop_onovlenii_reiting_prat_strahova_grupa_yu.bi.ai-koop(6)/).

12. Рудь І. Ю., Кондрацька К. В. Страховий ринок України: аналіз та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 87-91.

13. Сороківський В. М., Папка О. С., Кузьма Х. В. Статистичні методи прогнозування показників діяльності страхових компаній. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18-19 червня 2020 р.). С. 63-65.

14. Сороківська М. В. Визначення величини ризикової премії. *Науковий вісник НЛТУУ* : збірник науково-технічних праць. 2007. Вип. 17.1. С. 269-271.

15. Сороківська М. В. Визначення величини ризикової надбавки. *Вісник Львівської комерційної академії* : збірник наукових праць. 2007. Вип. 24. С. 290-294.

REFERENCES

1. Aleskerova, Yu. V., and Sidak, O. M. (2018), *Upravlinnia kapitalom strakhovykh kompanii, Infrastruktura rynku*, vyp. 18, s. 300-308.

2. Botvina, N. (2019), *Formuvannia strakhovoho rynku v Ukraini: realii ta problemy sohodennia, Ekonomichni analizi*, T. 29, № 4, s. 132-137.

3. Vysotska, I. B. and Nahirna, O. V. (2018), *Suchasnyi stan strakhovoho rynku Ukrainy ta yoho finansova bezpeka, Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, vyp. 2, s. 28-39.

4. Hladchuk, O. M. and Odochuk, V. S. (2020), *Strakhovyi rynek Ukrainy v umovakh rehuliatornoi ta tsyfrovoi transformatsii, Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, vyp. 825, s. 59-68.

5. Zaichenko, K. S. and Dziubenko, V. M. (2019), *Strakhovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku, Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vyp. 5(16), s. 270-275.

6. Kobko, R. V. (2019), *Strukturna dynamika u*

rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy, Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, № 3(71), s. 134-142.

7. Kopych, I. M., Sorokivskiy, V. M., Cherkasova, S. V. and Sorokiv'ska, M. V. (2014), *Aktuarni rozrakhunky : navch. posibnyk, "Novyj Svit – 2000"*, L'viv, 214 s.

8. Kutsyk, P. O. and Vasiunyk, T. I. (2019), *Zastosuvannia metodyky trendovoho analizu dlia prohnoznoi otsinky suchasnoho stanu vidtvorennia osnovnogo kapitalu, Intel'ekt KhKhI : naukovyi ekonomichnyi zhurnal*, № 2, s. 48-52.

9. Lashchuk, I., Kondrat, I., Viblyi, P. and Bilets, V. (2020), *Strakhovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku, Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, № 5 (66), s. 105-112.

10. Papka, O. S. and Sorokiv'ska, M. V. (2010), *Vyznachennia velychyny ryzikovoi premii, Visnyk L'viv'skoi derzhavnoi finansovoi akademii*, № 18, s. 260-265.

11. Reitynhove ahentstvo “Ekspert-Reitynh”, *Onovleni reitynh PrAT “Strakhova hrupa “Yu.BI.AI-KOOP”*, available at: [http://expert-rating.com/rus/rating-list_individualnye_reitingi_strah_reiting_chao_strahovaya_gruppa_yu.bi.ai-koop_onovlenii_reiting_prat_strahova_grupa_yu.bi.ai-koop\(6\)/](http://expert-rating.com/rus/rating-list_individualnye_reitingi_strah_reiting_chao_strahovaya_gruppa_yu.bi.ai-koop_onovlenii_reiting_prat_strahova_grupa_yu.bi.ai-koop(6)/).

12. Rud, I. Yu. and Kondratska, K. V. (2019), *Strakhovyi rynek Ukrainy: analiz ta perspektyvy rozvytku, Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*, vyp. 23, Ch. 2, s. 87-91.

13. Sorokivskiy, V. M., Papka, O. S. and Kuzma, Kh. V. (2020), *Statystychni metody prohnozuvannia pokaznykiv diialnosti strakhovykh kompanii, Suchasni napriamy rozvytku ekonomiky, pidpriemnytstva, tekhnolohii ta yikh pravovoho zabezpechennia* : mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Lviv, 18-19 chervnia 2020 r.), s. 63-65.

14. Sorokiv'ska, M. V. (2007), *Vyznachennia velychyny ryzikovoi premii, Naukovyj visnyk NLTUU : zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats'*, vyp. 17.1, s. 269-271.

15. Sorokiv'ska, M. V. (2007), *Vyznachennia velychyny ryzikovoi nadbavky, Visnyk L'viv'skoi komertsijnoi akademii : zbirnyk naukovoi pratsi*, vyp. 24, s. 290-294.

Стаття надійшла до редакції 08 травня 2022 року

УДК 658.512

Процикевич К. І.,

ksenia.prots@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9070-5033,

Researcher ID: GLV-0972-2022,

здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ СТАРТАПІВ У СФЕРІ ІКТ

Анотація. У дослідженні наголошено на актуальності формування та реалізації державної політики становлення та розвитку високотехнологічних стартапів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Узагальнено наукові погляди на поняття “стартап”. Виявлено специфічні характеристики стартапів у порівнянні з іншими суб’єктами господарювання. Запропоновано авторське визначення поняття стартапу як окремого бізнес-проєкту, який реалізується суб’єктом сектора ІКТ та/чи іншого виду економічної діяльності, стосується створення, виведення та закріплення на ринку нового високотехнологічного ІКТ-продукту (програмного чи апаратного забезпечення, телекомунікаційного обладнання, інших послуг зі спектра ІКТ), що задовольняє принципово нові потреби, створює і розвиває нові ринки (ринкові сегменти). Обґрунтовано концептуальні характеристики ролі та призначення організаційно-економічних засад функціонування високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ, зокрема визначено групи засад: загальних; фахово-професійних та інвестиційно-атрактивних. Визначено організаційно-економічні засади функціонування та розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ. Доведено, що державна політика стимулювання розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ слугує потужним фактором підтримки й ресурсного забезпечення неоперіалізації та цифрової трансформації, зміцнення технологічної конкурентоспроможності національного господарства, адже є драйвером активізації й реалізації потенціалу сучасних стратегічних галузей національної економіки, в яких широко застосовуються мікроелектроніка, інформатика, біотехнології, генна інженерія, нові види енергії і матеріалів, освоєння космічного простору, супутникового зв’язку тощо, забезпечується становлення єдиних мереж великих і дрібних компаній, сполучених електронною мережею на основі Інтернету, здійснюючих тісну взаємодію в галузі технологій, контролю якості продукції, планування високотехнологічних інновацій. Розвинуто тезу про те, що державна політика розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ є ефективним інструментом стимулювання інвестиційно-інноваційного розвитку економіки.

Ключові слова: інноваційно-технологічна діяльність, інноваційний проєкт, прогресивні технології, стартап, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова трансформація.

Protsykevych K. I.,

ksenia.prots@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9070-5033,

Researcher ID: GLV-0972-2022,

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF STATE POLICY FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HIGH-TECH STARTUPS IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Abstract. The study emphasizes the relevance of the formation and implementation of state policy for the formation and development of high-tech startups in the field of information and communication technologies (hereinafter – ICT). Scientific views on the concept of «startup» are generalized. The specific characteristics of startups in comparison with other business entities are revealed. The author’s definition of the concept of startup as a separate business project implemented by the ICT sector and / or other economic activities, related to the creation, introduction and consolidation of a new high-tech ICT product (software or hardware, telecommunications equipment, etc.) ICT spectrum services), which meets fundamentally new needs, creates and develops new markets (market segments) is proposed. The conceptual characteristics of the role and purpose of organizational and economic principles of functioning of high-tech startups in the field of ICT are substantiated, in particular, groups of principles are determined: general; professional and investment-attractive. The organizational and economic principles of functioning and development of high-tech startups in the field of ICT are determined. It is proved that the state policy of stimulating the development of high-tech ICT startups is a powerful factor in supporting and providing support for neo-industrialization and digital transformation, strengthening the technological competitiveness of the national economy, as it is a driver for biotechnology, genetic engineering, new types of energy and materials, space exploration, satellite communications, etc., ensures the formation of a single network of large and small companies connected by an electronic network based on the Internet,

carrying out close cooperation in technology, product quality control, planning high-tech innovations. The thesis is developed that the state policy of development of high-tech startups in the field of ICT is an effective tool for stimulating investment and innovation development of the economy.

Keywords: innovative&technological activities, innovative project, advanced technologies, startup, information and communication technologies, digital transformation.

JEL Classification: D24, D81, O22, O32.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-11>

Постановка проблеми. Безпосередньо термін “стартап” вперше (у тому сенсі, про який на нині він широко застосовується у дослідженнях та публікаціях із економіки) був використаний журналом “Forbes” у 1976 році, однак широкого розповсюдження набув у 1990-х роках, повноцінно утвердившись як економічна категорія на нині. В реаліях сьогодення (головно з причин глобалізації, діджиталізації, всеохоплюючого поступу цифрової трансформації, яка, проникаючи у всі сфери суспільного життя і замінюючи традиційні фізичні явища і відносини, потребує високотехнологічних інформаційних інновацій) суттєво зросла й значимість стартапів у процесах функціонування національних економік, економічного зростання та формування і реалізації конкурентних позицій національного господарства. Однак для формування якісної й ефективної державної політики стимулювання становлення та розвитку високотехнологічних стартапів, зокрема у сфері ІКТ, потрібно розуміти теоретико-методичні засади в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методичні засади інноваційного підприємництва, у тому числі в формі стартапів, достатньо комплексно досліджені у працях таких науковців, як П. Брін, Г. Дягілева, Е. Ріса, Н. Чухрай, Я. Демків, Л. Райлема та ін.

Організаційно-методичні засади створення та розвитку стартапів, зокрема високотехнологічних, ретельно узагальнено в публікаціях таких вчених, як О. Гавриш, В. Дергачова, М. Кравченко, О. Мрихіна, А. Стоянковський, Т. Міркунова, Н. Ситник, В. Колесник, Р. Федоров та ін.

Особливості високотехнологічних стартапів із позиції зарубіжного досвіду висвітлено в дослідженнях С. Бланка, Б. Дорфа, Л. Фергюсона, П. Грахама, Н. Робехмеда, А. Пахви та ін. науковців.

Однак теоретико-методичні засади державної політики становлення та розвитку високотехнологічних стартапів безпосередньо у сфері ІКТ все ще недостатньо опрацьовані, що актуалізує додаткові дослідження в цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення та розвиток теоретико-методичних засад державної політики стимулювання розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім потрібно вказати на те, що низка науковців не закладають в основу визначення поняття “стартап” ознаку підприємства чи суб’єкта

господарювання, зазначаючи, що це швидше окремий бізнес-проект, який може реалізуватися однією людиною, окремим структурним підрозділом суб’єкта бізнесу, спеціально створеною для цього малою фірмою чи навіть кількома підприємствами за спільної участі. “Це, по суті, одна зі форм малого інноваційного підприємництва...” - зазначається у [5, с. 14]. В цей логічний ряд вписується й таке визначення: “Це різновид менталітету, культури організації бізнес-діяльності на основі інновацій заради задоволення суспільних потреб” (Н. Робехмед [18]).

Однак аналогічний ряд можна вибудувати й із визначень, коли “стартап” чітко пов’язується з функціонуванням суб’єкта господарювання: “тимчасова структура, яка шукає та втілює в життя нові бізнес-моделі” (С. Бланк, Б. Дорф [11, с. 24]); “підприємство, яке розраховує на швидкий зріст” (П. Грем [13]); “суб’єкт бізнесу, який спеціалізується на проривних інноваціях в умовах повної невизначеності” (А. Пахва [16]); “компанія, яка дизайнує інноваційні процеси розвитку, спричиняє появу і розвиток нових ринків” (Л. Рейнер [17]); “спеціально новостворений суб’єкт господарювання для розробки і виведення на ринок нового продукту (послуги)” (Е. Ріс [7]).

Однак щодо останнього, то авторська позиція різниться і стартап не обов’язково має набувати статусу юридичної особи. Аргументація: як вітчизняне, так і міжнародне законодавство не містить такого терміна, відтак і немає такої організаційно-правової форми бізнесу, як стартап. Це, по-перше. По-друге, втіленням у життя певної технологічної ідеї може займатися цілий колектив авторів, однак, допоки вони не завершать повний цикл досліджень і не створять продукт у вигляді об’єкта права інтелектуальної власності, доти безпідставно вести мову про якісь юридичні відносини і т. п. По-третє, стартапи набули свого поширення не лише в бізнесі, але й, до прикладу, в освіті, науці, мистецтві тощо, однак в цих сферах у переважній мірі не створюються юридичні особи.

Відтак нам більше імпонує наступне визначення: “... стартап – особлива організаційна структура (проект, новостворена компанія або суб’єкт на етапі створення) з високим інтелектуальним потенціалом, яка орієнтована на пошук, розробку і впровадження інноваційного продукту або технології з подальшим масштабуванням бізнес-моделі задля капіталізації” [5, с. 15].

Особливо актуальною є ця форма організації діяльності для суб'єктів сектора ІКТ. Особливістю суб'єктів господарювання цієї галузі, власне, є матричний тип організаційно-управлінської системи і структури, за якого лінійні керівники відповідальні за реалізацію окремих часто не пов'язаних між собою ізольованих проєктів. Кожен із них має всі підстави розглядатися як окремий стартап. Однак, аби повноцінно вважатися таким, відповідний проєкт має бути орієнтованим на створення і виведення на ринок принципово нового продукту (послуги), що створює та/чи задовольняє нову потребу.

Дискусійним залишається в науковій літературі та в господарській практиці й такий аспект стартапів, як їх висока технологічність. Багато дослідників цієї проблеми взагалі високий рівень технологічності вважають геть не ключовою відмінною ознакою такої форми, як стартап, і мають на це вагомі підстави, адже проривний продукт має бути новим й інноваційним. Натомість світова практика засвідчує також і достатньо багато стартапів, які не передбачали розробку і виведення на ринок товарів, що були чи стали високотехнологічними. Саме тому слушно додає Н. Чухрай: "...Не завжди висока технологічність є ознакою стартапу; вони можуть стосуватися проривних організаційних рішень, прогресивних бізнес-моделей, способів поєднання товарів та технологій, культури споживання і т. п." [10, с. 33]. Відтак, на нашу думку, однозначного рішення з цього питання на нині немає.

При цьому можна резюмувати, що високотехнологічний стартап у сфері ІКТ – це окремий бізнес-проєкт, який реалізується суб'єктом сектора ІКТ та/чи іншого виду економічної діяльності, стосується створення, виведення та закріплення на ринку нового високотехнологічного ІКТ-продукту (програмного чи апаратного забезпечення, телекомунікаційного обладнання, інших послуг зі спектра ІКТ), що задовольняє принципово нові потреби, створює і розвиває нові ринки (ринкові сегменти). При цьому додамо, що аспект високотехнологічності стосується того, що при створенні, поширенні на ринок, використанні, обслуговуванні тощо відповідного ІКТ-продукту застосовуються технічні та/чи технологічні інновації, які на даний момент часу належать до класу підривних інновацій, таких, що створюють новий ринок завдяки принципово новим властивостям і характеристикам, розповсюджуються на раніше наявний ринок та повністю його змінюють [1, с. 73; 14, с. 428–432].

Відносно загальних організаційних засад функціонування та розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ, то ми поділяємо думку більшості дослідників проблем науково-дослідної діяльності та інновацій, інноваційно-технологічного розвитку економіки, безпосередньо впливу стартап-компаній на ринок високих технологій [6, с. 215–225] і т. п., що в державі має бути сформована організаційно-управлінська система щодо планування і контролю розвитку та реалізації

потенціалу науково-дослідної, дослідно-конструкторської, інноваційно-технологічної діяльності назагал, у тому числі венчурного бізнесу, малого інноваційного підприємництва та стартапінгу. Має існувати конкретний орган із достатніми повноваженнями і можливостями для керування і координації такої роботи в системі вищих центральних органів виконавчої влади. Одночасно ця структура повинна мати й відповідне представництво на регіональному й місцевому рівнях, а також у секторах та галузях національної економіки. За відсутності належної організаційно-управлінської системи державного менеджменту в аналізованій сфері неможливо вести мову про повноцінний розвиток і реалізацію можливостей високотехнологічних стартапів у країні та її регіонах. І це ключова, хоча й далеко не єдина, умова (критерій).

Окрім організаційно-управлінських, як свідчить досвід економічно й технологічно розвинених економік, у країні мають бути визначеними й інституційно-правові засади бізнесу назагал та інноваційно-технологічної діяльності, функціонування суб'єктів і форм інноваційної та зокрема високотехнологічної діяльності, охорони й захисту прав інтелектуальної власності та інших результатів інтелектуальної творчої діяльності зокрема. Хоча ці засади й перебувають на стику економічного та організаційного характеру, з одного боку, їх сприятливість посилює мотивацію економічних агентів, а, з іншого, – дозволяє швидко розпочати та легко розвивати стартап-проєкти.

Щодо загальних економічних засад функціонування та розвитку стартапів, то передусім до них можна віднести ознаки стартапів, які вже стали усталеними і у певній мірі класичними. Це тимчасовість, дискретність існування, зорієнтованість на створення інноваційно-технологічного продукту, висока окупність і висока рентабельність проєктів, здатність до швидкого масштабування бізнесу, високий рівень невизначеності і т. ін. [8, с. 65].

До загальних економічних засад стартапінгу в сфері ІКТ абсолютно справедливо відносяться й параметри ринкового середовища, що склалися на відповідний момент часу в країні. Так, на думку Л. Райнера, Л. Фергюсона та ін., позитивними в сенсі активізації діяльності високотехнологічних стартапів є високий попит на їх продукти, активний всеохоплюючий розвиток цифрової економіки, висока купівельна спроможність замовників, прозорі ринки та конкуренція, доступність технологій та належна захищеність права приватної власності [12; 17, с. 213–220].

Економічні засади фахово-професійної групи функціонування і розвитку стартапів, на відміну від загальних, мають безпосередній зв'язок із більш вузькоспеціалізованими характеристиками та особливостями організації й реалізації цієї форми інноваційного бізнесу. Йдеться, наприклад, про роль стартапера як носія (генератора) бізнес-ідеї, високий рівень потреби в доступних інвестиціях та співпраці з венчурними фондами (іншими

фінансово-кредитними інституціями аналогічного типу) для одночасного вирішення проблем інвестицій та високого ризику, продажу нової сформованої бізнес-моделі [3, с. 57–61]. Р. Федоров додає сюди професійні компетентності команди, наявність яких здатна не допустити такі перешкоди успішної реалізації стартап-проєкту, як невідповідність менеджменту та слабкість ділових навичок учасників команди, прорахунки в НДДКР, причому як в їх проведенні, так і безпосередній бізнес-ідеї, характеристиках орієнтації на продукт та на ринок, строках комерціалізації ідеї [9].

Поряд із кадровими не меншої важливості набувають питання техніко-технологічного забезпечення високотехнологічних стартапів, причому вони найбільш гострі саме в секторі ІКТ. До прикладу, як зазначається у [6, с. 219–220], все ще низькі темпи поширення стартапінгу у цьому вітчизняному секторі економіки обумовлені саме морально та фізично застарілим *hard* і *soft* забезпеченням наукових та дослідницьких організацій, а в розвинутих економіках відповідне апаратне забезпечення продукується безпосередньо самими стартаперами.

До економічного блоку фахово-професійних передумов розвитку ІТ-стартапів у низці особливо зарубіжних досліджень відносять стан розвитку соціальних мереж, що закономірно, адже вони слугують ідеальним інструментом і для популяризації, і для просування інноваційних ідей та нових технологічних рішень. Мабуть, саме тому значна частина найвідоміших у світі стартапів має пряме чи опосередковане відношення до соціальних мереж і однією з причин цього також стала можливість швидкого тестування новаторських рішень (програм, техніко-технологічних винаходів тощо) на найбільш зацікавленому колі прямих чи потенційних споживачів (користувачів) ІКТ-продуктів.

Однак тут також і простежується тісний зв'язок цих на перший погляд економічних характеристик зі суто організаційними, зокрема такими його елементами, як визначення суб'єктів та об'єктів стартапу, формулювання мети і завдань проєкту, ідентифікація зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на проєкт, а також управлінський інструментарій (зі власною специфікою у стартапінгу), ключовими з-поміж якого є бізнес-планування, ризик-менеджмент, фінансовий менеджмент, маркетинг і контролінг. Назагал підтримуючи і актуальність, і визначену авторами структуру організаційного механізму реалізації стартап-проєкту, важливо наголосити на абсолютно імовірній атиповості мети і завдань, по-перше, різних стартап-проєктів; по-друге, на різнострокових етапах (стадіях життєвого циклу) їх реалізації. Зокрема, на ранній стадії це суто бізнес-планові та підприємницькі рішення відносно бізнес-ідеї, залучення інтелектуально-кадрового ресурсу та інвестицій; в середньостроковій перспективі – розширення бізнесу і просування продукту на ринок, а в стратегічному аспекті – вже більше питання диверсифікації технологій та інновацій, стратегічного партнерства та максимальної реалізації економічного потенціалу

проєкту включно з його подальшою вертикально-горизонтальною диверсифікацією.

Крім того, це внутрішні організаційні аспекти, тоді як на рівні державної науково-технологічної політики потрібно говорити про вибудовування відповідної професійної та спеціалізованої інфраструктури, елементи якої забезпечують підтримку під час підготовки та реалізації високотехнологічних стартапів. До прикладу, П. Грахам визначає інфраструктурне забезпечення чи не найбільш провідним у сенсі і розвитку, і ефективного функціонування системи стартапів, відносячи до його елементів технопарки, бізнес-інкубатори, стартап-школи та ін., завдання яких полягає в наданні матеріально-технічної, техніко-технологічної, консалтингової, фінансової та ін. допомоги [13].

Наявність типового організаційно-методичного забезпечення організації діяльності, а також проходження відповідних стадій життєвого циклу стартапінгу дозволить стандартизувати відповідні процеси, зробити їх більш керованими. Фактично йдеться про такий собі стандарт системи менеджменту якості стартапу на кшталт ISO 9001. На нашу думку, така практика в дійсності ефективна і має значний потенціал включно з розвитком співпраці суб'єктів сфери ІКТ та консалтингових компаній чи акредитованих організацій зі стандартизації, що важливо в контексті інноваційного розвитку національної економіки назагал.

Як вже зазначалося, третя група засад функціонування та розвитку стартапів дозволяє поширити (масштабувати) результати діяльності високотехнологічних стартапів на національну економіку в просторовому й особливо у структурному (за секторами і галузями національного господарства, фазами економічного відтворення, компонентами та елементами економічної системи, формами власності і відносин) аспектах. Це означає не тільки збільшення чисельності стартапів, але й зростання обсягів їх діяльності та ефективності, а ще важливіше – повноцінного проходження їх критичною масою усіх етапів життєвого циклу. Останньому аспекту в сучасній економічній літературі присвячено достатньо багато уваги.

Склад та характеристика етапів життєвого циклу - питання дискусійні, однак для забезпечення наслідування відповідних позитивних практик державі важливо створити умови, які б значно полегшили відповідні процеси, а також посилили роль високотехнологічних стартапів сектора ІКТ в системі національної економіки [2, с. 56-63]. Організаційними умовами, на наш погляд, тут слугують можливості популяризації бізнес-проєктів та залучення для їх реалізації належного і доступного фінансово-інвестиційного забезпечення, налагоджена система бізнес-комунікації та інтернет-маркетингу, у т. ч. для пошуку і налагодження співпраці з надійними стратегічними партнерами та диверсифікації інноваційно-технологічної діяльності.

Потрібно додати, що одним із потужних мотиваційних драйверів активізації в країні та її

економіці високотехнологічного стартапінгу є можливості масштабування бізнесу на світовий ринок [4, с. 49-50]. Відтак до організаційних засад потрібно віднести й включеність вітчизняної системи стартапінгу до міжнародних систем ІКТ, прогресивних технологій та інновацій, а також ринку інтелектуальної власності та венчурного капіталу.

У частині економічного блоку умов інвестиційної привабливості середовища для розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ провідне значення справедливо відводиться розвитку системи інвестиційної підтримки стартапів. Тут йдеться вже не лише про наявність та гарні ресурсні можливості венчурних фондів, але й про сід-фонди (спеціалізація на інвестуванні на ранніх стадіях проекту), крауд-фонди (інституції колективного інвестування), бізнес-ангели (приватні інвестори, що воліють мати частку власності у проекті), бізнес-акселератори (суб'єкти, які знижують інвестиційну місткість проекту за рахунок аутсорсингу різного роду потреб на кшталт експертно-консультаційних, юридичних, маркетингових та інших послуг).

Водночас на нині все більшого поширення набувають методичні рекомендації з аналізування інвестиційної привабливості цього сектора національної економіки. При цьому використовуються такі економічні індикатори, як чисельність стартапів у розрахунку на одиницю населення, обсяги та структура інвестування стартапів різних форм та видів діяльності, частка населення, що бере участь у високотехнологічних стартапах. Можна додати й індикатори, які враховуються міжнародними організаціями. Це рівень інноваційної активності персоналу компаній, частка населення, залучена до малого інноваційного бізнесу, індекс активності стартапів.

Притому назагал забезпечення активізації в країні високотехнологічного стартапінгу потребує належного поступу цифрової трансформації, розвитку Індустрії 4.0, високої інформаційно-технологічної модернізації реального сектора, капіталізації системи створення та комерціалізації високотехнологічних інновацій [15, с. 69-72; 19, с. 15-18]. З одного боку, це нарощуватиме значні масштаби попиту на нові продукти та сервіси ІКТ, а, з іншого, – активізація високотехнологічного стартапінгу в сфері ІКТ стимулюватиме відповідні зміни в системі національного господарства. У цьому полягатиме ефект синергії, що одночасно активізуватиме хоча й, можливо, менш прогресивні та все ж технологічні зрушення й у традиційних галузях та економіки та в суспільному середовищі.

Узагальнення організаційно-економічних засад розвитку високотехнологічних стартапів у секторі ІКТ наведено на рис. 1.

Ідентифікація організаційних та економічних засад функціонування та розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ, причому за рівнями становлення, зростання й реалізації потенціалу

сектора, має високе теоретико-прикладне значення не лише в контексті подальшого розвитку концептуальних засад дослідження стартапінгу, але й в сенсі уточнення структури потенціалу високотехнологічних стартапів, розуміння системи і складу її елементів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Високотехнологічний стартап у сфері ІКТ – це окремий бізнес-проект, який реалізується суб'єктом сектора ІКТ та/чи іншого виду економічної діяльності, стосується створення, виведення та закріплення на ринку нового високотехнологічного ІКТ-продукту (програмного чи апаратного забезпечення, телекомунікаційного обладнання, інших послуг зі спектра ІКТ), що задовольняє принципово нові потреби, створює і розвиває нові ринки (ринкові сегменти). Державна політика стимулювання розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ слугує потужним фактором підтримки й ресурсного забезпечення неоіндустріалізації та цифрової трансформації, зміцнення технологічної конкурентоспроможності національного господарства, адже є драйвером активізації й реалізації потенціалу сучасних стратегічних галузей національної економіки, в яких широко застосовуються мікроелектроніка, інформатика, біотехнології, гена інженерія, нові види енергії і матеріалів, освоєння космічного простору, супутникового зв'язку тощо, забезпечується становлення єдиних мереж великих і дрібних компаній, сполучених електронною мережею на основі Інтернету, здійснюючих тісну взаємодію в галузі технологій, контролю якості продукції, планування високотехнологічних інновацій.

Державна політика становлення і розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ орієнтується на формування сприятливих для цього організаційно-економічних засад, причому на трьох рівнях: (1) загальному, що визначає базисні організаційні й економічні передумови для започаткування високотехнологічних ІКТ-стартапів; (2) фахово-професійному, який надає спеціалізовану організаційну методичну, інфраструктурну та компетентнісну підтримку, а також формує належне економіко-ринкове середовище активізації високотехнологічного ІКТ-стартапінгу; (3) інвестиційно-атрактивному, що забезпечує інклюзію сектора високотехнологічних стартапів сфери ІКТ до системного розвитку і реалізації потенціалу цифрової трансформації і технологічної конкурентоспроможності національної економіки, у тому числі на зовнішніх ринках та в системі світового господарства.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі мають стосуватися обґрунтування положень формування інституційного середовища підготовки й реалізації проектів високотехнологічних стартапів.

Рис. 1. Організаційно-економічні засади функціонування та розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ

Джерело: авторська розробка

ЛІТЕРАТУРА

1. Брінь П., Дягілева Г. Економічна сутність підривних інновацій. *Економічний аналіз*. 2011. № 8/2. С. 73-75.
2. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Штець Т. Ф. Обґрунтування стратегічних напрямів, цілей та

заходів державної політики реалізації потенціалу ІТ-сектору економіки України. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 56-63.

3. Колесник В. І. Управління стартапами в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка харчової промисловості*. 2017. Т. 9. Вип. 4. С. 57-61.

4. Куцик П. О., Процикевич А. І. Концептуальні характеристики функціонування та особливості державного регулювання розвитку ринку ІТ-послуг. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 3. С. 47-54.

5. Менеджмент стартап проєктів : підручник / О. А. Гавриш, В. В. Дергачова, М. О. Кравченко та ін. Київ : КПІ ім. І. Сікорського, Вид-во "Політехніка", 2019. 337 с.

6. Мрихіна О. Б., Стоянковський А. Р., Міркунова Т. І. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9 (171). С. 215-225.

7. Рис Е. Бизнес с нуля. Метод LeanStartup для быстрого тестирования идей и выбора бизнес-модели : учебник. Киев : Альпина Паблишер, 2012. 254 с.

8. Ситник Н. І. Концептуальні основи стартапів: їх сутність і класифікація. *Бізнес-Інформ*. 2016. № 8. С. 64-68.

9. Федоров Р. К. Стан та основні напрями розвитку стартапів в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL : <http://www.ekonomy.nauka.com.ua/?op=1&z=8783>.

10. Чухрай Н. І., Демків Я. Д. Маркетинг на ринках високотехнологічних товарів : монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. 2058 с.

11. Blank S., Dorf B. The startup: Owner's Manual. Pescadero : K&S Ranch, 2012. 628 p.

12. Ferguson L. A Business Model for Success – and for Good: Interview with Neil Blumenthal. *Tufts Now*. 2019. April, 4. URL : <https://now.tufts.edu/articles/business-model-success-and-good>.

13. Graham P. Startup equals Growth: Want to Start a Startup? URL : <http://www.paulgraham.com/growth.html>.

14. Kutsyk P., Kovtun O., Klochan V., Klochan I., Krakhmalova N., Prokopenko O. O uso da engenharia econômica no contexto da gestão estratégica empresarial. *Laplage Em Revista*. 2021. № 7(Extra-E). P. 427-436.

15. Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V., Protsykevych A. State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2020. № 182 (3-4). P. 64-76.

16. Pahwa A. What Is A Startup? *Feedough*. 2019. April, 30. URL : <https://www.feedough.com/what-is-startup>.

17. Rainer L., Malinauskaite L., Marinova I. The Vital Role of Business Processes for a Business Model: the Case of a Startup Company. *Problems and Perspectives in Management*. 2014. Vol. 12. № 4. P. 213–220.

18. Robehmed N. What Is A Startup? *Forbes*. 2013. December, 16. URL : <https://www.forbes.com/sites/natalierobehmed/2013/12/16/what-is-a-startup/#33d0e540440c>.

19. Shtets T., Lupak R., Vasylytsiv T. General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy. *International independent scientific journal*. 2020. № 20. Vol. 2. P. 14-19.

REFERENCES

1. Brin' P. and Diahilieva H. (2011), Ekonomichna sutnist' pidryvnykh innovatsij, *Ekonomichnyj analiz*, № 8/2, s. 73-75.

2. Vasylytsiv, T. H. Lupak, R. L. and Shtets', T. F. (2018), Obgruntuvannia stratehichnykh napriamiv, tsilej ta zakhodiv derzhavnoi polityky realizatsii potentsialu IT-sektoru ekonomiky Ukrainy, *Pidpriumnytstvo i torhivlia*, vyp. 23, s. 56-63.

3. Kolesnyk, V. I. (2017), Upravlinnia startapamy v Ukraini: problemy ta perspektyvy, *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, T. 9. Vyp. 4, s. 57-61.

4. Kutsyk, P. O. and Protsykevych, A. I. (2017), Kontseptual'ni kharakterystyky funktsionuvannia ta osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання rozvytku rynku IT-poslul, *Ekonomichnyj dyskurs*, vyp. 3, s. 47-54.

5. Menedzhment startap proiektiv : pidruchnyk / O. A. Havrysh, V. V. Derhachova, M. O. Kravchenko ta in. (2019), KPI im. I. Sikors'koho, Vyd-vo "Politekhnik", Kyiv, 337 s.

6. Mrykhina, O. B. Stoiankovs'kyj, A. R. and Mirkunova, T. I. (2015), Perspektyvy startap-kompanij u konteksti konkurentospromozhnoho rozvytku ukrains'koho rynku vysokokh tekhnolohij, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, № 9 (171), s. 215-225.

7. Rys E. (2012), Byznes s nulja. Metod LeanStartup dlia bystroho testyrovanyia ydej y vybora byznes-modely : uchebnyk, Al'pyna Pablysher, Kyev, 254 s.

8. Sytnyk, N. I. (2016), Kontseptual'ni osnovy startapiv: ikh sutnist' i klasyfikatsiia, *Biznes-Inform*, № 8, s. 64-68.

9. Fedorov, R. K. (2021), Stan ta osnovni napriamy rozvytku startapiv v Ukraini, *Efektivna ekonomika*, № 4, available at : <http://www.ekonomy.nauka.com.ua/?op=1&z=8783>.

10. Chukhraj, N. I. and Demkiv, Ya. D. (2013), Marketynh na rynkakh vysokokh tekhnolohichnykh tovariv : monohrafiia, Vyd-vo L'vivs'koi politekhniky, L'viv, 2058 s.

11. Blank S. and Dorf B. (2012), The startup: Owner's Manual, K&S Ranch, Pescadero, 628 p.

12. Ferguson, L. (2019), A Business Model for Success – and for Good: Interview with Neil Blumenthal, *Tufts Now*, April, 4, available at : <https://now.tufts.edu/articles/business-model-success-and-good>.

13. Graham P. Startup equals Growth: Want to Start a Startup?, available at : <http://www.paulgraham.com/growth.html>.

14. Kutsyk P., Kovtun O., Klochan V., Klochan I., Krakhmalova N. and Prokopenko O. (2021), O uso da engenharia econômica no contexto da gestão estratégica empresarial, *Laplage Em Revista*, № 7(Extra-E), p. 427-436.

15. Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V. and Protsykevych A. (2020), State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine, *Economic Annals-XXI*, № 182 (3-4), p. 64-76.

16. Pahwa A. (2019), What Is A Startup?, *Feedough*, April, 30, available at : <https://www.feedough.com/what-is-startup>.

17. Rainer L., Malinauskaite L. and Marinova I. (2014), The Vital Role of Business Processes for a Business Model: the Case of a Startup Company, *Problems and Perspectives in Management*, vol. 12, № 4, p. 213-220.

18. Robehmed N. (2013), What Is A Startup?, *Forbes*, December, 16, available at :

<https://www.forbes.com/sites/natalierobehmed/2013/12/16/what-is-a-startup/#33d0e540440c>.

19. Shtets T., Lupak R. and Vasylytsiv T. (2020), General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy, *International independent scientific journal*, № 20, vol. 2, p. 14-19.

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2022 року

УДК 657.24

Грищенко О. В.,

ostapgryshchenko@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0589-8716,

здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОСЛУГ ПРОКАТУ

***Анотація.** В умовах глобалізації економічного простору недостатній рівень конкурентоспроможності низки галузей у системі економіки може призвести до їх деградації внаслідок недостатності матеріального забезпечення останніх. У зв'язку з цим особливо актуальною є оптимізація системи використання матеріального забезпечення, що здатна задовольняти сучасні потреби суб'єктів господарювання. Сьогодні ведення діяльності суб'єктів господарювання передбачає достовірне документальне оформлення операцій. Роль послуг прокату як в економіці країни, так і у вирішенні соціальних проблем поступово зростає. Від належної організації документування операцій прокату майна безпосередньо залежить ефективність системи управління. Процес документального оформлення не дозволяє задовольнити потреби управлінського персоналу в достовірності інформації з необхідним рівнем деталізації. Тому питання вдосконалення документування щодо надання послуг прокату є актуальним. У статті висвітлено існуючий порядок документального оформлення послуг прокату. На даний момент прокат автомобілів є чи не найрозповсюдженішим видом послуг прокату, що користується попитом як серед населення, так і суб'єктів господарювання. Складність документального оформлення послуг прокату автотранспортних засобів полягає в тому, що на них не поширюються положення Порядку № 46. У зв'язку з цим підприємствам, що надають послуги автопрокату, доводиться діяти на власний розсуд: вдосконалювати існуючі або ж самостійно розробляти носії первинної облікової інформації, які б відповідали вимогам часу та чинного законодавства. Акцентовано увагу на необхідності розробки нових форм первинних документів, які б враховували особливості надання майна в прокат та відповідали вимогам часу. Зроблено висновок, що чітко організована система роботи з первинними документами забезпечує своєчасне отримання облікової інформації з метою оперативного контролю й управління фінансово-господарською діяльністю компанії – надавача прокатних послуг.*

Ключові слова: послуги, прокат, документальне оформлення, первинний документ, облік.

Gryshchenko O. V.,

ostapgryshchenko@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0589-8716,

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ASPECTS OF DOCUMENTATION OF RENTAL SERVICES

***Abstract.** In the conditions of globalization of the economic space, the insufficient level of competitiveness of a number of industries in the economic system can lead to their degradation due to insufficient material support of the latter. In this regard, the optimization of the system for the use of material support, which is able to meet the modern needs of business entities, is particularly relevant. Today, conducting the activities of business entities requires reliable documentation of transactions. The role of rental services both in the country's economy and in solving social problems is gradually growing. The effectiveness of the management system directly depends on the proper organization of documentation of property rental transactions. The documentation process does not allow meeting the needs of managerial personnel in the reliability of information with the required level of detailing. Therefore, the issue of improving documentation regarding the provision of rental services is urgent. The article highlights the existing procedure for documenting rental services. At the moment, car rental is almost the most common type of rental service, which is in demand both among the population and business entities. The complexity of documenting motor vehicle rental services is that they are not covered by the provisions of Order No. 46. In this regard, companies providing car rental services have to act at their own discretion: to improve the existing ones or to independently develop primary accounting information carriers that would meet the requirements of the time and current legislation. Attention was focused on the need to develop new forms of primary documents that would take into account the peculiarities of providing property for rent and meet the requirements of the time. It was concluded that a clearly organized system of working with primary documents ensures timely receipt of accounting information for the purpose of operational control and management of the financial and economic activities of the company - a provider of rental services.*

Key words: services, rental, documentation arrangement, primary document, accounting.

JEL Classification: L62, L80, M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-12>

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування вітчизняної економіки продовжують залишатися невирішеними питання ефективного використання ресурсного потенціалу, виходячи з принципів моделі постіндустріального інформаційного суспільства. В умовах глобалізації економічного простору недостатній рівень конкурентоспроможності низки галузей у системі економіки може призвести до їх деградації внаслідок недостатності матеріального забезпечення останніх. В зв'язку з цим особливо актуальною є оптимізація системи використання матеріального забезпечення, що здатна задовольняти сучасні потреби суб'єктів господарювання. Тому сьогодні все більше суб'єктів підприємницької діяльності звертаються до такого виду побутових послуг, як послуги прокату, при організації яких важливе значення відіграє їх документальне оформлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання ефективного документального оформлення послуг прокату вивчали вітчизняні і зарубіжні учені, а саме: Т. В. Барановська, М. І. Бондар, П. О. Куцик, С. О. Левицька, В. А. Шпак та ін. Проте, на нашу думку, недостатньо вивченим є сучасне законодавство в частині документування послуг прокату.

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження є обґрунтування необхідності розробки та запровадження окремого нормативного документа у сфері обліку, який би регламентував особливості надання прокатних послуг, на прикладі автопрокату. Це дасть змогу суттєво оптимізувати первинний обліковий контроль на автопрокатних підприємствах та привести його до вимог кон'юнктури ринку та чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-які відносини суб'єктів господарювання оформляються договором. При цьому договір прокату є різновидом договору найму (оренди). Прокатом прийнято називати послуги з оренди предметів домашнього вжитку, що надаються населенню. У зв'язку з цим відносини за договором про надання послуг прокату регулюються нормами § 1 "Загальні положення про найм (оренду)" та § 2 "Прокат" глави 58 "Найм (оренда)" Цивільного кодексу України [5].

Відповідно до ст. 787 Цивільного кодексу України за договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність із передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачу в користування за плату на певний строк. Договір прокату є договором приєднання. Наймодавець може встановлювати типові умови договору прокату. Такі умови не можуть порушувати прав наймачів, встановлених законом. Умови договору прокату, які погіршують становище наймача порівняно з тим, що встановлено типовими умовами договору, є нікчемними.

Найчастіше предмет договору прокату призначається для задоволення побутових невиробничих потреб користувачів. Водночас у

деяких випадках предмет договору прокату може використовуватися і для виробничих потреб, але тільки за умови, що це прямо передбачено в договорі (ст. 788 Цивільного кодексу України) [5]. Це дозволяє назвати ознаки, при одночасній наявності яких орендну операцію можна віднести до договору прокату:

1) орендодавець здійснює підприємницьку діяльність зі здавання речей у найм;

2) у прокат, на відміну від оренди, може передаватися тільки рухома річ;

3) за загальним правилом, річ, що передається у прокат, повинна використовуватися в побутових, а не у виробничих цілях.

На відносини в межах договору прокату не поширюються певні норми, що регулюють відносини оренди. Зокрема, наймач за договором прокату не має переважного права на придбання об'єкта найму в разі його продажу наймодавцем. Не може наймач і передати річ, узятую в прокат, у піднайм. Право користування такою річчю, на відміну від орендних відносин, не може бути внеском до статутного фонду господарського товариства.

На відміну від договору оренди, наймач у договорі прокату має право відмовитися від нього та повернути річ наймодавцю в будь-який час. У такій ситуації плата за прокат майна, сплачена наймачем за весь строк договору, зменшується відповідно до тривалості фактичного користування майном.

Капітальний та поточний ремонт речі, що передається у прокат, здійснює наймодавець за свій рахунок. Договір прокату є договором приєднання. Це означає, що умови договору встановлюються тільки однією стороною (наймодавцем). А от друга сторона (наймач) не може запропонувати свої умови договору. У зв'язку з цим наймодавцю необхідно розробити типові умови договору прокату (тарифи, порядок отримання та повернення предмета прокату, відповідальність за пошкодження, прострочення повернення предмета тощо), які б виконували роль формулярів чи інших стандартних форм (у термінології ч. 1 ст. 634 Цивільного кодексу України) [5].

Договір прокату є публічним договором, тобто прокатник бере на себе зобов'язання з надання послуг прокату кожному, хто до нього звернеться. Умови такого договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, які мають надані законом відповідні пільги [6].

Якщо наймачем за договором прокату є фізична особа (а так буває в переважній більшості випадків), на відносини за таким договором поширюється дія Закону України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ.

Договір прокату здебільшого укладається у простій письмовій формі. Застосувати передбачене ст. 206 Цивільного кодексу України правило, згідно з яким правочини, які виконуються сторонами в момент їх учинення, можуть укладатися в усній формі, до договору прокату не вдається, оскільки він передбачає використання переданої у прокат

речі протягом певного строку із зобов'язанням її повернути в належному стані.

Правило про необхідність письмової форми діє у випадках, коли немає спеціальної вимоги про нотаріальне посвідчення договору, як, наприклад, при укладенні договору прокату автомобіля, коли наймачем є фізособа.

Основні вимоги до документального оформлення послуг прокату встановлені Порядком надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку, затвердженим наказом Українського союзу об'єднань підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 16.12.1999 р. № 46 [2].

Відповідно до п. 2.2 цього Порядку надання в тимчасове користування предметів прокату оформляється замовленням-зобов'язанням за формою № ПО-П1, затвердженою наказом Укрсоюзсервісу від 29.09.1995 р. № 8. Причому згідно з цим наказом бланк за ф. № ПО-П1 є бланком суворого обліку, хоча у діючих нормативно-правових актах такий документ, як замовлення-зобов'язання, як бланк суворого обліку є відсутній.

Зазначений первинний документ одночасно виконує функцію договору. Тому, окрім даних про видані на прокат предмети, їх стан, кількість, вартість, термін прокату та його вартість, в ньому містяться зобов'язання наймача про дотримання порядку користування, повну матеріальну відповідальність за збереження отриманих речей, умови їх повернення, відповідальність за порушення строків прокату і несвоєчасну оплату послуг, оплату заборгованості та пені. У першому примірнику форми представник наймодавця робить певні відмітки при поверненні предметів прокату.

У Цивільному кодексі України міститься вимога щодо договорів, у тому числі договорів прокату: правочини між юридичними особами (а також фізичними та юридичними особами) необхідно укладати в письмовій формі. Виняток становлять випадки, коли договір виконується в момент його укладення, – такі договори укладаються усно (ст. 206, 208 Цивільного кодексу України).

Виходячи з цього, доходимо висновку, що при укладенні договору прокату суб'єкт господарювання може на свій розсуд використовувати форму № ПО-П1 (звичайний бланк, а не бланк суворого обліку) або самостійно розроблену форму договору. Це підтверджується і нормами Науково-практичного коментаря до Цивільного кодексу України.

Саму видачу предметів напрокат необхідно фіксувати у спеціальному Журналі, складеному в найзручнішій для наймодавця формі. Так, у ньому доцільно зазначати такі дані: відомості про одержувача, предмет прокату (назву, код, шифр предмета), номер договору прокату (замовлення-зобов'язання), дату і час видачі та повернення предмета, суму застави.

Для підтвердження отримання плати від споживачів Порядком № 46 передбачена видача розрахункового документа. Таким документом може бути (п. 3.6):

- або касовий чек РРО (розрахункова квитанція в разі виходу РРО з ладу або тимчасового відключення електроенергії);

- або квитанція за формою, затвердженою в установленому порядку для наймачів, які відповідно до законодавства не використовують РРО.

Водночас відповідно до Інструкції по використанню форм документів суворої звітності, що застосовуються для оформлення замовлень та розрахунків із споживачами за побутові послуги, затвердженої наказом Українського союзу об'єднань підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 29.09.2005 р. № 8, приймання грошей за прокат, за продовження строку прокату, неповернення речей прокату тощо необхідно оформляти квитанцією за ф. № ПО-П2, яка призначена для приймання коштів за прокат, несвоєчасне повернення речей, прострочення платежу, ремонт речей або ж їх неповернення. Причому на вимогу тієї ж Інструкції ця квитанція має бути бланком суворого обліку [1].

На нашу думку, в сучасних умовах використання вищезазначених документів у практичній діяльності суб'єктів господарювання піддається сумнівам і викликає певні зауваження. По-перше, встановлено, що сфера їх застосування обмежується лише побутовим обслуговуванням саме населення. Однак предмети прокату можуть надаватись фізичним і юридичним особам з метою задоволення як особистих побутових, так і господарських потреб.

По-друге, форми ПО-П1 і ПО-П2 є бланками суворої звітності, тобто повинні замовлятися та друкуватися на спеціалізованих підприємствах із друкарською нумерацією. Проте в умовах впровадження автоматизованих систем ведення обліку та оформлення первинних документів за допомогою обчислювальної техніки застосування застарілих бланків є просто недоцільним.

На даний момент прокат автомобілів є чи не найрозповсюдженішим видом послуг прокату, що користується попитом як серед населення, так і суб'єктів господарювання. Складність документального оформлення послуг прокату автотранспортних засобів полягає в тому, що на них не поширюються положення Порядку № 46 [4]. Окремого нормативного документа, який регламентує особливості надання таких послуг, немає. У зв'язку з цим підприємствам, що надають послуги автопрокату, доводиться діяти на власний розсуд: вдосконалювати існуючі або ж самостійно розробляти носії первинної облікової інформації, які б відповідали вимогам часу та чинного законодавства.

Документування забезпечує спостереження і первинний контроль за господарською діяльністю досліджуваних підприємств. Складання первинних документів є початковою стадією обліку. І саме

документ письмово засвідчує здійснення операції прокату автотранспортного засобу та надає юридичної сили даним бухгалтерського обліку. Від правильності заповнення первинних документів у значній мірі залежить повнота і достовірність показників всієї системи обліку.

Згідно із Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” первинний документ – це документ, який містить відомості про господарську операцію [4]. Незважаючи на те, що первинний документ вже позбавлений функції підтверджувати факт здійснення господарської операції, він, як і раніше, є підставою для відображення господарської операції в бухгалтерському обліку [7].

Перш за все процедура прокату автотранспортних засобів передбачає оформлення договору прокату. Так підприємства себе страхують у разі виникнення непередбачених ситуацій. Зрозуміло, що при наданні послуг прокату для підтвердження здійснення господарської операції одного договору прокату недостатньо. В принципі він і не є носієм первинної облікової інформації, тому що складається до моменту видачі предмета напрокат, фіксує лише наміри та порядок дій сторін.

Операції за договором прокату можна умовно розподілити на три основні етапи: передача автомобіля в прокат (наймачу), нарахування плати за надані послуги автопрокату, повернення автомобіля з прокату (наймодавець) [8]. З огляду на це суб'єктам господарювання слід потурбуватися про належний пакет первинних документів, що підтверджують факт:

1) передачі майна в прокат (повернення з прокату);

2) надання послуг прокату.

Для безпосереднього підтвердження факту передачі автомобіля в прокат і його повернення від наймача пропонуємо складати Акт приймання-передачі предмета прокату (зокрема, в нашому прикладі Акт приймання-передачі автомобіля). Саме з дати оформлення та підписання Акта починається обчислення строку прокату. На основі цього документа визначається момент реальної передачі автомобіля в тимчасове користування та відповідно його повернення. Оскільки типова форма не розроблена, то варіант один – довільна. Враховуючи організаційно-технологічні особливості та специфіку надання послуг автопрокату, на нашу думку, в Акті доцільно відображати наступну інформацію про автотранспортний засіб: марка, модель, тип, реєстраційний номер, рік випуску, колір; вартість автомобіля; загальний технічний стан; показники одометра та рівень пального; зовнішній вигляд; комплектність; опис пошкоджень (дефектів) тощо як у момент передачі, так і в момент повернення.

Це дозволить сторонам договору застрахувати себе від можливих непорозумінь та суперечок у подальшому. Адже судова практика свідчить, якщо акт приймання-передачі об'єкта прокату не було складено сторонами, то вважається, що фактичного

користування таким об'єктом не було. В свою чергу, це може призвести до низки негативних наслідків із позицій оподаткування та/або здійснення розрахунків.

Питання щодо необхідності складання носія первинної облікової інформації, який підтверджує фактичне виконання умов договору прокату, є досить спірним. Якщо керуватися положеннями Цивільного кодексу, то з позицій Міністерства юстиції України прокат як різновид договору найму (оренди) не вважається договором про надання послуг. Якщо договір найму (оренди) не вважається договором про надання послуг, то й складати первинний документ, який називається актом здавання-приймання послуг, сторонам цього договору з позицій Цивільного кодексу України [9] некоректно. Проте, крім норм цивільного, суб'єкти господарювання враховують і норми податкового законодавства. Надання права на користування товарами за договорами оперативного лізингу (оренди) належить згідно з пп. 14.1.203 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України [3] до операцій із продажу послуг.

Хоча договір прокату є цивільно-правовим, з позицій оподаткування та бухгалтерського обліку, дотримуючись принципу превалювання сутності над формою, розглядаємо прокат в якості різновиду послуг, а плату за передачу предметів у тимчасове користування кваліфікуємо як дохід від реалізації послуг. Плата за користування предметами прокатного фонду встановлюється за тарифами підприємства, що надає послуги прокату, та може вноситися у готівковій або безготівковій формах як одноразово, так і періодично. Зазвичай оплата в повному обсязі передбачається при короткостроковому прокаті. При укладанні договору прокату на тривалий термін у ньому зазначаються строки внесення та розмір періодичних платежів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Невід'ємна умова процесу ведення бухгалтерського обліку – оформлення кожної господарської операції відповідним документом. Чітко організована система роботи з первинними документами забезпечує своєчасне отримання облікової інформації з метою оперативного контролю й управління фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання. Проте сучасна система управління вимагає постійного удосконалення документального оформлення послуг прокату, що свідчить про перспективність подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструкція по використанню форм документів суворої звітності, що застосовуються для оформлення замовлень та розрахунків із споживачами за побутові послуги : затверджена наказом Укрсоюзсервісу від 29 вересня 1995 р. № 8, зі змінами та доповненнями. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0389-95>.

2. Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення і господарського вжитку : затверджений наказом Української спілки об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 16 грудня 1999 р. № 46, зі змінами та доповненнями. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0025-00>.

3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI, зі змінами і доповненнями. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV, зі змінами і доповненнями. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV, зі змінами і доповненнями. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page13>.

6. Договір прокату: поняття, характеристика та особливості правового регулювання. URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>.

7. Первинні документи бухгалтерського обліку: види та вимоги. URL : <https://mcg-lv.com/pervynni-dokumenty-buhgalterskogo-obliku/>.

8. Бучко Н. В. Первинний облік на підприємствах автопрокату: організаційні особливості. URL : http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/2819/2018.05.17_NewsMaterConf.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

REFERENCES

1. Instruksiiia po vykorystanniu form dokumentiv suvoroi zvitnosti, scho zastosovuiut'sia dlia oformlennia zamovlen' ta rozrakhunkiv iz spozhyvachamy za pobutovi posluhy : zatverdzhena nakazom Ukrsoiuzservisu vid 29 veresnia 1995 r. № 8,

zi zminamy ta dopovnenniamy, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0389-95>.

2. Poriadok nadannia u tymchasove korystuvannia hromadianam predmetiv kul'turno-pobutovoho pryznachennia i hospodars'koho vzhytku : zatverdzhenyj nakazom Ukrain's'koi spilky ob'iednan', pidprijemstv i orhanizatsij pobutovoho obsluhovuvannia naseleennia vid 16 hrudnia 1999 r. № 46, zi zminamy ta dopovnenniamy, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0025-00>.

3. Podatkovyj kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 r. № 2755-VI, zi zminamy i dopovnenniamy, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

4. Pro bukhhaltens'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 r. № 996-XIV, zi zminamy i dopovnenniamy, available at : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

5. Tsyvil'nyj kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV, zi zminamy i dopovnenniamy, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page13>.

6. Dohovir prokatu: poniattia, kharakterystyka ta osoblyvosti pravovoho rehuliuвання, available at : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>.

7. Pervynni dokumenty bukhhaltens'koho obliku: vydy ta vymohy, available at : <https://mcg-lv.com/pervynni-dokumenty-buhgalterskogo-obliku/>.

8. Buchko, N. V. Pervynnyj oblik na pidprijemstvakh avtoprokatu: orhanizatsijni osoblyvosti, available at : http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/2819/2018.05.17_NewsMaterConf.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

Стаття надійшла до редакції 05 травня 2022 року

УДК 330.341.1(477.83)

Демчук С. В.,
demchuk.serhii.v@gmail.com,
аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВЩИНИ

Анотація. В науковій спільноті досі не сформувалось єдине визначення поняття інновації. Зазначений термін часто застосовують в дуже обширних межах, називаючи інноваціями будь-яке нововведення, що тісно чи іншою мірою пов'язане з науково-технічним розвитком, поліпшенням економічних результатів і певним переходом від старого до нового, стверджуючи, що головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни. Виходячи з того, що на сьогодні немає єдиного визначення поняття "інновації", відповідно, й така економічна величина, як інноваційний потенціал, є багатогранною і залежно від різних підходів може бути по-різному оцінена. При оцінюванні інноваційного потенціалу Львівщини зосереджено увагу на частці реалізованої інноваційної продукції (у загальному обсязі реалізованої промислової продукції), оцінки витрат на виконання науково-дослідних робіт та кількості поданих заявок на видачу патентів і кількості виданих патентів. Унаслідок проведеного аналізу визначено, що впродовж останніх років у Львівській області питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, попри загальнодержавну позитивну тенденцію, мала негативну динаміку. Валові витрати на виконання наукових досліджень і розробок Львівщини становлять всього ~ 2,4% загальнодержавних витрат, однак у розрізі регіону Львівську область можна вважати беззаперечним лідером за досліджуваним показником, оскільки валові витрати на виконання наукових досліджень і розробок Львівщини становлять 60-62% цих витрат у Західному регіоні в цілому. Обґрунтовано, що науково-технічна діяльність, яка включає наукові дослідження та розробки, збір науково-технічної інформації, тестування та стандартизацію тощо, є основоположною в інноваційному процесі. Проведена оцінка інноваційного потенціалу Львівської області свідчить, що, попри негативні тенденції щодо питомої ваги реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, які спостерігаються впродовж останніх років, область характеризується доволі високим інноваційним потенціалом, беручи до уваги інші показники (витрати на науково-дослідні роботи та кількість поданих заявок і отриманих патентів), посідає гідне місце в Україні та фактично лідирує у Західному регіоні. Доведено, що беззаперечно важливе значення має розроблення ефективної стратегії інноваційного розвитку області та її реалізація, що, в свою чергу, потребує забезпечення належного рівня різного роду ресурсів в інноваційній сфері та розроблення якісної системи управління ними.

Ключові слова: ринок інновацій, високі технології, інноваційна діяльність підприємств, інноваційний потенціал Львівщини.

Demchuk S.V.,
demchuk.serhii.v@gmail.com,
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ANALYSIS OF THE INNOVATION POTENTIAL OF LVIV REGION

Abstract. The scientific community has not yet formed a single definition of the concept of innovation. The specified term is often used in very broad terms, calling innovations any innovation that is to one degree or another connected with scientific and technical development, improvement of economic results and a certain transition from the old to the new, asserting that the main function of innovative activity is the function of change. Based on the fact, that today there is no single definition of the concept of "innovation", accordingly, such an economic value as innovation potential is multifaceted, and depending on different approaches, it can be evaluated differently. When evaluating the innovation potential of Lviv region, attention is focused on the share of realized innovative products (in the total volume of realized industrial products), the estimation of costs for the implementation of scientific research works and the number of submitted applications for the issuance of patents and the number of issued patents. As a result of the conducted analysis, it was determined, that in recent years in the Lviv region the specific weight of the implemented innovative products in the total amount of implemented industrial products, despite the nationwide positive trend, had negative dynamics. The gross expenses for carrying out scientific research and development in Lviv region are only ~ 2.4% of the national expenses, however, in terms of the region, Lviv region can be considered the undisputed leader in terms of the studied indicator, since the gross expenses for carrying out scientific research and development in Lviv region make up 60-62% of these expenses in Western region as a whole. It is justified that scientific and technical activity, which includes scientific research and development, collection of scientific and technical information, testing and standardization, etc., is fundamental in the innovation process. The assessment of the innovation potential of the Lviv region shows that despite the negative trends regarding the specific weight of the implemented innovative products in the total volume of industri-

al products, which have been observed in recent years, the region is characterized by a rather high innovative potential, taking into account other indicators (expenditure on scientific research works and the number of submitted applications and received patents) occupies a worthy place in Ukraine, and actually leads in the Western region. It has been proven that the development of an effective strategy for innovative development of the region and its implementation is of undeniable importance, which in turn requires ensuring the appropriate level of various resources in the innovation sphere and developing a high-quality management system for them.

Key words: innovation market, high technologies, innovative activity of enterprises, innovative potential of Lviv Region.

JEL Classification: R58

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-13>

Постановка проблеми. Сьогодні не тільки Україна, але і багато країн Заходу стикаються з серйозними економічними та соціальними проблемами. Економічний спад призводить до зниження темпів зростання, зростання безробіття та різкого зростання державного боргу. Щоб відновитися, країни повинні знайти нові та стійкі джерела зростання. Інновації – запровадження нового або значно вдосконаленого продукту, процесу або методу – є ключем до прискорення економічного зростання та продуктивності. Інновації мають набагато ширші наслідки, ніж дослідження та розробки, і на них впливає ширший спектр факторів. Інновації можуть допомогти прискорити економічне відновлення та вивести країни на шлях сталого та екологічного зростання. Інновації дозволяють країні відкривати можливості, які існують або, ймовірно, з'являться з часом, зосереджуватися на існуючих бізнес-процесах і практиках, які покращують ефективність, знаходять потенційних клієнтів, мінімізувати втрати та збільшувати прибутки. Спираючись на ці твердження, потрібно завжди моніторити й оцінювати стан інноваційного потенціалу країни загалом та її окремих регіонів. Це також дасть можливість будувати стратегії і вектори руху для виробничо-господарських структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню та оцінюванню питання формування та функціонування інноваційного потенціалу регіону чи держави в цілому приділялась увага в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених: Г.О. Андрощук [1], Б. Ашейма [2], З. С. Варналія [3], М. Жертлера [4], Дж. Хауельса [5] та ін. Проте економічні процеси є динамічними, що потребує постійного аналізу з коригуванням на нові статистичні дані і нові, удосконалені висновки.

У науковій літературі останніх років запропоновано різні методики оцінки інноваційного потенціалу на основі показників [6]. Оцінка регіонального інноваційного потенціалу забезпечує більш ефективний аналіз інновацій [7]. Оцінка рівня інноваційності регіону забезпечує розроблення пропозицій щодо вдосконалення методики економічної безпеки відповідно до рівня інновацій країни та методів управління інноваціями [8]. Основні проблеми інноваційного розвитку регіонів України пов'язані з інституційним, соціальним і політичним розвитком та трансформаційним переходом [9]. Структурні особливості економіки регіонів України

визначають їхній інноваційний потенціал: велика частка зайнятості в аграрному секторі; низька частка сфери послуг у ВВП; велика частка так званих проблемних секторів економіки; слабкий фінансовий сектор; низький рівень розвитку технічної інфраструктури.

Вклад основного матеріалу дослідження. В науковій спільноті досі не сформувалось єдине визначення поняття інновації. Зазначений термін часто застосовують в дуже обширних межах, називаючи інноваціями будь-яке нововведення, що тісно чи іншою мірою пов'язане з науково-технічним розвитком, поліпшенням економічних результатів і певним переходом від старого до нового, стверджуючи, що головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни.

Більш конкретизовані визначення інновації передбачають, що остання має бути наділена певними властивостями, серед яких виокремлюють науково-технічну новизну, здатність приносити прибуток виробникові та задовольняти ринковий попит. Фактично інновації є продуктом інноваційної діяльності, творчого інтелектуального процесу, який сфокусований на отриманні якісно нового продукту та позитивного комплексного ефекту (науково-технічного, економічного, екологічного, соціального тощо) [10, 11].

Виходячи з того, що на сьогодні немає єдиного визначення поняття “інновації”, відповідно, й така економічна величина, як інноваційний потенціал, є багатогранною і залежно від різних підходів може бути по-різному оцінена [12].

Серед великого масиву методологічних підходів до оцінювання та вимірювання інноваційного потенціалу як країни загалом, так і окремих регіонів, які ґрунтуються на великій кількості різноманітних індикаторів, нами при оцінюванні інноваційного потенціалу Львівщини зосереджено увагу на частці реалізованої інноваційної продукції (у загальному обсязі реалізованої промислової продукції), оцінки витрат на виконання НДР та кількості поданих заявок на видачу патентів і кількості виданих патентів.

Первинне уявлення про інноваційну діяльність підприємств у Львівській області можна сформулювати, аналізуючи частку обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої промислової продукції (рис. 1).

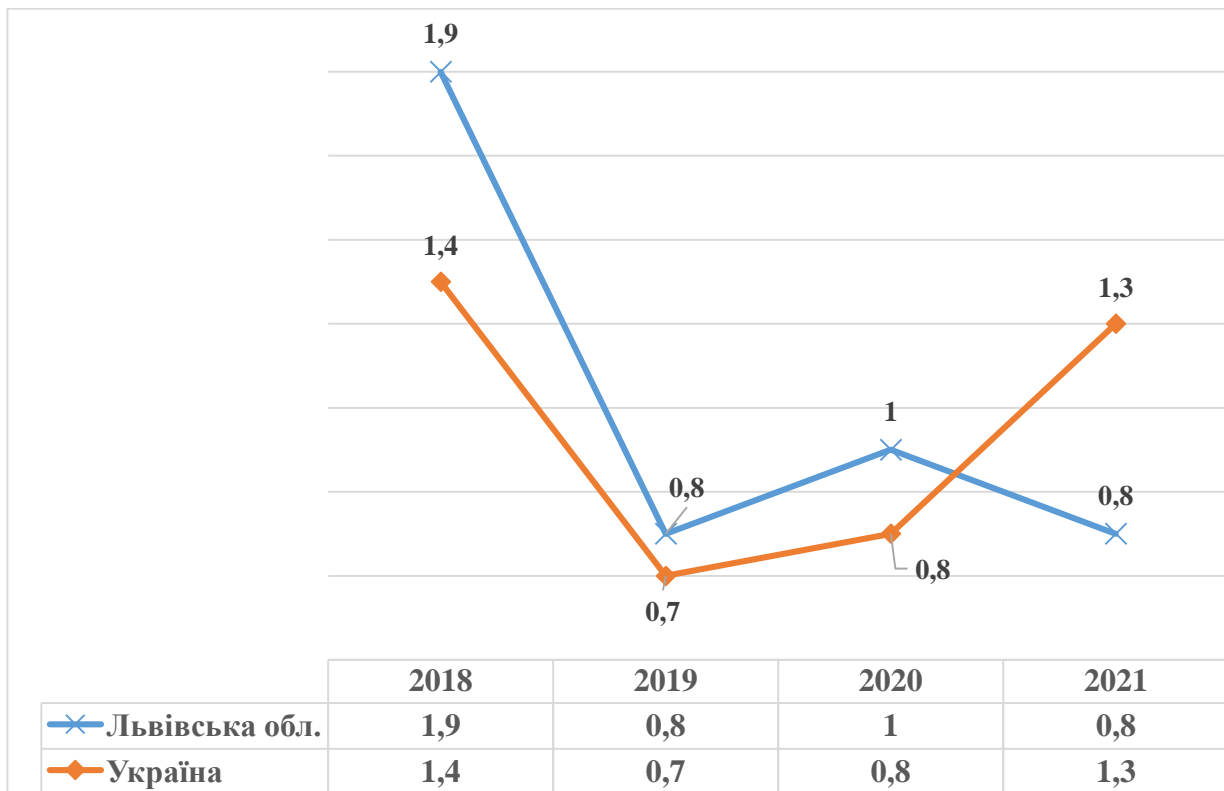

Рис. 1. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %

Таблиця 1

Валові витрати на виконання наукових досліджень і розробок Львівщини (тис. грн)

Регіон	2019	2020	2021
Львівська область	370532,7	440597,5	470653,9
Західний регіон*	591660,9	741413,8	773190,8
Україна	15285797,7	18634260,8	19901459,3

*Сумарний показник для 8 областей: Львівської, Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької

Проведений аналіз свідчить, що впродовж останніх років у Львівській області питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, попри загальнодержавну позитивну тенденцію, мала негативну динаміку.

Часто провідні світові економісти, аналізуючи рівень розвитку інноваційної діяльності чи то компаній, чи держави загалом, характеризують розвиток наукової та інноваційної діяльності за витратами на виконання наукових досліджень і розробок, оскільки такий показник дозволяє оцінити міру розвитку інновацій з погляду ресурсів.

З цього огляду ми провели оцінку валових витрат на виконання наукових досліджень і розробок Львівської області в розрізі держави та її

Західного регіону (табл. 1). Як свідчать дані табл. 1, валові витрати на виконання наукових досліджень і розробок Львівщини становлять лише ~ 2,4% загальнодержавних витрат, однак у розрізі регіону Львівську область можна вважати беззаперечним лідером за досліджуванним показником, оскільки валові витрати на виконання наукових досліджень і розробок Львівщини становлять 60-62% цих витрат у Західному регіоні в цілому.

Таке лідерство Львівщини у Західному регіоні, ймовірно, можна пояснити тим, що саме тут зосереджено найбільшу по регіону кількість науково-дослідних і науково-освітніх організацій та установ. Щодо динаміки показника валових витрат на виконання наукових досліджень і розробок Львівщини, то йому, аналогічно до ситуації по Західному

регіону чи Україні в цілому, притаманна позитивна динаміка.

Науково-технічна діяльність, яка включає наукові дослідження та розробки, збір науково-технічної інформації, тестування та стандартизацію, тощо є основоположною в інноваційному процесі. Однак її кількісний опис стає каменем спотикання, на який наштовхуються аналітики при дослідженні науково-технічної діяльності, оскільки виміряти НДР вдається лише опосередковано з використанням вхідних і вихідних показників чи так званих показників впливу.

Одним із таких непрямих показників є патентні дані, які все частіше стали використовувати для оцінки результатів НДР та характеризуються низкою переваг у порівнянні з показником витрат на НДР [13]:

- патент чітко вказує на винахідницьку продукцію;
- патенти можуть бути розподілені за технологічною групою;
- патенти поєднують деталі та опис технологій.

Окрім того, підгрунтям видачі патентів є новизна та корисності і вони видаються на основі певного стандарту, який є доволі об'єктивним та маломінливим [14].

Варто зауважити, що для інновацій патент є проміжним вихідним показником, у той час як витрати на НДР є вхідним і тому може вважатися менш об'єктивним [15].

У межах процесу оцінювання інноваційного потенціалу Львівщини нами проведено аналіз кількості поданих заявок від національних заявників на винаходи і корисні моделі в розрізі Західного регіону та України в цілому (табл. 2).

Оцінка частки заявок на винаходи і корисні моделі від національних заявників, що припадає на Львівську область, показує, що вона за досліджуваний період знаходиться в межах 4,04-4,57% від загальноподаних по Україні та становить майже третину (27,5-32,4%) від поданих по Західному регіону. За досліджуваний період 2017-2021 рр. найбільша кількість заявок на винаходи і корисні моделі від національних заявників надійшла в 2018р., а найменша – в 2021 р., що, ймовірно, можна пояснити негативним впливом пандемії COVID.

Аналіз наявної у Львівській області ситуації щодо отриманих національними заявниками патентів на винаходи та корисні моделі представлено в таблиці 3.

На Львівщину припадає 3,9-4,8% (залежно від року) виданих на ім'я національних заявників по Україні патентів на винаходи і корисні моделі. При цьому в розрізі Західного регіону аналогічно, як із заявками, приблизно третина усіх виданих патентів припадає на Львівську область.

Таким чином, проведена оцінка інноваційного потенціалу Львівської області свідчить, що, попри негативні тенденції щодо питомої ваги реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, які спостерігаються впродовж останніх років, область характеризується доволі високим інноваційним потенціалом, беручи до уваги інші показники (витрати на НДР та кількість поданих заявок і отриманих патентів), завдяки чому вона посідає гідне місце в Україні та фактично лідирує у Західному регіоні.

Таблиця 2

Кількість заявок, поданих від національних заявників на винаходи і корисні моделі, шт.

Регіон	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Львівська область	492	509	478	448	435
Західний регіон	1519	1756	1618	1553	1583
Україна	10 763	11 704	11 265	11 090	10 449

Таблиця 3

Розподіл патентів на винаходи і корисні моделі, виданих на ім'я національних заявників (за регіонами), шт.

Регіон	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Львівська область	455	427	482	379	397
Західний регіон	1307	1458	1624	1310	1458
Україна	9551	10208	10589	9674	9536

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. За таких обставин подальше регулювання та стимулювання розвитку інноваційної діяльності в області має фокусуватися на таких важливих складових, як ринкова вартість, комерціалізація, впровадження та ефективність інновацій. Беручи до уваги високі показники кількості поданих заявок і отриманих патентів, особливо увагу слід приділити залученню інвестицій для впровадження нових продуктів і розробок, що неможливе без вирішення питання страхування та гарантування інвестицій, де держава має відіграти ключову роль, запровадивши до виконання чіткі правила та норми. Забезпечивши узгодження інтересів суб'єктів господарювання на досліджуваній території шляхом реалізації коректної регіональної інноваційної політики, можна підвищити економічний і соціальний розвиток не лише Львівщини як окремого регіону, але й держави в цілому. З огляду на це беззаперечно важливе значення має розроблення ефективної стратегії інноваційного розвитку області та її реалізація, що в свою чергу потребує забезпечення належного рівня різного роду ресурсів в інноваційній сфері та розроблення якісної системи управління ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія інноваційного розвитку в Україні на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів / авт. кол. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. К. : Парламентське вид-во, 2009. С. 151-202.
2. Asheim B., Isaksen A. Location, agglomeration and innovation: Towards regional innovation system in Norway? ; STEP GROUP Report, No 13-96. Oslo, 1996. 64 p.
3. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / Нац. ін.-т стратегічних досліджень : офіц. Інтернет-представництво. URL: www.niss.gov.ua.
4. Gertler M., Asheim B. The geography of innovation: Regional Innovation Systems. *The Oxford Handbook of innovation*. 2005.
5. Howells J. Regional Systems of innovation? *Innovation policy in a global economy* / Eds.: D. Archibudzi, J. Howells, J. Michie. Cambridge University Press, Cambridge, 1999. P. 67-93.
6. Bagaryakov A. V. Innovative security in the system of economic security of the region. *Economics of the region*. 2012. Vol. 2. P. 302-305.
7. Puślecki Z. W. Region, innovation and knowledge in strategy of European Union economic growth and social security. *Rocznik Integracji Europejskiej*. 2015. Vol. 9. P. 123-132.
8. Kuznetsova M. V. Innovation management as part of economic security. *Journals National Interests: Priorities and Security*. 2019. Vol. 15 (1). P. 53-63.
9. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p>.
10. Петрова І. Л., Шпильова Т. І., Сисоліна Н. П. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди :

монографія / за наук. ред. проф. Петрової І. Л. К. : Дорадо, 2010. 320 с.

11. Петрова І. Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_5.
12. Sazonova A. S., Filippova L. B., Filippov R. A. Assessment of innovative potential of the region. *Vestnik VGUIT [Proceedings of VSUET]*. 2017. Vol. 79. № 2. P. 273-279.
13. Lanjouw J. O., Pakes A., Putnam J. How to count and value intellectual property: The uses of patent renewal and application data. *Journal of Industrial Economics*. 1998. №46(4). P. 405-432.
14. Griliches Z. Patent statistics as economic indicators: A survey. *Journal of Economic Literature*. 1990. 28(4). P. 1661-1707.
15. Oltra V., Kemp R., Frans. De Vries F. Patents as a Measure for Eco-Innovation. Working Papers of gretha. URL: <http://ideas.repec.org/p/grt/wpegrt/2009-05.html>.

REFERENCES

1. Stratehiia innovatsijnoho rozvytku v Ukraini na 2010-2020 v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv / avt. kol. : H. O. Androschuk, I. B. Zhyliayev, B. H. Chyzhevskiy, M. M. Shevchenko (2009), *Parlaments'ke vyd-vo, K., s. 151-202*.
2. Asheim B. and Isaksen A. (1996), Location, agglomeration and innovation: Towards regional innovation system in Norway? ; STEP GROUP Report, No 13-96, Oslo, 64 p.
3. Varnalij, Z. S. Rehiony Ukrainy: problemy ta priorityety sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku / Nats. in.-t stratehichnykh doslidzhen' : ofits. Internet-predstavnytstvo, available at: www.niss.gov.ua.
4. Gertler M. and Asheim B. (2005), The geography of innovation: Regional Innovation Systems, *The Oxford Handbook of innovation*.
5. Howells J. (1999), Regional Systems of innovation? *Innovation policy in a global economy* / Eds.: D. Archibudzi, J. Howells, J. Michie, Cambridge University Press, Cambridge, r. 67-93.
6. Bagaryakov, A. V. (2012), Innovative security in the system of economic security of the region, *Economics of the region*, vol. 2, p. 302-305.
7. Puślecki, Z. W. (2015), Region, innovation and knowledge in strategy of European Union economic growth and social security, *Rocznik Integracji Europejskiej*, vol. 9, p. 123-132.
8. Kuznetsova, M. V. (2019), Innovation management as part of economic security, *Journals National Interests: Priorities and Security*, vol. 15 (1), p. 53-63.
9. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsijnoi diial'nosti na period do 2030 roku, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r>.
10. Petrova, I. L. Shpylova, T. I. and Sysolina, N. P. (2010), Innovatsijna diial'nist': stymuly ta pereshkody : monohrafiia / za nauk. red. prof. Petrovoi I. L., Dorado, K., 320 s.

11. Petrova, I. L. (2013), Stanovlennia rynku inovatsij v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, *Efektivna ekonomika*, № 8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_5.

12. Sazonova, A. S. Filippova, L. B. and Filippov, R. A. (2017), Assessment of innovative potential of the region, *Vestnik VGUIT* [Proceedings of VSUET], Vol. 79, № 2, p. 273-279.

13. Lanjouw, J. O. Pakes A. and Putnam J. (1998), How to count and value intellectual property: The uses of patent renewal and application data, *Journal of Industrial Economics*, №46(4), p. 405-432.

14. Griliches Z. (1990), Patent statistics as economic indicators: A survey, *Journal of Economic Literature*, 28(4), p. 1661-1707.

15. Oltra V., Kemp R. and Frans. De Vries F. Patents as a Measure for Eco-Innovation. Working Papers of gretha, available at: <http://ideas.repec.org/p/grt/wpegrt/2009-05.html>.

Стаття надійшла до редакції 16 травня 2022 року

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 67

Літературний редактор – Муравицька Н. О.
Коректор – Мох О. П.

Комп'ютерний макет видавництва
Львівського торговельно-економічного університету

Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

Підписано до друку 15.06.2022 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
11,5 др. арк. 10,8 ум. др. арк. 9,5 облік. видавн. арк.
Тираж 300 прим. Зам. 762/30.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.